

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горвий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** Т. Гранчак (заст. голов. ред.), д-р наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuv.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 5 2016

ЗМІСТ

Коротко про головне

**Робочий візит до Брюсселя
Президента України П. Порошенка.....3**

**Президент України П. Порошенко
затвердив нову Концепцію розвитку
сектору безпеки і оборони.....5**

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

Децентралізація: завдання, перші успіхи і сподівання.....6

Ворошилов О.

Україна в оцінках західних СМІ.....11

Партійна позиція

Якименко Ю.

**Будущее парламентской коалиции и перспективы
внеочередных парламентских выборов.....20**

Соціогуманітарний вектор

Рябоконт А.

Повышение тарифов и снижение норм потребления услуг ЖКХ в комментариях экспертов и СМИ.....	28
--	-----------

В об'єктиві – регіон

Потіха А.

Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення.....	36
---	-----------

Економічний ракурс

Кулицький С.

Українська чорна металургія: стан, проблеми, перспективи...44
--

Рудь І.

Транзитний морський потенціал України: сучасні реалії та перспективи.....	65
--	-----------

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	71
Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України.....	73

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	76
Інноваційні розробки та технології.....	79
Енергоощадні технології.....	80
Інформаційно-комунікаційні технології.....	82
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.....	83
Наукові видання.....	84
Наука і влада.....	85

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Горова С.

Сучасна інформаційна еволюція і особистість.....	86
---	-----------

Коротко про головне

Робочий візит до Брюсселя Президента України П. Порошенка

Президент України П. Порошенко 16–17 березня здійснює робочий візит до Брюсселя, повідомляє прес-служба глави держави.

Під час поїздки П. Порошенко провів переговори з президентом Європейської ради Д. Туском і президентом Європейської комісії Ж.-К. Юнкером, у ході яких було обговорено хід реформ в Україні та готовність країни до лібералізації візового режиму з боку ЄС.

За підсумками зустрічі Президент подякував за рішення Єврокомісії внести законодавчі ініціативи щодо запровадження безвізового режиму ЄС для українців.

Глава держави поінформував про конкретні результати реформ у боротьбі з корупцією та реформуванні правосуддя – ухвалення важливого законодавства про електронні декларації, повернення активів, спеціальну конфіскацію, а також попередження корупції. «Все це є необхідним для запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС», – наголосив П. Порошенко під час заяви для преси після зустрічі.

Глава держави також звернув увагу на позитивні результати запровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Зокрема, в січні-лютому 2016 р. збільшився товарообіг продуктів харчування, засобів виробництва і обладнання, транспортних засобів та запасних частин, товарів народного споживання. «Ми працюємо над повною імплементацією Угоди про асоціацію, зобов'язань з МВФ та в рамках мінських домовленостей», – підкреслив П. Порошенко.

Президент повідомив про домовленість проведення 19 травня саміту «Україна-ЄС».

У свою чергу, президент Європейської ради Д. Туск наголосив, що розуміє, з якими труднощами стикається Президент П. Порошенко і Україна на цьому відрізку часу. «Ми бачимо, що Україна продовжує йти шляхом реформ – запровадила цілий ряд заходів, які ведуть до успішного завершення цих реформ», – наголосив президент ЄР.

Д. Туск підкреслив, що Україною були зроблені необхідні кроки на шляху лібералізації візового режиму. «З грудня Україна зробила ключові кроки для того, щоб відповідати всім ключовим вимогам, які дозволять зробити останній крок і отримати позитивний результат в цьому процесі», – сказав Д. Туск.

Президент Європейської комісії Ж.-К. Юнкер наголосив, що Єврокомісія погоджується з необхідністю поліпшити умови громадянам України для подорожей Європою та готова надати пропозиції щодо лібералізації візового режиму в квітні.

Президент П. Порошенко, президент Європейської ради Д. Туск та президент Європейської комісії Ж.-К. Юнкер наголосили на звільненні

української льотчиці Н. Савченко та незаконно утримуваних українців у в'язницях Росії, а також всіх заручників, які перебувають у полоні бойовиків на Донбасі.

Глава Української держави також повідомив, що передав представникам ЄС «Список Савченко». «Я передав лідерам ЄС так званий «Список Савченко» і, сподіваюсь, його буде розглянуто», – повідомив П. Порошенко журналістам після зустрічі з лідерами Євросоюзу. При цьому Президент України запропонував зробити цей список відкритим і не обмежувати його лише справою Н. Савченко, а й включити до нього справи всіх незаконно утримуваних в Росії українців, зокрема О. Сенцова, О. Кольченка, Г. Афанасьева та інших.

Під час зустрічі П. Порошенко, Ж.-К. Юнкер та Д. Туск значну увагу також приділили ситуації на Донбасі та незаконній анексії Криму. Глава Української держави наголосив, що Україна виконує мінські домовленості, в тому числі відкрита для співпраці з місією ОБСЄ. «Але, на жаль, ми не бачимо нічого з боку Росії», – підкреслив Президент.

Крім того Президент України П. Порошенко в Брюсселі зустрівся з президентом Європейського парламенту М. Шульцем.

Глава держави привітав розвиток міжпарламентського співробітництва Україна – ЄС і висловив вдячність співрозмовнику за проведення днів України в Європейському парламенті. Впродовж зустрічі співрозмовники скоординували позицію щодо лібералізації безвізового режиму для України, а також обговорили позиції щодо виконання мінських домовленостей.

М. Шульц запевнив у готовності Європарламенту підтримати рішення про запровадження безвізового режиму для українців у цьому році.

П. Порошенко наголосив, що в українському парламенті є більшість для ухвалення євроінтеграційних законів.

Глава держави звернувся до президента Європарламенту із закликом посилити тиск на Росію для забезпечення негайного звільнення Н. Савченко та інших українців, незаконно утримуваних в російських в'язницях.

П. Порошенко передав М. Шульцу санкційні пропозиції України проти осіб, які фабрикували справу проти Н. Савченко. Глава держави наголосив на необхідності збереження санкцій ЄС щодо Росії до повного виконання нею мінських домовленостей.

Також Президент України зустрівся з рядом лідерів держав-членів Євросоюзу, зокрема з президентом Франції Ф. Олландом і канцлером Німеччини А. Меркель, прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном та ін.

(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2016. – 17.03).

Президент України П. Порошенко затвердив нову Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони

Президент П. Порошенко підписав Указ, яким увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 4 березня "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України".

Основною метою реформування та розвитку сектору безпеки і оборони визначено формування та підтримання спроможностей, що дасть змогу гарантовано забезпечити адекватне і гнучке реагування на весь спектр загроз національній безпеці України, раціонально використовуючи наявні у держави можливості і ресурси.

Згідно з документом, найбільш актуальними у середньостроковій перспективі залишатимуться, зокрема, загроза агресивних дій Росії для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення України і захоплення її території, застосування воєнної сили, а також технологій гібридної війни; тимчасова окупація РФ території Криму та подальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Також загрозами для України є розвідувально-підбивна і диверсійна діяльність Росії та інших держав і дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей; нарощування РФ військових угруповань поблизу державного кордону України та на тимчасово окупованій українській території, у тому числі розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї; діяльність на території України екстремістських злочинних озброєних угруповань, що спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури. Крім того, безпековим викликом визначається можливе використання території України для ведення бойових дій у разі виникнення воєнного конфлікту між державами – членами НАТО і РФ.

Реформування сектору безпеки та оборони передбачає реалізацію комплексу завдань, які полягають, зокрема, у запровадженні принципів і стандартів, прийнятих у державах – членах ЄС та НАТО; дотриманні принципів верховенства права, патріотизму, компетентності та департизації; підвищенні рівня координації та взаємодії; упровадженні ефективної уніфікованої системи планування та управління ресурсами з використанням сучасних європейських та євроатлантичних підходів; створенні національної системи кібербезпеки; професіоналізації сил оборони та створенні необхідного військового резерву; зміцненні взаємодії з партнерськими спецслужбами держав – членів НАТО, зокрема вжитті конкретних заходів взаємної довіри.

У тримісячний строк уряд, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки, Управління державної охорони мають розробити з урахуванням положень Концепції концептуальні та програмні документи розвитку складових сектору безпеки і оборони, а у двомісячний строк Міністерство оборони повинне доопрацювати Стратегічний оборонний бюлетень України та внести його на розгляд РНБО.

Цим документом визнається таким, що втратив чинність, Указ Президента від 29 грудня 2012 р. № 772 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року "Про Концепцію реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2017 року" (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2016. –16.03).

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, ст. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ НБУВ

Децентралізація: завдання, перші успіхи і сподівання

Серед центральних тем, до яких прикута увага українського суспільства, експертного середовища, ЗМІ та більшості наших закордонних партнерів, є реформування різних сфер життя нашої держави. Перелік започаткованих, або принаймні вже продекларованих реформ, доволі значний і охоплює широкий спектр різноманітних напрямів. Аналіз інформаційного простору засвідчує, що висвітлення процесу реформування не завжди відображає реальну значущість чи стан реформування. Найбільшого розголосу отримують або ті реформи, що можуть бути швидко помічені завдяки своїй наочності, на кшталт впровадження нової поліції, чи такі, що безпосередньо і відчутно впливають на гаманець пересічного українця, на кшталт підвищення комунальних тарифів як складової реформи житлово-комунального господарства. У той самий час в Україні вже протягом року триває реформа, про необхідність якої у тій чи іншій мірі говорили всі політичні сили протягом новітньої історії незалежної України.

Мова йде про децентралізацію державної влади, яка передбачає послідовне і глибоке реформування системи публічної влади з урахуванням позитивного досвіду розвинутих демократичних країн і вимог Європейського Союзу. Головна мета реформи децентралізації полягає у передачі значної частини повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Для цього пропонується створити нову трирівневу систему адміністративно-територіального устрою країни, що включатиме 27 регіонів, 120–150 районів і 1500–1800 громад. Розмежування повноважень має відбутися не лише між центральними і місцевими органами виконавчої влади. Головна ідея реформи – розмежувати повноваження між органами

місцевого самоврядування та виконавчою владою і між органами місцевого самоврядування різних рівнів з метою передачі найбільш важливих повноважень на найближчий до людей рівень.

Проте відомо, що будь-яка влада і будь-які повноваження потребують у першу чергу ресурсів. Для вирішення цього завдання планується оновлення бюджетної системи, у результаті чого громади повинні отримати власні бюджети і можливості об'єднувати як зусилля, так і фінанси. Але головним успіхом і гарантом незворотності реформи має стати становлення громадянського суспільства внаслідок створення дієвого механізму підзвітності органів місцевого самоврядування перед виборцями і державою, механізму реального впливу людей на дії і рішення місцевої влади.

Саме збільшення доходів та можливість раціонально використовувати отримані кошти – це головні чинники, з якими пов'язують надії на успіх керівники новостворених територіальних громад Тернопільщини. Область є лідером з впровадження децентралізації в Україні. Тут вже створено 26 об'єднаних громад, і головним стимулом для об'єднання стало обіцяне збільшення бюджетних доходів. Як зазначає голова Теремовлянської громади С. Поперечний, «цього року ми очікуємо отримати 31 млн доходів завдяки тому, що 60 % податку з доходів фізичних осіб залишатиметься в бюджеті громади. Минулого року міська рада Теремовлі отримала 8 млн грн доходу. Тепер дохід суто міста буде на рівні 22-23 млн. Різниця суттєва». Слід зазначити, що Теремовлянська громада є прикладом, коли центром громади стає місто, навколо якого об'єднуються прилеглі села. У дану громаду об'єдналися 26 сіл, чисельність громади стаановить 32 тис. осіб. З них населення суто Теремовлі – 13,8 тис. Наочним прикладом позитивних змін реформи є розпочате вирішення нагальних питань у соціальній сфері. «Наприклад, на заміну вікон та покрівлі у школі Могильниці ми заклали 570 тис. грн. Самостійно там такого ремонту не зробили б, адже річний дохід села складав близько 300 тис. грн», – пояснює переваги від об'єднання в громаду для сіл С. Поперечний.

Причому непогані результати демонструють і суто сільські громади Тернопільщини. Так, у громаді Великих Гаїв Тернопільського району об'єдналися 15 сіл із загальною чисельністю 11 тис. жителів. Об'єднаний бюджет громади на 2016 р. очікується на рівні 35 млн грн, що дає підстави вже цього року зробити суттєві кроки на покращення життя людей. «Хочемо істотно покращити якість медичного обслуговування. На 14 ФАПів плануємо скерувати 2,4 млн грн, зробити ремонт, закупити медикаменти. Також плануємо забезпечити належне сполучення з центром громади, відремонтувати дороги. Окрім цього – забезпечити належне освітлення. Деякі села вже освітили, цьогоріч освітимо ще 4», – зазначає голова громади Великих Гаїв О. Кохман.

Голова Тячівської об'єднаної громади Закарпатської області І. Ковач вважає головною перевагою сьогоднішньої реформи те, що місцевому самоврядуванню крім повноважень дали і фінансовий ресурс. Крім 60 % від ПДФО, що для очолюваної ним громади становить солідну суму у

15 млн грн, до держбюджету на поточний рік закладено ще 1 млрд грн на розбудову інфраструктури об'єднаних громад і ще 3 млрд передбачено в Державному фонді регіонального розвитку, куди вже створені об'єднані громади мають пріоритетне право подавати свої пропозиції. «Цю можливість ми обов'язково використаємо. Цього року подали шість проектів. Як і було обіцяно, проекти подали також з кожного села громади. Це закінчення будівництва спортивного комплексу; добудова дитсадка по вулиці Вайди; закінчення робіт з очистки русла “Голубого Дунаю”, які ми розпочали цього року за свої кошти; закінчення будівництва дорожнього покриття дороги Тячів-Округла; капітальний ремонт дитсадка та вулиці Карпатській у Руському Полі. Я свідомий того, що не всі вони профінансуються, але якщо хоча б два – то буде чудово», – наголошує І. Ковач.

Слід зауважити, що реформа системи управління має не лише місцевий чи регіональний вимір. Директор Інституту розвитку територій Ю. Ганущак підкреслює вирішальне значення, яке має успішна децентралізація для збереження цілісності нашої країни. «У нас зараз у державі відбувається дуже швидка регіоналізація. Фактично розпад країни на феодальні удільні “князівства”. Наприклад, те ж саме Закарпаття практично не кероване з центру. Якщо ми не зробимо децентралізацію, то країна буде мати дуже погані перспективи. Децентралізація сьогодні фактично рятує країну. Президент і спікер ці питання теж чудово розуміють, тому і наполягають на них», – наголошує експерт.

З огляду на це, абсолютно безпідставними є маневри деяких політичних сил довкола питання децентралізації. Як зауважує Ю. Ганущак, «децентралізація за означенням не може нашкодити країні. Вона означає передачу повноважень і відповідальності за прийняття рішень... децентралізація передбачає передачу локальних повноважень, серед яких немає силових структур. І в той же час державна влада в особі префектів звільняється від тиску місцевої еліти. Це є важливим елементом децентралізації і проти нього надзвичайно протестують деякі наші фракції... Якщо всі позиції децентралізації не будуть впроваджені, нас чекає розпад держави». Отже, загроза цілісності держави дійсно існує, але її джерелом є не реформа децентралізації, а навпаки, зволікання з її впровадженням.

Поточний стан проведення реформи дає певні підстави для оптимізму. Так, за словами директора з науки та розвитку Інституту громадянського суспільства А. Ткачука, «... за три місяці в Україні сім відсотків громад об'єдналися. Це рекорд всіх часів і народів – жодна країна Європи так швидко це не робила. У них добровільний етап закінчувався за десять років чотирма-п'ятьма відсотками». На думку експерта, за умов нормальної роботи і збереження набраного темпу на реалізацію реформи піде два роки. Причому, чим краще будуть успіхи, тим більше країна отримуватиме допомоги. «Ніхто не міг повірити в те, що Україна це зробить. Буквально минулого тижня я мав дуже високі зустрічі в Європейському Союзі, я почув дуже хорошу ідею, посил такий для України: ми виділимо вам додаткові гроші, дуже великі гроші, але це не найбільші гроші, на які ви можете

розраховувати, тому що ми до вас будемо застосовувати принцип: більше для більшого. Чим більше ви будете просуватися в реформах, тим більше ресурсів ми вам будемо давати. Оце ще додатковий стимул, який нас мотивує, щоб ми йшли вперед», – підкреслює А. Ткачук.

Проте слід враховувати, що успішне проведення реформи напряму залежатиме від того, як буде організований процес створення громад, і наскільки швидко відчують люди реальні позитивні зрушення. Як зауважує директор Офісу реформ у Дніпропетровській області О. Тертишна, «в основі формування об'єднаних громад – бажання жителів і можливості території». Перспективним планом в області планувалося створення 89 громад, але під час обговорення Перспективного плану були враховані аргументовані побажання жителів окремих сілрад і кількість ОТГ була збільшена. «Але збільшення кількості громад – явище тимчасове, – впевнена О. Тертишна. – Щоб досягти кращого результату, треба навпаки укрупнитися. Ті громади, які об'єднали більшу кількість територій з більшою кількістю людей, мають досить гарний власний бюджет». Водночас збереження довіри людей на початковому етапі реформи дуже важливе, аргументує свої висновки О. Тертишна: «Ми поважаємо й захищаємо добру волю людей, а це стимулює децентралізацію на територіях і господарів у селах. І формуємо ці моделі на основі бажання жителів, а також економічних, політичних, суспільних можливостей територій. Взяти, наприклад, найменшу Ляшківську громаду у Царичанському районі, яку створили Ляшківська і Залеліївська сільські ради. Так, вони замалі за кількістю населення, проте їхнє прагнення до об'єднання оцінили, і зараз вони мають прямі відносини з Державним бюджетом, хоча попередньо ця модель не увійшла у перелік затверджених Кабміном громад. Статус спроможної дозволяє громаді розраховувати на приєднання до своєї території сусідніх рад, бо економічні можливості тут дуже хороші: працюють гарні сільськогосподарські підприємства – лідери області. Отже, вихід один – розширяти свою практику господарювання і приєднувати до себе інші території». Тож створення економічно спроможних громад з урахуванням побажань місцевих жителів має бути пріоритетним напрямом впровадження децентралізації в Україні.

Зі свого боку уряд намагається стимулювати створення потенційно більш спроможних громад, у яких сільські території об'єднатимуться навколо міст. Як зазначив віце-прем'єр-міністр України, міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Г. Зубко, «у Державному бюджеті на 2016 рік передбачено субвенцію 1 млрд грн на розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Ці кошти розподілятимуться в залежності від площі сільської території та сільських жителів – чим більша кількість сільських жителів та площа сільської території, тим більший обсяг субвенції для об'єднаної територіальної громади».

За даними моніторингу проектного офісу Національної ради реформ, на сьогодні в кожній області відкриті регіональні офіси реформ. Обласними держадміністраціями за підтримки регіональних офісів реформ та Асоціації

міст України при активній участі громад розроблено Перспективні плани формування територій громад областей. Станом на кінець 2015 р. із 24-х областей перспективні плани 23-х областей схвалено обласними радами та затверджено Кабінетом Міністрів України. Процес об'єднання ініційовано у понад 6300 територіальних громад (більше половини від існуючих). Добровільно об'єднались 794 сільських, селищних, міських рад, створивши 159 спроможних об'єднаних громад. За постановою Центральної виборчої комісії у цих 159 об'єднаних територіальних громадах відбулися перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад та сільських, селищних, міських голів, з яких 21 міська, 45 селищних та 93 сільських. Ще 40 новоутворених громад, до яких увійшли близько 170 громад, наполягають на проведенні у них перших виборів.

Як вже зазначалося, під реформу децентралізації підведений фінансовий фундамент. Завдяки змінам до Бюджетного та Податкового кодексів обсяги власних ресурсів органів місцевого самоврядування у 2015 р. зросли майже на половину. У цілому зростання доходів місцевих бюджетів у минулому році відбулося на 42,5 % – 80 млрд грн проти 56,2 млрд грн у 2014 р. Це ті кошти, якими місцеве самоврядування спільно з територіальними громадами розпоряджаються самостійно. Оскільки система забезпечує автономність прийняття місцевих бюджетів і децентралізацію, то в майбутньому такі зміни дадуть синергетичний ефект і доходи місцевих бюджетів зростуть у два-три рази.

Слід зазначити, що зазначений синергетичний ефект спрацює не лише всередині громад у напрямі збільшення їхніх доходів. Він матиме значно ширший і глибший ефект. Як зазначив Г. Ванзуряк, голова Глибоцької селищної громади Чернівецької області, «бюджет ОТГ зріс з 4,8 млн грн до 32 млн ... Наш позитивний приклад може підштовхнути і інші громади до об'єднання». Тобто вже перші успіхи новостворених громад продемонструють реальну ефективність реформи, і вона дуже швидко набуватиме наростаючого характеру. Згодом децентралізація стане запорукою системної перебудови і світоглядної трансформації суспільства, завдяки якій буде подолана суттєва вада розвитку, що залишилася Україні у спадок ще від радянської системи.

Як зазначив В. Куйбіда, колишній міністр регіонального розвитку та будівництва, який на початку 2000-х років стояв у витоків реформи територіальної організації влади, «...у Радянському Союзі... все централізовано. Головне було вчасно народитися і померти, решта всім іншим займалася держава... Коли ми не маємо децентралізації, тоді, фактично, ми не можемо включити у суспільний розвиток різні соціальні групи з їхніми інтересами, з їхньою соціальною енергією. Без діалогу влади і суспільства ми не можемо вирішити ті проблеми, які накопичились впродовж багатьох десятиріч».

На перші паростки пробудження соціальної енергії звернули увагу учасники науково-практичного форуму «Децентралізація: перший рік об'єднання територіальних громад», що пройшов 1–2 березня 2016 р. у

Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка. Зокрема, народний депутат України 8-го скликання О. Єднак, говорячи про лідерів новостворених громад, підкреслив: «Ті першопрохідці, які взяли цей ризик, об'єдналися, пройшли через вибори, вони є надзвичайно прогресивними і сильними особистостями... Немає тих, хто з ними розробляє і стратегує, але це вони теж вирішують. Зокрема, у Заболотцях (Львівська область. - *Прим. авт.*) з поляками спільно розробляли стратегію розвитку громади, і це я вважаю фантастично. Тому що сама лідер громади каже, що: “Без стратегії, без розуміння як нам розвиватись, куди далі йти, ми не виживемо”».

Загалом зараз головне – не втратити темп. Одним з важливих елементів є своєчасне й всебічне інформування населення країни про хід і результати реформ. Як зазначив О. Єднак, «держава провалила одну з основних речей, елементів реформи – це комунікацію, комунікацію з народом, комунікацію з суспільством. І, на превеликий жаль, ініціатори реформи не донесли суть її до суспільства, не створили запит у суспільстві на цю реформу. Те, чим почали зловживати різні політичні сили, почалися різного роду маніпуляції».

Отже, децентралізація вже почалася. Вже є перші результати і успіхи, а за оцінками окремих експертів, взятий і непоганий темп. Запорукою подальших успіхів має стати широка інформаційна кампанія, спрямована як на роз'яснення суті реформи, так і пропагування її позитивних досягнень. Саме за таких умов багаторічні розмови і політична полеміка, нарешті, переросте у реальне перетворення України в ефективну сучасну демократичну країну з розвинутим громадянським суспільством.

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. ист. наук

Украина в оценках западных СМИ

Значительная часть публикаций в западных СМИ, посвященных Украине, в последнее время рассматривает события в нашей стране в контексте второй годовщины Революции достоинства. Авторы подводят определенные итоги, пытаются проанализировать, чего удалось достичь за это время Украинскому государству, а какие проблемы так и остались нерешенными. К сожалению, приходится констатировать, что в опубликованных материалах преобладают пессимистические оценки.

В частности, как отмечает М. Гатманн (*Der Spiegel*, Германия), смена власти в Украине обошлась дорогой ценой: «“У победы, одержанной после продлившихся несколько недель уличных боев, оказался горький привкус. Сейчас в Украине господствует не свобода, а олигархия. Небесная Сотня отдала свои жизни не за это”, – так часто говорят в последнее время в Украине. ...А действительность такова: разрушенная экономика и по-прежнему процветающая коррупция».

Отмечается, что реформированные после революции политические партии на поверку оказались теми самими, просто сменившими «вывеску».

Олигархи по-прежнему контролируют отдельные группы депутатов. Их голоса являются «валютой», которой оплачивается политический бизнес. Об этом наглядно свидетельствует недавний правительственный кризис.

М. Гатманн убежден, что, пока партии, государственные институты и телеканалы остаются инструментами в руках олигархов, эта страна не изменится. Тем более что «воспоминания политической элиты о Небесной Сотне, а также о том, что предыдущему режиму пришлось в панике паковать чемоданы и бежать из страны, через два года после кровавого февраля, очевидно, не столь свежи».

Журналист обращает внимание на то, что Запад долго отказывался называть вещи своими именами: ведь Украина вела борьбу против поддерживаемых Россией сепаратистов и за сохранение своей территориальной целостности. Однако жесткая реакция Вашингтона, Берлина и Парижа на последние отставки в украинском правительстве говорит о том, что и Запад через два года потерял терпение.

Об этом же пишет и издание **Bloomberg** (США), отмечающее, что прошло два года с тех пор, как народное восстание в Киеве свергло пророссийский режим в Украине: «Величие того момента народной власти угасло, и теперь западные сторонники проявляют все большее недовольство, видя, как коррупция в государстве мешает попыткам рывком завести экономику».

Солидарны с данной точкой зрения также О. Дорелл и К. Хьелмгаард (**USA Today**, США). «Спустя два года после того, как прозападная революция спровоцировала конфликт с поддерживаемыми Россией сепаратистами, Украина вынуждена противостоять гораздо более серьезной угрозе, а именно проблеме повсеместной коррупции, которая стала главной причиной общественного недовольства в 2014 г.», – подчеркивают журналисты.

В материале отмечается, что пока конфликт на Востоке Украины истощает средства и уносит жизни людей, в неэффективной борьбе Украины с коррупцией на кону стоит поддержка ее европейских союзников и полная интеграция с Западом, о чем предупредил посол Германии в США П. Виттиг. «Борьба с коррупцией должна стать приоритетной задачей украинского правительства, – сказал П. Виттиг в беседе с изданием USA Today. – Если Украина не модернизирует и не реформирует свою экономику, если она не справится с проблемой коррупции, европейские и западные инвесторы не придут в Украину. Никто не пойдет в страну, где присутствует риск связаться со структурами, работа которых не основана на диктатуре закона».

В то же время обращается внимание на то, что на фоне непрекращающихся военных столкновений украинские власти все же внесли ряд экономических и политических изменений, однако их европейским спонсорам и украинским реформаторам этого оказалось недостаточно.

Как информирует аналитик Атлантического совета А. Аслунд, Украина создала новую, более профессиональную национальную полицию, закрыла банки, замешанные в отмывании денег, и сократила субсидии на газ и

электроэнергию, в результате чего цены возросли в четыре раза. Электронная система госзакупок позволила Украине сэкономить 2 % ее ВВП, уменьшив коррупцию и увеличив конкуренцию. Уменьшение государственного контроля и свободное колебание курса национальной валюты обернулись минимизацией платы за обслуживание долга Украины в следующие четыре года.

Вместе с тем, по словам А. Аслунда, политические махинации ставят под угрозу перечисление финансовой помощи в размере 4 млрд дол. от Международного валютного фонда, Евросоюза и США: «Украина отчаянно нуждается в этих средствах, чтобы ее экономика смогла со временем восстановиться. Кредиторы не станут оказывать Украине помощь, если она решит создать новое правительство, чья приверженность обязательствам по выполнению условий МВФ весьма сомнительна».

М. Макфол, бывший посол США в России, прогнозирует, что следующий год станет решающим, если украинские власти хотят избежать еще одной революции. «Не думаю, что украинцы будут и дальше терпеть бездействие украинских политиков, – сказал М. Макфол. – Украинцы считают, что сейчас они борются за свою жизнь».

Довольно критично оценивает нынешние украинские реалии и издание «**Майнити симбун**» (Япония), отмечающее, что «коррупция и кумовство расцвели буйным цветом при Президенте В. Януковиче. Но нельзя сказать, что Президент П. Порошенко исправил ситуацию».

Старший сотрудник Атлантического совета и содиректор инициативы «Украина в Европе» А. Каратницкий в материале, опубликованном изданием **Politico** (США), подчеркивает, что «украинские лидеры оказались готовы ввергнуть страну в политический кризис, и это в то время как валютные резервы истощаются, экономика плохо функционирует, а на линии фронта в восточных областях Украины идет эскалация насилия».

Причиной кризиса эксперт называет разочарование в стиле управления, к которому прибегает Премьер-министр А. Яценюк: «Министры-реформаторы устали от его властности и жесткого контроля над вялотекущими реформами. Союзники Президента П. Порошенко выглядели не лучше, требуя от министров отдавать предпочтение особым экономическим интересам и выпрашивая должности с расширенными полномочиями в экономических сферах».

По всем признакам, отмечает А. Каратницкий, Президент П. Порошенко был преисполнен решимости избавиться от А. Яценюка, пребывание которого на посту Премьера было связано с остановкой процесса реформ и сопряжено с высокой долей фаворитизма и уступок ключевым интересам олигархов. Но, как сообщили «надежные источники в западных столицах и в Киеве», США и европейским лидерам план не понравился, и они передали украинским властям два послания: рекомендовали включить в состав правительства побольше независимых профессионалов и реформистов, а также советовали не допустить падения правительства и проведения новых выборов.

Автор публикации констатирует, что западные лидеры, собравшие 27,5 млрд дол. помощи Украине, в этом процессе не сторонние наблюдатели и заинтересованы в успехе Украины. Они сказали П. Порошенко, что если он намерен совершить перестановки в правительстве, то ему следует гарантировать стабильность Кабинета Министров (поскольку нестабильность в Украине подорвет единство мнений в отношении сохранения антироссийских санкций).

А. Каратницкий отмечает, что многочисленные предупреждения, похоже, возымели желаемый эффект: провалив голосование по отставке А. Яценюка, Президент предоставил Премьер-министру еще полгода до того, как можно будет еще раз проголосовать за его отставку, то есть уже после того, как Международный валютный фонд переведет два транша помощи, а Европейский Союз в июне рассмотрит решение о продлении санкций против России.

«Если бы гамбит Порошенко не удался, Украина надолго оказалась бы в политическом тупике. Если бы коалиционные переговоры провалились, то Украину ждали бы несколько месяцев нестабильности и новые выборы, которые вряд ли принесли бы даже малые успехи реформистам, зато увеличили бы вес популистов от оппозиции.

Вместе с тем действия Порошенко – лишь имитация решения, но не решение. Для включения в правительство большого числа министров-профессионалов, технократов, не связанных с ключевыми политическими игроками, необходимо выиграть большие торги в коалиции», – считает эксперт. – Второй раз в новейшей истории современной Украины Президент пытается свалить правительство, сформированное на волне гражданской революции. Второй раз, как и в 2005 г., перед страной стоит опасный выбор. В прошлый раз конфликт Президента и Премьера привел к устранению реформистов и усилению коррумпированного правительства. На сей раз у страны есть шесть месяцев на поиск компромисса и предотвращение сползания в бездну».

Со своей стороны, издание **El Pais** (Испания) отмечает, что, по мнению экспертов, государственная политика Украины разрабатывается в Вашингтоне. Для того чтобы сформировать правительство или провести досрочные выборы, украинские власти просят разрешения у американской администрации, одновременно настаивая на том, чтобы она прекратила настаивать на нерушимости тандема Порошенко – Яценюк. При этом одни украинские руководители ориентируются на вице-президента США Д. Байдена, другие – на заместителя госсекретаря по вопросам Евразии и украинскому кризису В. Нуланд.

Deutsche Welle (Германия) прогнозирует, что игра в отставку А. Яценюка, начатая П. Порошенко, может плохо завершиться не только для депутатов (досрочными парламентскими выборами), но и для самого главы государства (досрочные президентские выборы).

«Двойственная позиция БПП, а также поддержка в ответственный момент А. Яценюка депутатскими группами и фракциями, близкими к

олигархам Р. Ахметову, И. Коломойскому и Д. Фирташу, дали повод инициаторам отставки заявить об олигархическом перевороте. Такое утверждение, учитывая украинские реалии, звучит, как минимум, странно. Олигархия была и остается полноправным хозяином в украинской экономике и политике последние 20 лет. Более того, один из представителей олигархии – П. Порошенко – управляет сегодня государством.

В случае с отставкой А. Яценюка надо говорить скорее о попытке “рядовых” олигархов не дать олигарху № 1 замкнуть на себе всю власть в стране. То есть речь идет скорее о бунте олигархов», – делает вывод автор публикации.

В свою очередь, подводя определенные итоги работы действующей украинской власти, **The Washington Times** (США) пишет о том, что «по большей части, за исключением потери Крымского полуострова, аннексированного Россией в 2014 г., Украина упорно шла к своей мечте и давала отпор русскому медведю. Украина достигла прогресса в некоторых сферах, проведя реформы органов правопорядка и создав новые антикоррупционные инстанции. Тем не менее, этот прогресс оказался слишком медленным и незначительным».

Констатируется, что политическая система Украины разваливается, поскольку коррупционные силы до сих пор обладают слишком значительным доступом к рычагам политической власти, настроенные на реформы политики подают в отставку, так как старые практики продолжают защищать старые нечистоплотные схемы зарабатывания денег, а уверенность людей в способности правительства исполнить волю Майдана тает на глазах. «Люди теряют терпение, они в гневе, оттого что жертва более 100 человек, отдавших жизнь ради революции и свободы, оказалась напрасной. Они видят, что два года спустя после революции в стране ничего не изменилось», – говорится в публикации.

В это же время «Премьер-министр страны А. Яценюк, переживший вотум недоверия и проигнорировавший призыв Президента П. Порошенко уйти в отставку, сейчас занят попытками привлечь новые фракции в свою коалицию и избежать досрочных выборов. Между тем, украинская валюта обесценивается, а инфляция растет, ставя под угрозу возможность восстановления экономики после ее резкого сокращения в 2015 г.

По иронии судьбы итогом всей этой неопределенности и нестабильности становится тот факт, что теперь президент России В. Путин может спокойно наблюдать за тем, как Украина сама собой рушится. Ему больше не придется навлекать на себя критику Запада и мириться с новыми санкциями, оказывая давление на правительство П. Порошенко и провоцируя напряженность на востоке страны. Однако он, вероятнее всего, продолжит поддерживать конфликт в Донбассе в течение некоторого времени. Между тем, политики в Киеве делают за г-на Путина всю его работу», – делает вывод автор материала.

Журналистка А.-Л. Лаурен (**Suomen Kuvalehti**, Финляндия) добавляет, что причиной пробуксовывания реформ в Украине является также то, что

украинская элита действует по знакомому советскому образцу. «Украина по-прежнему находится во власти старых влиятельных кругов, созданных олигархами. Президент П. Порошенко относится к такой же группе, обогатившейся в 1990-е годы, что и Ахметов с Коломойским. Это не означает, что сам П. Порошенко – коррумпированный политик: будучи самым богатым человеком Украины, он не нуждается в деньгах», – пишет А.-Л. Лаурен.

Проблема П. Порошенко заключается в том, считает журналистка, что, хотя он и выбрал в качестве главной цели ввести Украину в Европейский Союз и НАТО, он по-прежнему остается советским человеком, который мыслит по-советски. «Например, П. Порошенко не доверяет институтам и не следует принципам меритократии, в которой очень важна компетентность. Его интересует контроль, которого можно достичь, если разместить своих доверенных лиц на как можно большем количестве важных постов.

П. Порошенко постоянно спотыкается о собственное советское прошлое. Он никогда не был заинтересован в том, как на самом деле продвигаются реформы. Самое важное – как это выглядит со стороны и удалось ли ему создать достаточно впечатляющий образ непоколебимого хозяина», – отмечает журналистка.

Констатируется, что в заявлениях А. Яценюка и П. Порошенко виден один и тот же посыл: у ЕС есть обязательства по отношению к Украине. «Правда все же заключается в том, что, несмотря на то что демократизация Украины и экономическое развитие страны в интересах ЕС, изменения должны исходить непосредственно от Украины. Возможности великолепные: жители Украины хорошо образованы, и гражданское общество очень эффективно и уже несколько десятилетий служит неисчерпаемым источником трудовых ресурсов. Поскольку украинская элита уже так долго заботится только о своих интересах, этот ресурс остается бесправным. Что может повлечь за собой третий Майдан» – делает вывод А.-Л. Лаурен.

Следует отметить, что в ряде публикаций западных СМИ идет речь об «усталости от Украины» в ряде стран. При этом подчеркивается, что победить эту усталость может только Киев.

Как пишет К. Беннетт в издании **The American Interest** (США), Украина «кое-как продержалась 2015 г. Она не оправдала ни трепетных и восторженных ожиданий своих горячих сторонников, ни злобных надежд своих недоброжелателей. Ее главное достижение за этот год выглядит весьма скромным – минимальным, и, тем не менее, оно является важным: страна выжила». После отступления из Дебальцево в начале 2015 г. Вооруженные силы Украины смогли стабилизировать фронт на Донбассе, и в начале 2016 г. военная обстановка выглядит для Киева гораздо более благоприятной, чем год назад. Остальные южные и восточные регионы Украины избежали той разрухи и убыли населения, которые выпали на долю Донецкой и Луганской областей.

Даже на экономическом фронте макроэкономическая стабилизация предвещает возобновление роста (хотя и незначительного) в 2016 г. – после

нескольких лет экономического спада. (Резкое и затянувшееся падение цен на энергоносители оказалось для Украины благом).

Кроме того, российская военная кампания в Сирии не только обеспечила Украине передышку и временное облегчение от военного давления, но и опровергла предсказания о том, что Россия и Запад придут к взаимопониманию в Сирии в ущерб Киеву. Отмечается, что причина, наверное, даже не столько в угрызениях совести Запада в отношении Украины (хотя они бы свою роль сыграли), сколько в том, что сейчас между Россией и Западом никаких прочных договоренностей по Сирии попросту быть не может. Главная цель России – защитить режим Б. Асада от всех противников и конкурентов, а уничтожение ИГИЛ является логическим следствием – но в достижении главной цели оно явно будет иметь второстепенное значение. Запад, с другой стороны, намерен отстранить Б. Асада от власти и уничтожить ИГИЛ.

В то же время, подчеркивает К. Беннетт, если военная передышка в 2015 г. была для Украины хорошей новостью, то, наверное, самым зловещим и ничего хорошего не предвещающим из событий стало возвращение «усталости от Украины».

Автор публикации напоминает, что катастрофическая вспышка «усталости от Украины» в 2007–2010 гг. убила интерес Запада к самой идее посткоммунистического преобразования страны, и он перестал ее поддерживать. «Патологическая история этой болезни свидетельствует о том, что переносчиками “усталости от Украины” являются все представители украинского политического класса, которые сами по себе симптомов этой страшной болезни не демонстрируют, но заражают ею практически всех деятелей Запада, с которыми контактируют. Клинические проявления этой болезни могут изрядно раздражать больного, но для него они не смертельны – хотя для самой Украины могут в итоге оказаться губительными», – считает журналист.

Он утверждает, что «усталость от Украины» имеет значение потому, что поддержка Киева Западом на протяжении нескольких последних тяжелых лет прочно держалась на двух опорах. Первая – это основанная на реальной политике задача сохранения/восстановления в Центральной и Восточной Европе безопасности, созданной после окончания холодной войны. Правда, вторая опора больше связана с амбициями и некими фантазиями – желанием видеть Европу «единой и свободной», состоящей из демократических государств с рыночной экономикой, которые были бы достойными кандидатами (на случай, если бы они захотели ими стать) на роль членов европейских или евроатлантических организаций. «Однако если для такого числа западных наблюдателей заразной оказалась майдановская эйфория, то таким же заразительным является и чувство разочарования и бессилия, связанное с повальной коррупцией и неумелым руководством. И если Украина в этом отношении будет разочаровывать и дальше, то возникает вопрос, как долго сможет поддержка Украины со стороны Запада продержаться лишь на одной опоре», – говорится в публикации.

Констатируется, что Киев, по сути, проигрывает в деле, в котором ему светила победа: «Сорвав планы России отделить всю юго-восточную часть Украины в 2014 г. и стабилизировав военную и экономическую ситуацию в 2015 г., руководство Украины рискует в 2016 г. упустить свой шанс, не воспользовавшись достигнутыми успехами из-за своей неспособности или нежелания до конца проводить реформы внутри страны. Февраль вполне может стать переломным моментом, учитывая отставку министра экономики Украины литовца А. Абромавичуса, предупреждение главы МВФ К. Лагард о приостановке траншей для Украины и долгожданную отставку Генерального прокурора с запятнанной репутацией В. Шокина. И хотя непопулярный Премьер-министр А. Яценюк преодолел – при пассивной поддержке олигархов – вотум недоверия, не исключено, что властям под давлением внутренних и внешних сил придется пойти на перестановки в правительстве или даже провести новые выборы, после которых принять серьезную программу реформ. Если этого не произойдет, нетрудно представить, что “усталость от Украины” перерастет в “панику из-за Украины” – из-за того, что все усилия и все жертвы были напрасны – или даже “отвращение к Украине”, связанное с тем, что с самого начала все было бессмысленно и никакое улучшение невозможно».

К. Беннетт также предостерегает, что, если достаточное количество людей в Украине и на Западе придут к выводу, что Революция достоинства оказалась такой же бесполезной, как и оранжевая революция, Москва вполне может почувствовать соблазн и предпринять еще одну попытку своей авантюры с «Новороссией».

Тем более что Евросоюз готов простить России все преступления, в том числе вооруженную агрессию против Украины, о которой Запад хочет как можно быстрее забыть. Об этом, в частности, на страницах **Wall Street Journal** пишет обозреватель Д. Винокур.

По мнению журналиста, негативный исход референдума о Соглашении об ассоциации Украина – ЕС в Нидерландах суммирует все признаки презрения к Евросоюзу, которые есть сегодня. Более того, он подтвердит успехи В. Путина в гибридной войне. «Это выглядит жалко, но к нидерландскому отказу Украине может присоединиться и Германия, в которой аннексию Крыма войсками России так же готовы простить Москве, как и оккупацию двух регионов Грузии в 2008 г. Все эти преступления попали в перечень “завоеваний” Кремля, которые очень хочется забыть», – пишет Д. Винокур.

Обозреватель уверен, что сегодня в Европе нет уважаемых голосов, которые бы активно требовали продолжения санкций ЕС против России до следующего лета. Сложившаяся ситуация отражает реальность, в которой у Европы нет четкого вектора власти, а администрация Б. Обамы, в свою очередь, около двух лет назад самоизолировалась и отказалась от влияния на Европу.

«Белый дом отправил Германию решать дипломатично конфликт в Украине и совсем не обратил внимание на ее связи с Россией, которые

ограничивают эффективность в этой миссии. ...В конце концов, Украина остается дилеммой совести для Европы», – отмечает Д. Винокур.

По имеющимся у него данным, ряд стран в ЕС предпочел бы как-то избавиться от Украины. Подтверждением этого может быть заявление министра иностранных дел Ф.-В. Штайнмайера и его французского коллеги Ж.-М. Эро о том, что Украине «не простят» невыполнение своей части минских соглашений, несмотря на то что это обусловлено вопросами безопасности. Журналист допускает, что целью их недавнего визита в Киев было настоять на том, «чтобы Киев шел на уступки Москве, которая продолжает отправлять войска и оружие на Восток Украины и не возвращает ей контроль над границей». «Для ощущения всей атмосферы стоит обратить внимание на статью двух министров иностранных дел, в которой они говорят о неназванном “соседнем государстве”, которое не уважает суверенитет Украины. О каком государстве идет речь? Может, это Молдова?» – иронизирует Д. Винокур.

На фоне этого только Главнокомандующий войск НАТО в Европе генерал Ф. Бридлав предостерег международное сообщество, что ситуацию в Украине нельзя принять как новую норму. «Но это лишь слова военного, чей босс – начальник Штаба армии США Д. Данфорд – безрезультатно продолжает настаивать, что “разумно” для Америки было бы обеспечить Украину оборонным оружием», – указывает Д. Винокур.

Он тоже считает, что это разумно – таким образом, Украина, граничащая с четырьмя странами НАТО, могла бы сделать цену нарастающей агрессии неприемлемой для Кремля.

«В этой истории Нидерланды, по крайней мере, могут проголосовать за ассоциацию с Украиной и продемонстрировать, что они понимают, какой покинутой она стала. Но президент Б. Обама и дальше продолжает отказывать дружественной стране в минимальном обеспечении, которое требуется ей для защиты. И такая позиция Белого дома лишь подчеркивает его ключевую роль в геополитическом поражении Запада», – заключает обозреватель.

В целом же западные СМИ довольно критично оценивают достижения официального Киева в разрешении стоящих перед Украиной проблем. Особо подчеркивается тот факт, что успех в этом напрямую будет зависеть от того, насколько реальной является декларируемая действующей украинской властью приверженность реформированию страны.

Будущее парламентской коалиции и перспективы внеочередных парламентских выборов

Выход из парламентского большинства фракций «Батьківщина» и «Самопоміч» дал повод наблюдателям вновь говорить о возможности досрочных выборов в Верховную Раду. Эта тема регулярно поднимается в СМИ еще с тех пор, как коалицию покинула фракция Радикальной партии О. Ляшко, положив начало ее дальнейшему распаду.

И хотя некоторые эксперты не исключают возможности формирования новой коалиции в составе Радикальной партии, «Народного фронта» и Блока П. Порошенко, рост противоречий между представителями парламентских фракций делает досрочные выборы актуальным для Украины сценарием.

При этом если местные выборы, состоявшиеся в Украине 25 октября, многие называли репетицией внеочередных выборов в Верховную Раду, то последние могут стать своеобразной стартовой площадкой для политиков, решивших поучаствовать в борьбе за пост главы государства.

Эти процессы на фоне потери электоральной поддержки провластными политическими силами дают шанс укрепить свои политические позиции более мелким политическим игрокам, тем более что общественный запрос на новые лица в политике продолжает расти.

«Местные выборы проходили на общих лозунгах, которые позволяют засветиться, застолбить место для национальной гонки. Это свидетельствует о том, что к весне мы будем иметь внеочередные парламентские выборы. Эти местные выборы – это некий фальстарт для национальной гонки, все готовятся, меряются силами, меряются мощностями, отрабатывают технологии. И, в принципе, одна из негативных тенденций, которую мы видим, это то, что по правилам играть особо никто не намерен», – прогнозировала ранее эксперт Международного информационно-аналитического центра «Россия – Украина» (МИА ЦРУ) А. Решмедилова.

Эксперты подчеркивали, что, хотя формальным поводом для выхода Радикальной партии из коалиции послужило голосование по законопроекту об изменениях Конституции Украины в части децентрализации и так называемого особого статуса Донбасса, настоящие причины такого шага могли заключаться в стремлении возглавляемой О. Ляшко партии отмежеваться от стремительно теряющего популярность провластного лагеря. Заняв оппозиционную нишу, партия довольно успешно подошла к кампании по местным выборам, оказавшись на шестом месте по количеству депутатов, проведенных в местные органы власти и набрав в общей сложности 5,6 % голосов.

Позже, после неудачной попытки голосования по отставке правительства, из парламентского большинства вышли фракции

«Батьківщина» и «Самопоміч», что дало дополнительный повод прогнозировать возможность досрочных выборов в Верховную Раду.

«Премьер Яценюк удержался, но потерял поддержку четырех фракций коалиции из пяти. Заявления о выходе из коалиции “Самопоміч” и “Батьківщини” засвидетельствовали глубокий общеполитический кризис. Можно спорить о юридических тонкостях, но, по факту, старая коалиция распалась. Нежелание Премьер-министра это признавать приводит к расширению кризиса доверия не только между властью и украинцами, но и между Украиной и западными партнерами. Мы теряем безвизовый режим, сотрудничество с МВФ и много чего еще», – прокомментировал сложившуюся ситуацию глава фракции БПП Ю. Луценко.

Сегодня вопрос, пойдут ли ключевые участники украинского политического процесса на очередные досрочные парламентские выборы, продолжает приобретать еще большую актуальность.

Наблюдатели отмечают, что ни Президент, ни Премьер-министр на сегодняшний день не заинтересованы в участии в избирательной кампании, поскольку возглавляемые ими партии на фоне углубляющегося социально-экономического кризиса быстро теряют электоральную поддержку. По оценкам социологов, достичь сегодняшнего уровня представительства в Верховной Раде им не удастся. В то же время за переизбрание нынешнего парламента выступают представители партий, чья электоральная поддержка демонстрирует положительную динамику.

П. Порошенко заявляет, что внеочередные парламентские выборы сегодня – это неоправданные расходы и усилия, которые необходимо тратить на реализацию экономических реформ. «Ни в коем случае я не могу допустить и не допущу досрочных парламентских выборов на этом этапе. Потому что при всем том, что декларируют отдельные политические лидеры и деятели, что они хотят действительно перезагрузки, на самом деле они пытаются поймать рыбу в мутной воде, на самом деле они работают на досрочные выборы. Мы не имеем ни времени, потому что это требует полгода полной бездеятельности и популизма, ни необходимости, потому что лучшей Верховной Рады у нас не будет. Надо учиться работать с этой Верховной Радой», – заявляет Президент.

Однако он полностью не исключает такой вариант развития событий, подчеркивая, что согласится на него лишь в крайнем случае: «Я им воспользуюсь только в крайнем случае, которого мы просто не имеем права допустить... Страна не имеет резерва времени, чтобы за неполные два года уже четвертый раз окунуться в избирательную кампанию, да еще и в условиях внешней агрессии». Предвидя, что развитие ситуации может потребовать проведения выборов, Блок П. Порошенко, как сообщают СМИ, формирует избирательные штабы и готовит их к избирательной кампании.

Еще больше, чем Президент, в реформировании парламентского большинства, что позволит избежать выборов, заинтересован Премьер-министр А. Яценюк, поскольку партия «Народный фронт» в последнее время демонстрирует еще более стремительное падение рейтинга, чем БПП.

Поэтому его заявления насчет возможностей назначения выборов отличаются особенной критичностью. Как считает глава украинского правительства, в досрочных парламентских выборах в Украине больше всего заинтересованы три силы: «популисты, олигархи и Кремль». «Здравый смысл подсказывает, что при нынешних тяжелых обстоятельствах доверием людей воспользуются популисты и радикалы. Это – закономерно, поскольку в критических условиях каждый человек интуитивно доверяет не жесткой правде, а лучшему обещанию. Популисты обещают моментально преодолеть коррупцию, тысячи евро зарплат и пенсий уже завтра, каждому работу, жилье и благополучия уже сейчас, курс доллара на уровне 5 грн, а газ бесплатно всегда», – говорит он.

Эксперты отмечают, что позитивным моментом в распаде парламентского большинства и перспективе новых выборов для Президента может быть возможность снять с себя ответственность за ход урегулирования ситуации на Донбассе, поскольку все мероприятия, предусмотренные минскими соглашениями, в частности амнистия и проведение местных выборов в самопровозглашенных «республиках», должны утверждаться украинским парламентом, что в сегодняшних условиях представляется проблематичным.

В то же время неопределенность вокруг будущего правительства и вероятность проведения внеочередных выборов в парламент заставила основных кредиторов Украины приостановить работу с Украиной.

Кроме того, не находит поддержки идея досрочных парламентских выборов и у зарубежных политических партнеров Украины, в частности США.

«Выборы в парламент не решат проблему в корне, а лишь займут драгоценное время и ресурсы. Кроме того, в следующий парламент может избраться больше популистов, представителей олигархических кланов и проектов», – отмечает американский дипломат С. Пайфер. Он подчеркивает также, что политическая нестабильность может привести к полномасштабной эскалации на Донбассе. «На сегодняшний день Кремль подготовил на оккупированных территориях всю необходимую инфраструктуру для развязывания полномасштабных военных действий», – заявляет С. Пайфер, прогнозируя, что Донбасс и в дальнейшем будет служить механизмом для дестабилизации ситуации во всей Украине, а также для политического давления на украинскую власть.

Тем временем, как указывают эксперты, большинство основных политических игроков в Украине, ожидая возможных внеочередных выборов в Верховную Раду Украины, уже готовы к развертыванию своих предвыборных штабов.

«В течение последних двух-трех недель очень активно муссируется тема досрочных парламентских выборов. Мол, эти досрочные парламентские выборы состоятся уже скоро: кто-то говорит, что осенью, кто-то говорит, что вообще даже летом могут состояться эти выборы. По крайней мере, сегодня все политические силы находятся на низком старте. Я знаю, что большинство

политических сил, фактически, находятся в такой ситуации, которая предшествует развертыванию рабочих штабов», – сообщил недавно украинский политолог К. Бондаренко. Эксперт подчеркивает также, что вероятность того, что Премьер-министр Украины А. Яценюк надолго останется на своей должности, очень низка.

В то же время политолог В. Фесенко считает, что вероятность досрочных парламентских выборов в Украине не так уж высока. Более вероятными вариантами эксперт называет реформирование нынешней парламентской коалиции или создание новой коалиции с утверждением нового состава правительства. «Первый вариант – остается в сокращенном формате нынешняя парламентская коалиция. Фактически, это будет правительство меньшинства. Но формально, если Ляшко присоединится или будет не менее 226 депутатов в списочном составе коалиции, она будет существовать и дальше. Это наиболее вероятный вариант на ближайшую перспективу. Если окажется, что коалиции все же нет, тогда попытаются создать новую коалицию с новым правительством. И только наименее вероятный вариант – досрочные выборы», – прогнозирует политолог.

При этом основной причиной малой вероятности досрочных выборов В. Фесенко называет именно позицию по этому вопросу западных партнеров Украины. «Мы увидели 16 февраля, что это очень влиятельный фактор. Именно Запад решил, что Яценюк остается. Не Порошенко, не олигархи. Это такой “трогательный союз” западных демократов и украинских олигархов», – отмечает он.

Еще одним важным фактором, который снижает вероятность досрочных выборов, политолог называет недостаточную поддержку такой идеи действующими парламентариями. Комментируя неудавшееся голосование за отставку Премьер-министра, В. Фесенко подчеркивает, что «это было голосование не за Яценюка, а голосование против досрочных выборов в частности».

Однако, по оценкам ряда наблюдателей, досрочные парламентские выборы сегодня представляются достаточно вероятным сценарием. Так, высокая вероятность досрочных выборов, по мнению доктора политических наук Л. Смоля, обусловлена, среди прочего, тем, что в Украине сформировались «три оппозиции»: «Это Оппозиционный блок, декларирующий себя как оппозицию, это БЮТ, это “Самопоміч”, которым выгодно идти на избирательную кампанию и которые будут декларировать ошибки правительства, которых, кстати, более чем достаточно. Кроме того, нынешняя исполнительная власть в лице Яценюка и сам Кабинет Министров не удовлетворяют потребности и интересы многих групп населения. Соответственно, продолжает реализовываться революционная ситуация в стране. В таких условиях выборы – один из самых цивилизованных методов.

Есть заявления Тимошенко и других политиков, входящих в коалицию, о том, что если правительство не может измениться, а понятно, что оно не может измениться, то лучший выход из сложившейся ситуации – это

выборы. Есть заявление руководителя президентской парламентской фракции о том, что мы готовы к выборам. В сумме все это дает основания утверждать, что вероятность выборов очень высока».

Также Л. Смола подчеркнул, что одним из положительных результатов возможной избирательной кампании может стать выход на политическую арену новых игроков.

«Не стоит забывать, что мы живем в парламентско-президентской стране, где есть парламентская коалиция, и если она живучая, выборы не нужны. Если же она неживучая, выборы необходимы», – говорит директор НАЦ «Украинские студии стратегических исследований», политический эксперт Ю. Сиротюк, подчеркивая, что в нынешнем формате – в составе БПП, «Народного фронта», «Самопоміч» и «Батьківщини» – коалиция не является действенной. «Часть фракций не голосует за изменения в налоговое законодательство, часть фракций не голосует за бюджет. Именно поэтому можно утверждать, что сейчас мы наблюдаем глубокий кризис парламентской коалиции», – отмечает он.

«Общество утрачивает доверие к парламентским силам, а это, в свою очередь, ведет к потере легитимации. И тут остается только либо законсервировать ситуацию и углублять недоверие общества, либо прибегнуть к способу, к которому прибегают все европейские страны: провести выборы. Поэтому, если Президент и власть хотят, чтобы этот взрыв не произошел, то должны быть проведены радикальные кадровые изменения в Кабмине и создана реальная коалиция. Представители нынешнего парламентского политикума не готовы к выборам, ибо они прекрасно понимают, что многие из них просто не пройдут в парламент. Именно поэтому нынешняя власть будет до последнего цепляться за возможность не проводить выборы. Об этом говорил Президент. Поэтому я думаю, что весной выборов, разумеется, не будет, но чем дольше будет оттягиваться конец нынешней коалиции, тем болезненнее это будет для ее представителей», – прогнозирует Ю. Сиротюк.

Подобной точки зрения придерживается и директор GMT Group, политолог А. Луценко. «После несолидарного голосования коалиции как субъекта формирования правительства по бюджету, наверное, было бы логичным запустить процедуру досрочных выборов. Вопрос только в том, насколько это будет принято на фоне того, что страна в экономическом плане находится под внешним управлением, и насколько такая дестабилизация будет выгодна нашим кредиторам.

Чтобы была общественная легитимность будущего парламента, эти выборы нужно проводить по новому избирательному законодательству, которое, кстати, у нас уже давно написано. Кроме того, нам нужно реформировать систему Центральной избирательной комиссии, которая делегитимизирует все выборы. Если говорить о том, когда могут состояться выборы, то я полагаю, что это вполне может произойти в ближайшее время. Вполне возможно, что они состоятся уже весной, по крайней мере, я верю в такой сценарий», – отмечает он.

Принимая во внимание возрастающую вероятность назначения внеочередных выборов в качестве меры по выходу из политического кризиса, наблюдатели обращают особое внимание на динамику электоральных предпочтений граждан Украины. При этом одной из главных интриг предстоящей избирательной кампании называют формат участия в ней новых политических игроков, в частности политической силы, которую возглавит М. Саакашвили и которая, по мнению некоторых экспертов, будет создана специально под выборы.

Как отмечает политический эксперт Института социальных технологий «Социополис» Я. Макитра, вероятность создания политической партии на основе «Движения за очищение» М. Саакашвили будет расти вместе с шансами на досрочные парламентские выборы. Вероятность же последних, судя по интенсивности деятельности этого движения, возрастает.

Итогом подготовки движения М. Саакашвили к досрочным парламентским выборам должна стать его трансформация в политическую партию. «Лозунги, которые произносят его представители, не предусматривают решения озвученных проблем без существующей политической силы, без вхождения во власть. Поэтому создание партии является следующим логическим продолжением процесса. Но очевидно, что сейчас такой потребности нет, поэтому и не идет таких заявлений, чтобы не было, образно говоря, фальстарта», – отмечает политолог.

О намерениях создания партии на основе «Движения за очищение» тем временем заявили и сами его представители. Так, о том, что в Украине вскоре будет создана новая партийная организация, заявил недавно и. о. заместителя главы Одесской облгосадминистрации С. Боровик. Говоря о программе нового объединения, он отметил, что «это будет правоцентристская, фискально-консервативная и социально-либеральная программа». «Мы хотим построить демократическую, европейскую партийную организацию, в которой лидеры выбирались бы демократическим путем, – подчеркивает заместитель одесского губернатора. – В идеальном мире президент и премьер собрались бы с коалицией и пришли к общему знаменателю. Но я вижу, что Порошенко терпеть не может Яценюка. В то же время он не может найти альтернативу. Я бы уже сейчас говорил, что политическая элита обанкротилась. Это логически ведет к новым выборам».

Одной из партий, которая могла бы добиться определенного успеха на выборах, наблюдатели до недавнего времени называли «Самопоміч», однако, по некоторым оценкам, в последние месяцы наблюдается системное падение ее рейтинга. СМИ сообщают, что в целом по Украине уровень поддержки этой партии сократился с 15 до 11 %, при этом наиболее значительную отрицательную динамику продемонстрировали показатели поддержки в западных областях Украины (менее 9 %), которые считались главной электоральной базой «Самопоміч». При этом, как отмечают эксперты, значительная часть электората «Самопоміч» переходит к новому проекту М. Саакашвили. «У Садового и компании есть опасения, что может появиться мощный конкурент в виде общественного движения, которое

анонсировал Саакашвили на Антикоррупционном форуме в Харькове. Новая политическая сила будет играть на одном электоральном поле с «Самопоміччю» и БПП – это молодое городское население и средний класс. Именно эта электоральная группа была базовой для «Самопоміччю» в предыдущие два года, и теперь Садовой ее теряет», – прокомментировал недавно электоральные перспективы «Самопоміччю» политолог В. Фесенко.

Отметим, что, согласно исследованиям Института Горшенина, варианты голосования за список партий без участия потенциального блока М. Саакашвили и с его участием показывают, что его политическая сила практически равномерно заберет голоса у других лидеров политического процесса («Самопоміч» – 2,2 %, «Батьківщина» – 1,9 %, Оппозиционный блок – 1,5 %, Радикальная партия – 2,2 %, «Солидарность» – 1,2 %, «Свобода» – 1,3 %, УКРОП – 0,2 %, «Гражданская позиция» – 0,5 %).

Возможно, снижением уровня электоральной поддержки «Самопоміччю» объясняется и позиция ее руководства, которое недавно выступило с критикой идеи проведения досрочных выборов, поддержав в то же время смену правительства и Генерального прокурора. «Есть предложение, которое остается актуальным: правительство – меняется, потому что просто к нему нет доверия, Генеральный прокурор – меняется, а про выборы надо забыть. Потому что люди выборов не хотят, они не видят в них смысла, потому что в результате выборов ничего не изменится, а судьба может повториться», – заявил лидер фракции «Самопоміччю» О. Березюк в ходе недавнего заседания согласительного совета парламента.

В то же время, как заявлял недавно политолог К. Бондаренко, «Самопоміччю» «не хочет участвовать в коалиции – А. Садовой начал парламентскую или, скорее, даже президентскую кампанию и предпочтет остаться в оппозиции».

За проведение досрочных парламентских выборов в Украине высказались недавно представители ВО «Свобода», подчеркнув, что это единственный вариант остановить «реванш олигархов» в стране. «Провал голосования за отставку правительства Яценюка подтверждает полный реванш олигархов в Украине. Очевидно, что деградированная парламентская коалиция не выведет страну из глубокого политического кризиса. Об этом свидетельствует несостоятельность, а на деле – откровенное нежелание фракций коалиции обеспечить 100-процентное голосование за отставку правительства», – говорится в заявлении.

Кроме того, как отмечают в ВО «Свобода», парламент сегодня «является только карманным инструментом в руках олигархических кланов». По мнению представителей партии, «выход один – перезагрузка парламента и проведение досрочных выборов».

О своей готовности принять участие в выборах заявили и участники движения «Державна ініціатива Яроша» (ДИЯ). Бывший лидер «Правого сектора», внефракционный депутат Д. Ярош во время пресс-конференции по презентации движения во Львовском пресс-клубе, комментируя происходящие в парламенте процессы, заявил, что его движение готовится

принять участие в выборах на всех уровнях. «Если политический кризис не закончится, будет роспуск Верховной Рады и выборы, например, в мае, то вряд ли мы будем готовы сформировать некий партийный пул, который мог бы туда провести своих людей. Если процесс затянется до осени, мы будем более подготовлены. Здесь надо более-менее прагматично подойти к этому вопросу. Но желание у многих наших людей идти в депутаты разных уровней, участвовать во всех выборах есть», – заявил он.

В то же время политик подчеркивает, что создает не партию, а именно общественное движение. «Мы рассматриваем различные варианты. Будет ли это объединение многих партий в одну или это будет работа по нескольким направлениям – это будет видно, потому что сами понимаете, что с партиями трудно, у каждого свой интерес... Мы найдем оптимальную форму. Но сейчас речь идет о движении, мы не создаем еще одной партии, которая бы конкурировала. Движение может делегировать своих людей в различные партийные ячейки. И может создать какую-то партию, но это должен принять съезд, если будет такая необходимость. Я не являюсь большим сторонником партий, поэтому мне это не настолько близко», – заявляет Д. Ярош, подчеркивая, что движение, чей съезд запланирован на май, будет «отдаленно напоминать Народный рух України перед обретением независимости». «Внешний враг, Российская Федерация, не дает возможности полностью развернуть общественные инициативы, политические инициативы и другие, но без наведения порядка в тылу – на большей части территории Украины, в Киеве – мы не решим военные вопросы, то есть освобождения оккупированных территорий Донецкой и Луганской областей и возвращение Крыма», – говорит о ближайших задачах своего движения политик.

О планах по участию в парламентских выборах неоднократно заявляли и представители партии «Возрождение». Как отмечал глава политсовета партии В. Хомутытник, подводя итоги ее участия в местных выборах, «наша первоочередная задача – оправдать доверие избирателей. Мы не будем останавливаться на достигнутом. Стратегическая задача партии – расширить присутствие “Возрождения” во всех областях Украины и готовиться к проведению следующих парламентских выборов. Уверен, что, благодаря усилению нашей партии авторитетными региональными лидерами и реализации конкретных дел, направленных на возрождение страны, на следующих парламентских выборах партию “Возрождение” поддержат не менее 10–15 % граждан».

Политолог В. Карасев, комментируя итоги участия «Возрождения» в местных выборах, отмечал, что преодоление партией 5-процентного избирательного барьера по Украине и существование отдельной фракции в парламенте свидетельствует о том, что «Возрождение» «фактически может считаться парламентской партией». «Если в ближайшее время все-таки произойдет развал коалиции и будут объявлены досрочные парламентские выборы, партия “Возрождение” на этих выборах вполне может пройти в парламент», – резюмирует он.

Один из выводов, который делают наблюдатели из хода политического кризиса в Украине, – внеочередные парламентские выборы могут стать площадкой для дальнейшей подготовки участия главных политических игроков в президентской избирательной кампании, которая также может пройти досрочно. При этом такой путь (внеочередные парламентские, а затем и президентские выборы) представляется многим специалистам не только реальным, но и более эффективным для модернизации политической системы, чем риск «консервирования» сложившейся политической ситуации.

Соціогуманітарний вектор

А. Рябокони, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Повышение тарифов и снижение норм потребления услуг ЖКХ в комментариях экспертов и СМИ

Кабинет Министров Украины установил новый тариф на электроэнергию и планирует пересмотреть тариф на газ для населения.

Тарифы на электроэнергию повысились в Украине с 1 марта 2016 г. на 5,5–25 % третий раз за год. Всего в течение двух лет, до марта 2017 г., тарифы на электроэнергию будут дорожать в пять этапов и возрастут в 3,5 раза.

Постановление о повышении тарифов на электроэнергию Национальная госкомиссия по регулированию рынка электроэнергии (НКРЭКУ) приняла еще в конце февраля прошлого года. С 1 марта тарифы составляют 57 к., 99 к. и 1 грн 56 к. для потребления до 100 кВт•ч в месяц, от 100–600 кВт•ч и свыше 600 кВт•ч соответственно. Большинство семей попадают в интервал 100–600 кВт•ч – это значит, что с марта электроэнергия для них подорожает на 25 %.

Следующее повышение запланировано на 1 сентября 2016 г. В 2017 г. тарифы поднимутся с 1 марта, но с этого времени будет только две категории для оплаты электроэнергии. До 100 кВт•ч – 90 к. и свыше 100 – 1 грн 68 к.

Еще в 2015 г. Украина подписала с Международным валютным фондом (МВФ) меморандум, согласно которому цена на газ для населения должна возрасти на 285 %. В документе говорится, что с 1 апреля 2016 г. украинцы должны покупать газ по цене, которая не ниже, чем 75 % от мировой стоимости. А уже в апреле 2017 г. население будет платить за газ по мировым ценам.

Изначально поднимать тарифы планировалось постепенно – на 40 % в 2014–2015 гг., и еще на 20 % – в 2016-м и 2017-м. Однако обвал украинской экономики и национальной валюты вынудили власти изменить первоначальные планы. В итоге, с апреля прошлого года Национальная

комиссия, занимающаяся госрегулированием в сфере энергетики и коммунальных услуг (НКРЭКУ), увеличила минимальный тариф на газ для населения в 3,3 раза – до 3,6 тыс. грн/1 тыс. куб. м. При этом госрегулятор уточнил, что такая цена будет действовать только на объем потребления до 200 куб. м в месяц, и только в отопительный сезон. Потребление же свыше 200 куб. м газа должно оплачиваться по гораздо большему тарифу – почти 7,2 тыс. грн/1 тыс. куб. м.

С октября 2015-го по апрель этого года в Украине действует «социальный» тариф на газ – 3600 грн за 1 тыс. куб. м. Однако уже в мае всем придется платить по полному тарифу – 7188 грн. К слову, социальная норма потребления газа в месяц составляет около 200 куб. м (720 грн по «социальному» тарифу и 1440 грн по полному тарифу).

Согласно формуле, озвученной Премьер-министром А. Яценюком, для того, чтобы рассчитать стоимость газа для украинцев, необходимо стоимость импортного газа (на данный момент около 200 долл.) умножить на курс доллара (25,5 грн – по курсу НБУ по состоянию на 11 марта) и добавить 4 % специального сбора и 20 % налога на добавленную стоимость. К полученной сумме добавляется стоимость транспортировки (895,8 грн). В результате, 1 тыс. куб. м газа будет стоить 7219 грн. А 75 % от этой суммы (минимальная стоимость газа для украинцев) – 5414 грн. За апрель, согласно формуле, украинцам придется за 200 куб. м заплатить вместо 720 грн – 1082. А уже в мае такой же объем «голубого топлива» обойдется в 1442 грн.

При этом население ожидает еще «бонус» в виде введения абонентской платы за пользование газовой сетью. При наличии газовой плиты она составит 17 грн в месяц, а при наличии и плиты, и газового котла – 29 грн в месяц.

В то же время глава Национальной комиссии по регулированию в сфере энергетики и коммунальных услуг (НКРЭКУ) Д. Вовк прогнозирует с 1 апреля повышение минимального тарифа на газ для населения и теплокоммунэнерго на 53 % (до 5 тыс. 500 грн). В то же время полный тариф снизится на 10 % (примерно до 6470 грн). «Я думаю, что верхняя цена незначительно упадет, процентов на 10, а нижняя вырастет до 5 тыс. 500 грн/тыс. куб. м»

Как пояснили в Министерстве энергетики и угольной промышленности, решение о том, почем продавать газ украинцам, еще не приняли. На данный момент идут активные обсуждения, в том числе и с представителями МВФ. «Вопрос тарифов на газ регулируется постановлением Кабинета Министров. Пока такого постановления нет. Сейчас говорить рано», – отметила пресс-секретарь министерства А. Дудка.

В результате подписания нового меморандума с МВФ тариф на газ может возрасти до 8600 грн, предполагает директор энергетических программ Центра мировой экономики и международных отношений НАН Украины В. Землянский. «Вообще ожидать каких-либо вариантов снижения цены не приходится. Об этом можете забыть сразу. Потому что в меморандуме с МВФ прописано это повышение и в меморандуме МВФ,

который готовится, написано, что правительство не пойдет на пересмотр социальных норм в сторону облегчения жизни простых людей. То есть снижения тарифов не будет», – отмечает эксперт.

Глава «Укргаздобычи» (УГД) О. Прохоренко уверен, что высокий тариф на газ для населения позволит увеличить добычу газа в Украине. «За счет выравнивания цен на наш газ с ценой импорта мы сможем постепенно увеличивать инвестиции в рост добычи. В конечном итоге это нам даст большую добычу нашего украинского газа и тогда мы станем гораздо менее зависимы от импорта», – заявил чиновник.

В то же время В. Землянский отмечает, УГД, которая занимается добычей украинского газа, получает от «Нафтогаза» всего 1590 грн за 1 тыс. куб. м газа, в то время как «Нафтогаз» продает «голубое топливо» по 7188 грн. Полученных денег, уверен эксперт, не хватает для инвестиций в собственную добычу, кроме того, УГД приходится платить 50-процентную ренту на добычу газа. Полученные за счет ренты средства направляются на компенсацию субсидий для населения.

Эксперт в энергетической сфере И. Протопопова отмечает, что уже сейчас у правительства не хватает денег для того, чтобы компенсировать энергокомпаниям те средства, которые они тратят на субсидии для населения. Платежи задерживаются, а ситуация будет только усугубляться. На заседании Совета оптового рынка электроэнергетики несколько недель назад приняли решение обратиться в Кабинет Министров с просьбой найти дополнительные источники для финансирования субсидий. Вместе с ростом тарифов на субсидии придется выделять больше средств.

Отметим, по прогнозам НАК «Нафтогаз Украины», с апреля 2015 г. по апрель 2016-го украинцы используют 21,3 млрд куб. м газа (на приготовление еды, подогрев воды и отопление). Как ранее заявлял А. Яценюк, Украина добывает около 20 млрд куб. м газа ежегодно, при этом около 7 млрд – добывают частные компании, и только 12,8 – государственные. Частные компании продают газ по рыночной цене, а государственная «Укргаздобыча» – по 1590 грн за 1 тыс. куб. м.

Однако далеко не все специалисты согласны с каблиновской методикой установления тарифа на газ. Так, например, еще год назад специалисты общественной организации «Публичный аудит» подсчитали, что повышение тарифов на 280 % основано на показателях, которые были зафиксированы еще до начала боевых действий на востоке страны. Иными словами, власть не учла того, что за последний год число потребителей газа существенно сократилось. И это стало одним из основных факторов завышения цены на газ для населения.

Замдиректора «Публичный аудит» А. Вигиринский тогда заявлял: «Для того чтобы говорить о справедливом тарифе с точки зрения продавца, то любой тариф, при условии, что на рынке нет альтернативы поставщику, для него выгоден.

С точки зрения потребителя, есть тариф, который можно заплатить. Исходя из того, что в стране уже на протяжении двух лет идет

экономический спад, повышать тариф до рыночного – не совсем обоснованно. Поэтому наша организация считает, что, раз уж мы говорим о необходимости повышения тарифов, то это нужно делать постепенно. Установить максимум, который перекрывал бы стоимость добычи и стоимость транзита, учел бы НДС и целевую надбавку.

Этот тариф должен был бы повыситься от 1200 за тысячу кубов, которые были на протяжении 2014 года, на 90 % – не более. Плюс-минус в районе 2500–2400 для потребителей... Тут есть удивительная тенденция. Впервые мы услышали о 280 % в интервью или в выступлении главы НБУ: это был один из первых сбывшихся прогнозов, но, к сожалению, он плохо отразился на потребителях.

К сожалению, есть такая позиция государства: они говорят, что тарифы нужно повысить до рыночных. Окей, если мы соглашаемся на это, раскройте, каким образом вы формируете этот тариф, дайте его структуру, дайте себестоимость добычи. Этой информации нет. Нам говорят о том, что есть необходимость, и базовой рыночной ценой берут цену импорта. Однако никто не отменял закон функционирования рынка, который говорит, что для населения используется газ собственной добычи. И тут уже совсем некорректно использовать цену импортного газа для населения.

Нам обосновывают это разрывом между собственной добычей и потреблением населения. То есть, есть разрыв в районе 3–5 тысяч миллиардов кубометров газа. Но вязать к доллару газ национального производства – не совсем корректно».

Следует отметить, что вместе с нынешним ростом тарифов на газ и электроэнергию в Украине подорожала горячая и холодная вода, а также централизованное отопление – почти на 72 %, до 537,2 грн/Гкал. Еще больше возросла стоимость тепла для жителей многоквартирных домов без счетчиков. Впрочем, и этот рост стал особенно заметен только в январе текущего года. В результате, это привело к росту неплатежей за жилищно-коммунальные услуги даже в сравнительно благополучной столице.

По информации компании «Киевэнерго», только в январе столичные потребители, с которыми заключены прямые договора, недоплатили за оказанные услуги порядка 350 млн грн. Коммерческий директор компании Е. Бушма связывает это с тем, что в январе, по сравнению с декабрем, счета за отопления для киевлян возросли примерно на четверть из-за резкого снижения температуры воздуха. Хотя Е. Бушма признает, что массовые неплатежи начались еще в конце прошлого года, когда суммы в платежках были не настолько высокими. В результате дебиторская задолженность компании по услугам горячей воды и теплоснабжения составила более 1 млрд грн, увеличившись на 30 % только за один месяц.

Любопытно, что, по данным Государственной службы статистики Украины, в 2015 г. задолженность населения за жилищно-коммунальные услуги впервые за многие годы снизилась. Причем значительно – более чем на 40 % по сравнению с 2014 г. (до 8,8 млрд грн). Однако, как отмечает директор энергетических программ Центра мировой экономики и

международных отношений НАН Украины В. Землянский, эти данные вовсе не отображают реального положения вещей.

«Данные Госстата по задолженности за 2015 год не являются показательными, так как суммы в платежках существенно выросли с началом января. Дело в том, что декабрь был теплый, и населению за отопление приходилось платить не так много. А вот в январе, с приходом холодов, люди сильно ощутили подорожание», – поясняет В. Землянский.

По его данным, уже в первом месяце нового года уровень платежей за жилищные услуги обвалился и составил всего 56 %. «Сложно представить, насколько сократятся платежи в случае дальнейшего повышения тарифов, если уже сейчас мы наблюдаем такой рост неплатежей. Думаю, для многих украинцев очередной рост тарифов будет непосильным», – считает эксперт.

Отметим, что, согласно данным Госстата, задолженность жителей Украины по оплате жилищно-коммунальных услуг на конец января составила 10 млрд 774,3 млн грн, увеличившись по сравнению с декабрем прошлого года на 22,03 %. Средние начисления за коммунальные услуги на одного владельца лицевого счета в январе нынешнего года возросли на 386,5 грн – до 1250 грн. По официальной статистике, украинцы в январе 2016 г. заплатили за коммуналку 5,9 млрд грн, что составило 56,8 % начисленной за этот месяц суммы.

«Добавилось два фактора: объективный и субъективный. Объективный – эти тарифы высоки сами по себе. Что же касается субъективного, то в половине Украины мэры вместе со своими теплокоммунэнерго сыграли “под дурака” и еще дополнительно насчитали по 30 % к тарифу, а им подыграло в этом министерство и замминистра, который подписал соответствующее разрешение. Я считаю, что это был коррупционный сговор, когда замминистра письмом разрешил увеличить тариф на треть. И больше чем в половине городов Украины этот тариф был увеличен. Вот мы и получили такой результат, что почти половина украинцев не заплатила по начисленным платежам», – заявил экс-министр ЖКХ А. Кучеренко.

Нынешнее изменение тарифов для населения, по мнению многих экспертов, является весьма любопытным с точки зрения логики, так как повышает стоимость газа для тех, кто потребляет его мало, и снижает затраты граждан с большим потреблением. То есть, фактически – бьет по кошельку именно экономных граждан. Учитывая, что при повышении тарифов правительство А. Яценюка, в том числе, руководствовалось необходимостью приучить украинцев к экономии энергоресурсов, данный шаг выглядит, по меньшей мере, странным.

Следует отметить, что вместе с ростом цен на газ для населения, вырастут тарифы и для отечественных теплокоммунэнерго. По словам главы НКРЭКУ Д. Вовка, стоимость газа для ТКЭ планируется поднять до 5,5 тыс. грн за 1 тыс. куб. м, при том, что на сегодняшний день теплоснабжающие предприятия покупают топливо по цене около 2,9 тыс. грн за тысячу кубов. Как утверждает Д. Вовк, вследствие этого тарифы для населения на тепло и горячую воду могут возрасти примерно на 80 %.

«В себестоимости производства этих услуг газ занимает около 70 %, поэтому при заявленном повышении тарифы на горячую воду и централизованное теплоснабжение для населения могут вырасти на 70–80 %», – поясняет В. Землянский.

Что касается тарифов на услуги централизованного водоснабжения и водоотвода, то, по мнению исполнительного директора инвестиционной компании Concorde Capital и бывшего члена НКРЭКУ А. Геруса, очередное повышение цен на энергоносители не должно отразиться на стоимости холодной воды и водоотвода для населения. «Во всяком случае, рост цен на газ на себестоимость услуг водоснабжения и водоотвода не влияет. Влияет стоимость электроэнергии, а она пока для промышленных потребителей, в том числе и для водоканалов, остается неизменной», – говорит эксперт.

По мнению многих специалистов, главная угроза очередного повышения тарифов на жилищные услуги для населения – высокая вероятность массовых неплатежей.

«Всегда существует прямая зависимость роста неплатежей при повышении тарифов. В этом году исключения не будет. Рост задолженности наблюдается уже сейчас, о чем докладывают и сами предприятия-поставщики жилищных услуг», – утверждает директор аналитико-исследовательского центра Институт города А. Сергиенко.

Эта ситуация опасна тем, что отечественное жилищно-коммунальное хозяйство может в конце концов просто остановиться из-за нехватки оборотных средств.

«Уже на прошлой неделе в одном из населенных пунктов Киевской области “Киевоблэнерго” из-за долгов отключило электричество водоканалу, а тот в свою очередь прекратил подачу воды половине жителей города. Такая же цепная реакция может пойти по всей Украине ввиду того, что у предприятий просто не будет оборотных средств, чтобы покрывать свои производственные затраты. Сама отрасль может не выдержать этого повышения тарифов и это – главная опасность», – считает эксперт.

По его словам, прежде чем повышать тарифы для населения, государство должно было изменить саму систему и методику тарифообразования. Ведь на сегодняшний день принцип формирования тарифов поставщиками услуг, по сути, является затратным – все валовые затраты предприятий закладываются в тариф, обосновываются в НКРЭКУ и утверждаются. В таких условиях у предприятий ЖКХ просто нет стимула совершенствовать технологические процессы, закупать новую технику и модернизировать предприятия, снижая себестоимость услуг.

«Предприятиям ЖКХ, которые являются монополистами на рынке, нет смысла снижать себестоимость услуг, если они могут прийти в НКРЭКУ и регулятор утвердит им тот тариф, который они обоснуют на бумаге. Самый показательный пример – столичная компания “Киевэнерго”. Как только начался текущий отопительный сезон по новым тарифам, в январе компания уже подает в НКРЭКУ заявку о поднятии тарифов еще на 8,5 %», – говорит А. Сергиенко, и добавляет, что если такое положение вещей не изменится, то

в Украине повышение тарифов будет продолжаться бесконечно. При этом состояние самой отрасли жилищно-коммунального хозяйства только ухудшается.

В свою очередь А. Герус считает, что в целом стратегия государства, направленная на повышение тарифов, успешна и эффективна лишь тогда, когда люди понимают, ради чего затягивают пояса. А когда это сопровождается тем, что на тарифных средствах процветает коррупция, то такая стратегия не может быть адекватной, резюмирует эксперт.

Ко всей пикантности нарастающих проблем с тарифами, с марта добавилась еще одна – касающаяся норм потребления газа. Вследствие чего февральские платежки за газ существенно «потяжелели» для многих категорий населения и до повышения тарифов.

«Высший Админсуд Украины отменил постановление Кабмина о сокращении норм потребления для населения при отсутствии газовых счетчиков, согласно которому норма потребления для квартир с газовой плитой и горячей водой составляла 3 куб. м за газ. С 29 января норма выросла до 6 куб. м. Выросли и нормы потребления для тех, у кого есть газовые плиты, но отсутствует горячая вода, – с 4,5 куб. м до 9 куб. м. Для тех, у кого газовые колонки, норма – 18 куб. м на человека», – отмечают в «Киевгазе».

ВАСУ постановил, что все потребители обязаны доплатить обл- и горгазам практически такую же сумму, какую они уже заплатили за предыдущие девять месяцев.

Однако 24 февраля нынешнего года Кабинет Министров принял решение отменить базовое постановление № 619 от 8 июня 1996 г. о нормативах потребления газа, а также все документы по внесению туда изменений, и принять новое, куда вписать новые нормативы, отличающиеся от всех предыдущих.

С какого числа их введут, и на каких условиях, пока неизвестно. Более того, министр энергетики и угольной промышленности В. Демчишин заявил, что будет подготовлена методика, по которой нормы потребления рассчитываются для каждого региона отдельно. Кабмин взял две недели для подготовки нового документа. Представители облгазов также отказываются что-либо комментировать до его появления.

Отметим, что за время своей каденции нынешний Кабинет Министров дважды самовольно снижал нормативы потребления газа домохозяйствами без счетчиков газа. Первый раз – в сентябре 2014 г. Тогда были установлены следующие нормативы газа (в месяц на человека): для домохозяйств с газовой плитой и централизованным горячим водоснабжением – 6 куб. м; для домохозяйств с газовой плитой без централизованного горячего водоснабжения – 9 куб. м; для домохозяйств с газовой плитой и газовой колонкой – 18 кубометров. В конце апреля 2015 г. все нормативы были снижены в два раза – до 3, 6 и 9 куб. м газа соответственно.

Первыми против этого решения высказались жильцы домов, где установлены газовые счетчики – почти 10 млн домохозяйств. Апрельские

нормативы были ниже, чем реальные объемы потребляемого газа согласно показателям их счетчиков. Домохозяйства без счетчиков начали массово отказываться от плановой установки приборов. С публичными протестами выступил и ряд облгазов, которые связывают с Д. Фирташем. Газовые предприятия уверяли, что несут ощутимые потери от потребленного, но неоплаченного газа.

Новые нормы газа (в месяц на человека), представленные министром энергетики и угольной промышленности В. Демчишиным 24 февраля, таковы: для домохозяйств с газовой плитой и централизованным горячим водоснабжением – 4,4 куб. м; для домохозяйств с газовой плитой без централизованного горячего водоснабжения – 7,1 куб. м; для домохозяйств с газовой плитой и газовой колонкой – 14 куб. м. Это средние показатели за теплый и холодный периоды года.

Из пояснительной записки министра следует, что данные для анализа собирались в период сентябрь – декабрь 2014 г. и январь – август 2015-го. Были привлечены девять облгазов, предоставившие показатели счетчиков 15 400 домохозяйств, которые охватывают почти 40 тыс. потребителей, а госпредприятие «Кременецкое управление по поставкам и реализации газа» провело расчеты по поручению министерства. Попытки СМИ выяснить, что это за «девять облгазов», которые принимали участие в подсчетах, не увенчались успехом.

В то же время общественная организация «Ассоциация газового рынка Украины» может поставить под сомнение «научную обоснованность» новых тарифов. До сих пор все облгазы ориентируются на фундаментальную работу отечественных специалистов, проведенную под эгидой USAID с октября 2011 г. по сентябрь 2012-го. Были обработаны данные почти 47 тыс. домохозяйств. И выведены средние показатели потребления газа в месяц на одного человека: 6 куб. м газа при наличии газовой плиты, и 18 куб. м – при наличии газовой плиты и газовой колонки.

Именно поэтому, когда в сентябре 2014 г. Кабмин установил похожие нормы, снизив их почти в полтора раза с действующих на тот момент, облгазы восприняли решение спокойно. А сегодня ситуация усложнилась.

Уже и не удивительно, что до сих пор базовыми нормативами для газовиков остаются нормативы Советского Союза. Они были разработаны в 1961 г. и действовали без изменений до 1991-го. Одним из главных критериев был расход газа на советских конфорках и колонках на одного человека в месяц. Ни о какой экономичности приборов речи не шло, как и вообще об экономии. Просто в трехкомнатных квартирах ставили 4-конфорочные плиты, а в одно- и двухкомнатных – 2-конфорочные, и заменить их было большой проблемой. Все нормы и тарифы по ним были унифицированы, а ЖЭКи выставляли платежки с общими суммами, без расшифровки. Согласно советским нормативам, при наличии газовой плиты и горячего водоснабжения полагается 6 куб. м на человека в месяц; плита без горячего водоснабжения – 9 куб. м; плита и газовая колонка – 13,8 куб. м.

За прошедшее двадцатилетие газовики также не спешили ставить

счетчики индивидуального учета газа. Потребители в основном это делали самостоятельно. Счетчики начали ставить активнее, когда цены газа для населения стали повышаться, пытаюсь хотя бы приблизить их к рыночному уровню. За последние пару десятков лет население массово обзавелось электроприборами, микроволновками, электробойлерами, а потребление газа в многоквартирных домах реально снизилось. Так что похоже, что объявленные министром В. Демчишиным новые нормы в 4,4; 7,1 и 14 кубометров ближе всего к реальным. Но еще вопрос – согласятся ли с новыми нормами облгазы. Например, в договоре на обслуживание обл- или горгаз не желает учитывать наличие в квартире электробойлера, и в случае отсутствия горячей воды выставляет дополнительный счет, исходя из нормы 9 куб. м газа на человека в месяц. Облгазы не хотят ставить индивидуальные счетчики газа в квартирах с газовыми плитами – а это в основном дома постройки 1960–1970 гг. Сегодня они активно продвигают идею, что достаточно поставить общедомовой счетчик и делить потребленный газ на всех жильцов. А ведь мало того, что в таких домах от квартиры к квартире очень разные газовые плиты, так еще идет и дополнительный расход во внутрименовых сетях и, естественно, показатели будут выше. А пока по этому вопросу проходят консультации между министерством и облгазами, и чем они закончатся – неизвестно.

В об'єктиві – регіон

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення

Значний інтерес до "бурштинової проблеми", яка на сьогодні повністю так і не вирішена, виник в останні роки, коли середня ціна бурштину стала близько 10 тис. дол. за кілограм. Десятки років в Україні говорять про необхідність легалізації видобутку бурштину, але відповідний закон досі не ухвалено. Зі свого боку Прем'єр-міністр А. Яценюк пообіцяв, що легалізація таки буде і вже у 2016 р. від продажу ліцензій на видобуток у бюджет надійде понад 1 млрд грн.

Значна частина тих, хто займається видобутком бурштину, погоджується: легалізація потрібна, аби впорядкувати видобуток бурштину та відновити після нього природу Полісся. Але питання в тому, чи віддадуть державі можливість розпоряджатися копанками нинішні «бурштинові царі».

Україна є одним з європейських лідерів за запасами бурштину. Українські компанії, які мають державні ліцензії на видобуток бурштину, щорічно видобувають близько 4 т цього мінералу. Проте насправді це лише невеликий відсоток від реального видобування бурштину в Україні. Набагато більше його викопують старателі на незаконних промислах, які держава не

контролює. Як зазначила заступник міністра екології та природних ресурсів України С. Коломієць, насправді обсяги видобутку бурштину величезні. Навіть за найскромнішими підрахунками вони сягають від 120 до 300 т на рік. «Справжню цифру не знає ніхто. Приблизний загальний річний дохід на цьому ринку складає до 300 мільйонів доларів. Це величезна спокуса для нелегалів», – констатує С. Коломієць.

За її словами, офіційно дозволи на видобуток мають тільки шість компаній: дві приватні, а також чотири державних підприємства, які протягом останнього часу не працюють через банкрутство чи бюрократичні проблеми. Основні запаси бурштину України зосереджені, насамперед, у лісах на території Рівненської, Житомирської та Волинської областей.

Екологи вимагають припинити варварський видобуток бурштину, адже внаслідок неконтрольованого його видобутку стрімко знищуються лісові насадження та надра, для відновлення яких знадобляться десятиліття. «Там є такі землі, де вже взагалі не можна проводити жодного видобутку, навіть легального, а не те що нелегального, оскільки популяція і біорізноманіття в таких лісах з'явиться тепер не раніше, ніж за сто років», – наголошує еколог правозахисної організації «Екологія, право, людина» П. Тестов.

Еколог вважає, що в лісі, де вже побували бурштинокопачі, через кілька років повсихають всі дерева, бо гідрологічний режим порушений ямами та помпами. Проблеми будуть і у тварин, які потрапляють в ями і не можуть звідти вибратись. Дуже часто бурштин добувають у цінних природних територіях. Наприклад, на Житомирщині нелегальний видобуток відбувався в унікальному заповідному лісі, де більше 80 років не було жодних рубок. «На Волині мною особисто були побачені ями на території національного природного парку “Припять-Стохід”. Коли добувають бурштин, копачі не зважають на режим територій, що призводить до неможливості існування багатьох рідких видів тварин з Червоної книги, які не люблять, коли їх турбує людина. Наприклад, рись чи чорний лелека», – наголошує П. Тестов.

Як зазначають фахівці з Держлісагентства України, у цьому регіоні через нелегальний видобуток бурштину вже пошкоджено 3,5 тис. га лісу. Це відбувається через те, що «чорні» копачі не дотримуються технології видобутку, вимиваючи бурштинове каміння мотопомпами, що призводить до руйнування дренажних каналів підземних вод. «Це призводить до катастрофічних наслідків. Це повне знищення можливості циркуляції підземних вод і як наслідок мікрокліматичні зміни в цих регіонах», – зазначає доктор геологічних наук, представник Спілки геологів України О. Бобров.

На його думку, через відсутність контролю з боку держави геолого-розвідувальні роботи покладів бурштину не ведуться, а територію, де є ймовірні запаси цього мінералу, хаотично переривають нелегальні копачі.

За інформацією ЗМІ, до цієї проблеми ще рік тому активісти та екологи намагалися привернути увагу державних структур. Тоді правоохоронці провели кілька рейдів на нелегальних бурштинових копанках, вилучили кілька кілограмів нелегально видобутого бурштину, відкрили кримінальні

провадження, чиновники провели кілька виїзних нарад, однак системно проблему вирішити не вдалося. «У цих регіонах діє бурштинова мафія, і туди втягнуті в основному безробітні місцеві жителі, де є видобуток. Це соціальна проблема. Вона комплексна», – зазначив радник міністра внутрішніх справ З. Шкіряк.

З незаконним видобутком бурштину намагаються боротися за допомогою закону. Зокрема, Верховна Рада в першому читанні ухвалила законопроект про видобування та реалізацію бурштину та ще один про узаконення діяльності старателів, однак жоден з документів так і не був ухвалений остаточно. Зі свого боку, державні компанії намагаються вийти з боргової ями та відновити видобуток, пролобіювавши закладення в бюджет на 2016 р. дохід від видобутку бурштину на 1,5 млрд грн.

Проблема обговорюється не лише на рівні влади, а і на рівні громадськості. Ще у вересні 2015 р. у Києві відбулася конференція «Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями», у якій взяли участь науковці, представники Державної фіскальної служби України, Державної служби геології і надр України, Міністерства внутрішніх справ України. На цій конференції було прийнято рішення (проти виступили представники ДАК «Українські поліметали»), у якому зазначалося:

1. У цілому підтримати проект Закону України від 26 грудня 2014 р. № 1351-1 «Про видобування та реалізацію бурштину», який утверджує середньомасштабний видобуток;

2. Законодавчо врегулювати питання щодо легалізації видобутку бурштину місцевими жителями, через внесення змін і доповнень до проекту Закону України від 26 грудня 2014 р. № 1351-1 «Про видобування та реалізацію бурштину»;

3. Звернутися до Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і народних депутатів України – ініціаторів аналізованого законопроекту з проханням врахувати розроблені учасниками конференції пропозиції до прийняття проекту закону в цілому.

25 лютого 2016 р. з ініціативи Всеукраїнського об'єднання «Автомайдан» та за сприяння Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив відбувся круглий стіл «Нелегальний видобуток бурштину в Україні – масштаби, проблеми та способи її вирішення». Участь у заході взяли: С. Коломієць – заступник міністра екології та природних ресурсів України, Х. Юшкевич – перший заступник голови Державного агентства лісових ресурсів України, І. Лапін – народний депутат України, З. Шкіряк – радник міністра внутрішніх справ України, Р. Серпенінов – голова Сарненської районної ради, О. Бобров – доктор геологічних наук, а також представники бізнесу, науковці, громадські активісти та журналісти.

Обговоривши проблему, учасники дискусії висловили своє бачення розв'язання проблеми несанкціонованого видобування бурштину-сирцю. Зокрема, Х. Юшкевич зазначила, що це питання вимагає комплексного підходу на законодавчому, екологічному, науковому, громадському та інших

рівнях. «Тільки після законодавчого врегулювання цього питання потрібно разом з науковцями відпрацювати ефективний механізм процесу рекультивації пошкоджених земель, адже основне наше завдання – забезпечити створення нових лісів», – заявила Х. Юшкевич.

При цьому вона наголосила, що Держлісагентство готове до участі в розробці таких нормативних актів, сприятиме визначенню наукових та фахових підходів щодо комплексу рекультиваційних робіт, а державна лісова охорона і надалі інформуватиме громадськість про виявлені порушення та тісно співпрацюватиме з правоохоронними і природоохоронними органами в межах компетенції.

Разом з тим Х. Юшкевич зазначила, що розв'язати проблему рекультивації пошкоджених земель буде дуже важко. «Через варварський нелегальний видобуток бурштину в Україні ми взагалі не розуміємо, як тепер проводити рекультивацію земель, бо не знаємо, які речовини під час видобутку потрапляють у повітря, які – у ґрунтові води», – наголосила заступник голови Держлісагентства України Х. Юшкевич.

У цілому ж Міністерство екології виступає за те, аби була хоча б посилена адміністративна та кримінальна відповідальність за нелегальний видобуток бурштину, допоки в країні немає дієвого законодавства, яке б регулювало праввідносини у цьому промислі. Нині за нелегальний видобуток бурштину в Україні накладають штраф до 10 тис. грн або засуджують нелегальних копачів до умовних строків покарання.

У свою чергу народний депутат України І. Лапін заявив, що в Україні необхідно запровадити монополію держави на видобуток бурштину, аби побороти нелегальне добування цієї сировини. Також, на його думку, потрібно ввести покарання за нелегальну торгівлю бурштином. «У нас зараз карають тих, що видобувають бурштин, але при цьому торгівля триває, бо за неї нема покарання. А поки є торгівля бурштином, доки й буде його нелегальне видобування. Потрібно ввести покарання і за нелегальну торгівлю бурштином також», – упевнений І. Лапін.

Тим часом представники влади запевняють, що в даний час бурштин, зокрема, у Волинській області не копають, і ситуація нормалізувалася. Як інформують ЗМІ, начальник управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у Волинській області В. Солоненко зазначив, що сьогодні ліси повністю під охороною силових структур. «Розголошувати, скільки там правоохоронців, не можна, але їх достатньо. В будь-який момент можливе збільшення їхньої кількості до необхідної», – запевнив посадовець.

Колишній народний депутат О. Свирида також вважає, що зараз масового видобутку бурштину на Волині немає. Він переконаний, що громадські активісти та силовики, які охороняють місця копання, зайняли гідну позицію та не спокушаються заробити незаконним способом.

Іншої думки щодо проблеми депутат Волинської обласної ради А. Вітів, який вважає, що видобуток не зупинявся, а причиною всьому – корупція у владі. «Весь той клондайк не існував би, якби правоохоронна система та

органи влади це не кришували. Влада взяла все під контроль: якщо у 90-ті гроші носили місцевим авторитетам, то зараз – в органи», – зазначив А. Вітів.

Запевнення представників влади про припинення незаконного видобутку бурштину на Волині і Рівненщині не підтверджують ні місцеві жителі, ні громадські активісти. Крім того, повідомляється, що вже на початку березня 2016 р. Держприкордонслужба виявила 11 незаконних ділянок видобутку бурштину на Рівненщині. Як інформує служба, незаконні ділянки видобутку бурштину виявив екіпаж прикордонного літака Diamond. На кожній з ділянок перебували десятки людей, а на окремих – і технічні засоби. Загалом пілоти оглянули 245 км державного кордону та більше 1000 кв. км тилових ділянок прикордонних контрольованих районів. Ще чотири місця, де зловмисники організували незаконні копальні бурштину, прикордонники виявили з літака за день до цього. Вони знаходилися в Олевському районі Житомирської області.

За даним фактом прикордонники поінформували керівництво органів місцевої влади, Національну поліцію, СБУ та прокуратуру. Наразі триває перевірка та встановлюються особи, причетні до протиправної діяльності. Як відзначають місцеві активісти, ті, хто добуває бурштин, тут нікого не бояться, не ховаються, навіть блокпостів ніяких немає. Народ просто приїжджає на мотоциклах, автомобілях, мікроавтобусах і буквально біля дороги з ходу починають «працювати», пишуть у Facebook автомайданівці. «Не помітити правоохоронці і влада в цілому весь цей жах просто не могли. Отже, всі в частці. Іншого варіанту ми тут просто не бачимо», – зазначили в організації.

Активісти нагадують про те, що Президент П. Порошенко обіцяв за два тижні навести порядок з незаконним видобутком бурштину ще в липні минулого року після опублікованого активістами відео катастрофічних наслідків масштабного нелегального видобутку бурштину в Олевському районі Житомирської області.

Активісти також повідомляють, що незаконний видобуток бурштину найбільш активно триває на Рівненщині. Крім того, увага громадськості знову зосереджена на державному підприємстві «Українські поліметали» та нещодавно створеному «Надра–Спецленд Ресурси». За словами активістів, у регіоні з часів незалежності України точаться кримінальні війни за вплив на бурштиновий бізнес. Прибутки від незаконної розробки каміння йдуть прямісінько до незаконних копачів, не поповнюючи бюджет країни.

За інформацією ЗМІ, офіційно ліцензіями і правом на видобуток володіють кілька легальних підприємств, за дозволами і кураторством яких на виділених ділянках відбувається незаконне видобування бурштину в промислових масштабах. Через Рівненську обласну раду такі підприємства зараз намагаються офіційно отримати дозвіл на володіння ділянками з бурштином, загальна площа яких сягає майже 40 тис. га і які є одними з найродючіших на поклади коштовного каменю. Зокрема, нещодавно «Держгеонадра України» звернулися до Рівненської облради з вимогою

надати дозвіл на розробку бурштину для ДАК «Українські поліметали» та «Надра–Спецленд Ресурси». Мова йде про чотири ділянки у сумі майже 40 тис. га, які необхідні підприємствам для «геологічного вивчення» і в тому числі для дослідної розробки бурштину.

Народний депутат від Радикальної партії А. Лозовой прокоментував ситуацію на своїй сторінці у Facebook: «Чи вдасться реалізувати аферу на мільярд залежить від принципової позиції Рівненської обласної ради».

Депутат наголосив, що в цьому питанні позиція голови Рівненської обласної ради В. Ковальчука (Радикальна партія) – жорстка: не віддати жодного шматочка багаті рівненської землі олігархам. Саме тому на 23 лютого було призначено скликання позачергової сесії облради, на порядок денний якої винесене питання про відмову в наданні цих ділянок.

Тим часом В. Ковальчук (тоді ще голова РОР) з приводу ситуації, що склалася, заявив: «Моя принципова і офіційна позиція у цій справі – відмовити у цих зверненнях, бо усі знають, що таке “Українські поліметали” та “Надра-Спецленд Ресурси” з подібними їм структурами. Ми не дамо розбазарювати землі Рівненщини, бо за роки діяльності вказаних підприємств знаємо, що ніхто з них не збирається досліджувати ці ділянки, вони просто очолять розграбування цієї території, викопують усі надра до останньої краплини, залишивши після себе пустелю».

За інформацією ЗМІ, «Українські поліметали» просили виділити ділянки в Олексіївці-2 Сарненського району. Проте голова Сарненської райради Р. Серпенінов у свою чергу зазначив: «Моя офіційна позиція і усієї громади Сарненщини – проти того, щоб віддавали землю «Українським поліметалам».

Проте сесія Рівненської обласної ради все ж передала значну частину території в користування вищеназваним структурам. Як засвідчує протокол засідання позачергової четвертої сесії Рівненської обласної ради сьомого скликання від 23 лютого 2016 р., депутати прийняли низку рішень. Зокрема: «Про погодження надання надр у користування дочірньому підприємству «Укрбурштин» публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Українські поліметали» з метою геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину ділянки «Олексіївка 2», що знаходиться в Сарненському районі Рівненської області». Голосували в цілому: за – 55; проти – 0; утрималися – 0; не голосували – 4.

«Про погодження надання надр у користування товариству з обмеженою відповідальністю «Надра-Спецленд Ресурси» з метою геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину ділянки «Глухо-Острівська», що знаходиться в Березнівському районі Рівненської області». Голосували в цілому: за – 56; проти – 0; утрималися – 1; не голосували – 2.

«Про погодження надання надр у користування товариству з обмеженою відповідальністю «Надра-Спецленд Ресурси» з метою геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину ділянки «Голубно-Друхівська», що знаходиться в Березнівському районі Рівненської області». Голосували в цілому: за – 55; проти – 0; утрималися – 1; не голосували – 3.

«Про погодження надання надр у користування товариству з обмеженою

відповідальністю «Надра-Спецленд Ресурси» з метою геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки бурштину ділянки «Чабель-Лінчинська», що знаходиться в Березнівському районі Рівненської області». Голосували в цілому: за – 56; проти – 0; утрималися – 0; не голосували – 3.

Протокол був підписаний тим же В. Ковальчуком (Радикальна партія), який обіймав посаду голови облради та за день до цього запевняв, що не допустить «розбазарювання» земель. Проте, як засвідчує голосування, жодного голосу проти подано не було. Імовірно це і є головна проблема, коли слова політиків при владі не збігаються з їхніми діями. Досить промовистим є і той факт, що після того, як В. Ковальчука усунули з посади голови обласної ради, він заявив, що це зроблено через принципову позицію щодо бурштинової проблеми.

Таку саму думку оприлюднив голова Радикальної партії, народний депутат О. Ляшко. За його словами, це помста бурштинової мафії голові Рівненської обласної ради В. Ковальчуку. «Це помста за те, що за ініціативи Ковальчука і фракції Радикальної партії обласна рада відмовила фірмі “Надра– Спецленд Ресурси”, до якої має відношення Чугунніков, у виділенні 35 тисяч (!) гектарів землі у найбагатшому на бурштин Сарненському районі Рівненщини», – зазначив О. Ляшко.

Значна частина місцевих активістів і депутатів місцевих органів влади ще сподіваються, що на державному рівні будуть прийняті необхідні рішення, які допоможуть розв’язати бурштинову проблему. На їх думку, для цього має бути підготовлена концепція функціонування підприємств з розробки родовищ бурштину. Така концепція повинна враховувати кілька факторів: економічний, фінансовий, соціальний та юридичні наслідки, тобто врегулювання криміногенної ситуації.

Під економічним фактором мається на увазі сама концепція існування держпідприємства, яка, крім іншого, повинна давати відповідь на питання – що у майбутньому планує зробити і які завдання з економічної точки зору отримає відповідно територія, у першу чергу район. Повинні бути створені певні інвестиційні плани, вони повинні бути розглянуті на рівні району.

Щодо фінансового (фінансового) питання, то, на думку активістів, важливо, які кошти будуть отримувати люди від діяльності такого підприємства. Як зазначають деякі депутати Рівненщини, на сьогодні орендна плата стовідсотково вираховується у державний бюджет. Фактично, якби частина платні залишалася на місцях – у місцевих бюджетах, – це давало би певні зиски.

За словами депутатів місцевих рад, відрахування інших податків від видобутку бурштину також відбувається несправедливо. Значна частина також перераховується в державний бюджет, а в місцевому бюджеті фактично нічого не залишається.

Крім того, на думку депутатів, функціонування підприємства з видобутку бурштину створює додаткове соціальне напруження в суспільстві. Адже, якщо підприємство не працює за зрозумілою схемою, і не є достатньо прозорим у своїй діяльності, то неможливо дізнатися про об’єми і кілограми,

які воно видобуває. Це додаткове соціальне напруження в суспільстві може призвести до певної протидії місцевого населення. Тобто на це питання людям також потрібно давати відповідь, проводити конкретну роз'яснювальну роботу, і головне – доносити їм, як люди будуть, у першу чергу, працевлаштовані, забезпечені роботою.

Представники місцевих органів влади наголошують на необхідності комплексної роботи всієї правоохоронної системи, органів місцевої влади щодо запобігання і протидії злочинності, яка виникла в результаті цієї незаконної діяльності.

Проте розв'язати всі ці проблеми буде дуже важко, адже в системі незаконного видобутку бурштину задіяні впливові сили. Про це говорять активісти, журналісти, правоохоронці, представники місцевого самоврядування, але ситуація залишається складною, і потрібні рішучі дії влади на всіх рівнях. Адже, як зазначає журналіст С. Наумук, знайти того, хто «кришує», дуже важко. «Шукати “кришу” – це робота спецслужб, оскільки потрібно мати своїх людей серед копачів», – наголошує журналіст.

Загалом значна частина політиків, представників силових структур і громадських активістів зазначають, що за процесом нелегального видобутку бурштину досить часто стоять влада та силові структури, оскільки розв'язувати цю проблему явно не поспішають. А тим часом невідповідне законодавство та багаторічний нелегальний видобуток уже завдали достатньо шкоди українським лісам. Тому необхідно запровадити всім зрозумілі та чіткі правила гри, врахувати інтереси місцевих жителів, інтереси обласної громади та інтереси держави, яка отримуватиме прибутки (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Хто «кришує» бурштин на Волині // <http://ar.volyn.ua/20160305-hto-kryshuje-burshtyn-na-volyni/>. – 2016. – 5.03; Афера на мільярд: як розкрадають багаті на бурштин землі Рівненщини // <http://www.informator.news/afera-na-milyard-yak-rozkradayut-bahati-na-burshtyn-zemli-rivnenschyny/>. – 2016. – 22.02; Ляшко про звільнення Ковальчука: «Помста бурштинової мафії голові Рівненської обласної ради» // <http://tomat.rv.ua/?p=18126>. – 2016. – 11.03; Обнародовані снимки впечатляющих масштабов незаконной добычи янтаря // <https://focus.ua/country/347073/>. – 2016. – 12.03; РІШЕННЯ учасників науково-практичної конференції «Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями» (Київ, 11 вересня 2015 р.) // <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/470-2015-10-11-15-27-23.html>. – 2015. – 11.10; Христина Юшкевич: «Питання несанкціонованого видобування бурштину потребує перш за все законодавчого врегулювання» // <http://chernigivlis.gov.ua/xristina-yushkevich-pitannya-nesankcionovanogo-vidobuvannya-burshtynu-potrebuye-persh-za-vse-zakonodavchogo-vregulyuvannya/>. – 2016. – 27.02; «Бурштинова лихоманка» загрожує Україні екологічною катастрофою // <http://www.dw.com/uk/a-19077234>. – 2016. – 26.02; Кримінальний бурштиновидобуток на Рівненщині під «дахом» влади: розслідування // <http://4vlada.com/rivne/40389>. – 2014. – 18.12; СБУ вилучила бурштину на*

1,5 мільйона у підпільній майстерні під Луцьком // <http://www.volynnews.com/news/extreme/poblyzu-lutska-vyiavyly-pidpilnu-mausterniu-z-obrobky-burshtynu/>. – 2016. – 5.01; Камінь спотикання: що робити з українським бурштином? // http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/11/151010_amber_story_rl. – 2015. – 9.11).

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Українська чорна металургія: стан, проблеми, перспективи

1. Сучасний стан української чорної металургії

Стан і проблеми розвитку чорної металургії традиційно привертають увагу вітчизняних ЗМІ, оскільки ця галузь є однією з провідних в українській економіці. Хоча з початку нинішнього століття її роль у вітчизняній економіці зменшувалась. Ще зовсім недавно українська чорна металургія за обсягами виплавленої сталі посідала 7–8 місце у світі. Згодом вітчизняна чорна металургія перемістилась у світовому рейтингу виробників сталі на 9–10 місця. Як наголошується в деяких ЗМІ, якщо Україна за підсумками 2013 р. посіла 7-е місце в рейтингу Світової асоціації виробників сталі (World Steel Association/ WSA), виплавивши 30,4 млн т сталі, то у 2014 р. наша країна опустилася на 10-е місце з результатом виплавки 27,2 млн т сталі. У 2015 р. Україна зберегла за собою 10-е місце у світовому рейтингу виробників сталі, хоча вітчизняний обсяг виробництва цієї продукції становив лише 22,9 млн т. Таким чином Україна наблизилася до країн, що посідають 11–12 місця в означеному світовому рейтингу.

Саме у 2014–2015 рр. потужного удару вітчизняній чорній металургії завдав військово-політичний та економічний конфлікт із Росією й особливо війна на Донбасі. Так, протягом січня – липня 2014 р. середньомісячне виробництво сталі в Україні коливалось у межах 2,4–2,8 млн т. Однак у серпні 2014 р., тобто якраз із моменту розгортання широкомасштабної участі Росії у військових діях на Донбасі, почалося стрімке скорочення обсягів виробництва сталі в Україні. Так, якщо в липні 2014 р. у цілому по Україні було виплавлено 2462 тис. т сталі, то в серпні того ж року – уже 1767 тис. т. Тобто лише за місяць обсяги вітчизняного виробництва сталі скоротилися на 28,2 %. У наступні місяці ситуація по суті не поліпшувалася. У результаті протягом серпня 2014 р. – березня 2015 р. щомісячне виробництво сталі в Україні коливалось у межах 1,7–1,9 млн т. Причому черговий мінімум виробництва сталі в Україні було зафіксовано у лютому – березні 2015 р. (відповідно 1587 тис. т і 1696 тис. т). І саме в зазначений період поточного року на Донбасі спостерігалися найактивніші бойові дії. З укладанням угоди

про нове перемир'я (Мінськ – 2) і суттєвим послабленням інтенсивності реальних бойових дій на Донбасі виробництво сталі в Україні почало зростати. У квітні 2015 р. воно зросло порівняно з березнем на 13,7 % і сягнуло 1928 тис. т, а у травні збільшилося ще на 12,9 % – до 2177 тис. т. Це – менше ніж до вторгнення російських військ на Донбас і загострення бойових дій у серпні минулого року. Однак це – найвищий показник щомісячних обсягів виробництва сталі в Україні, починаючи із серпня 2014 р. Хоча, починаючи з червня 2015 р., щомісячні обсяги виплавки сталі в Україні знизились і до кінця 2015 р. коливались у межах 1868–2056 тис. т. Певною мірою це було пов'язано з пошкодженням магістрального газопроводу, що призвело до тимчасової зупинки виробництва на маріупольських металургійних комбінатах. Утім, зазначений інцидент не порушив загальної тенденції до деякого поновлення обсягів виробництва вітчизняної чорної металургії в цілому.

Щоправда, аналіз міжнародної статистики показує, що спад обсягів виробництва сталі в лютому 2015 р. спостерігався в усьому світі, включаючи найбільшого виробника цієї продукції – Китай. Причому в ряді держав Європейського Союзу (Німеччина, Франція, Іспанія, Велика Британія, Польща та ін.) та ЄС у цілому, у США в Росії, багатьох інших державах спад виробництва сталі в лютому 2015 р. був не найбільшим. Мінімальні значення обсяги виробництва сталі у багатьох країнах світу мали місце в інші місяці минулого року. До того ж виробництво сталі в Україні у січні 2016 р. дещо зросло, тоді як інші країни, що входять до першої десятки світових виробників сталі, за виключенням Туреччини, зменшили обсяги виробництва сталі.

Тому можна зробити висновок, що починаючи із середини 2015 р. бойові дії на Донбасі вже не справляли настільки значного впливу на функціонування вітчизняної чорної металургії, як це було в другій половині 2014 р. – I кварталі 2015р. Після зазначеного періоду ця галузь у цілому адаптувалась до нових умов функціонування. Металургійні підприємства на окупованих територіях Донбасу так чи так знизили та в цілому стабілізували свою ділову активність. Однак решта українських металургійних підприємств змогли певною мірою компенсувати зазначене зниження ділової активності підприємств Донбасу. По суті, починаючи із середини 2015 р., як і раніше – у мирний час, визначальним фактором функціонування української чорної металургії залишилася кон'юнктура світового ринку чорних металів. І це цілком закономірно, оскільки зазначена галузь вітчизняної економіки є експортноорієнтованою. У 2000–2014 рр. на експорт спрямовувалося близько 80 % виробленої в Україні сталі.

Причому у 2015 р., як повідомив ЗМІ заступник генерального директора об'єднання «Металургпром» М. Абросімов, частка експорту в загальному обсязі виробленого в Україні металопрокату становила 85,5 %. Відповідно, внутрішнє споживання вітчизняного металопрокату в Україні було на рівні 14,5 % від загального виробництва, а в абсолютному вираженні – зменшилося на 0,5 млн т. При цьому у 2015 р. в Україну було імпортовано

0,7 млн т металопрокату на суму 0,6 млрд дол. проти 1,1 млн т на суму 1 млрд дол. у 2014 р. Скорочення поставок вітчизняного металопрокату на внутрішній ринок, як і скорочення обсягів його імпорту було обумовлене зменшенням попиту на металопрокат на внутрішньому ринку внаслідок кризового стану української економіки. Водночас ЗМІ повідомили, що металургійні підприємства України у 2015 р. скоротили експорт металопродукції в натуральному вираженні на 15,3 %, або на 3,1 млн т, у порівнянні з 2014 р. – до 17,1 млн т. Також повідомляється, що у вартісному виразі через зниження цін на світових ринках прокату експорт скоротився на 39 % – до 6,4 млрд дол. (у 2014 р. – до 10,5 млрд дол.). Таким чином, якихось суттєвих зрушень у розподілі потоків української металургійної продукції між внутрішнім і зовнішнім ринками нині по суті не спостерігається. У 2015 р. українська чорна металургія стала навіть ще більш залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку. І це, за умов надзвичайно складної фінансово-економічної ситуації в нашій державі, створює значні труднощі на шляху ефективного розвитку української чорної металургії.

Про нинішню слабкість внутрішнього українського ринку, як споживача вітчизняної металургійної продукції, свідчать, наприклад, підрахунки агентства «Метал Експерт» про поставки арматури і катанки на внутрішній ринок, що разом становлять лише близько 20 % від загального обсягу виробництва вітчизняної металургійної продукції. Поставки арматури на внутрішній ринок впали у 2015 р. на 22 %, катанки – на 17 %. Зате остання зберегла свої експортні позиції, тоді як в арматурі тут був спад на 13 %. У цифрах це виглядає так: з 2,74 млн т зробленої арматури тільки 0,55 млн т відправилось на внутрішній ринок, а 2,19 млн т пішло за межі України. Відповідно з 1,44 млн т відвантаженої катанки 0,37 млн т призначалося для потреб України, а 1,07 млн т – для експорту.

Аналітики «Метал Експерту» зазначають, що, наприклад, більшість гравців на українському ринку арматур (як виробники, так і трейдери), недооцінило у 2015 р. потенціал падіння попиту. Через це протягом року заводи перевантажували ринок надлишковими обсягами, що, у свою чергу, призвело до жорсткої конкуренції між складськими торговцями арматурами, включаючи «цінові війни» і значне зниження маржі. Деякі з трейдерів такого напруження не витримали й або зосередилися на інших сегментах цього ринку (як, наприклад, «Метал Холдинг»), або взагалі згорнули свою діяльність (як, наприклад, «Севеко»). У 2016 р. процес укрупнення трейдерів на вторинному ринку металопродукції має всі шанси продовжитися. Компанії, що працюють з виробниками напряму, будуть й далі збільшуватимуть свою ринкову частку, виживаючи з цього ринку слабкіших конкурентів. Особливо, якщо підтвердяться консервативні прогнози.

Крім того, у дуже складній ситуації перебувають вітчизняні металургійні підприємства на окупованих територіях Донбасу. Бойові дії на Донбасі та пов'язане з цим порушення транспортних потоків й технологічних процесів призвело до часткової чи повної зупинки виробництва на металургійних підприємствах регіону. Наприклад, на початку листопада

минулого року представник Алчевського металургійного комбінату (АМК) повідомив, що за підсумками 10 місяців 2015 р. комбінат скоротив виробництво на 87 %. Такий результат цілком закономірний, якщо врахувати, що, починаючи з кінця 2014 р., і першу половину 2015 р. цей комбінат взагалі не працював, та й потім почав працювати далеко не на повну потужність. Той факт, що зарплата, яку наприкінці минулого року одержували працівники Алчевського металургійного комбінату, становила лише чверть довоєнного рівня, є непрямим, але надзвичайно яскравим свідченням надзвичайно скрутного стану виробництва на цьому підприємстві.

На початку 2016 р. юридична адреса ПАО «АМК» була перенесена на підконтрольну Україні територію – у м. Сєвєродонецьк. Як повідомило деякі українські ЗМІ неназване джерело з корпорації «Індустріальний союз Донбасу» («ІСД»), таке рішення було продиктоване, насамперед, критеріями економічної доцільності, а також домовленостями, яких досяг топ-менеджмент «ІСД» із керівництвом України. Така перереєстрація юридичної адреси Алчевського меткомбінату з відповідною сплатою податків до бюджету України сприяла поступовому налагодженню роботи цього підприємства.

У цьому разі, як зазначають оглядачі деяких ЗМІ, збіглися інтереси української влади, власників та інвесторів підприємства, і навіть верхівки так званої «ЛНР». До перелічених суб'єктів слід додати ще й населення Алчевська. Адже робота місцевого металургійного комбінату – запорука життєдіяльності всього Алчевська, де вся економічна активність так чи так «зав'язана» на роботу цього підприємства. І окупаційна влада, наголошують журналісти, добре це розуміє. Тому сьогодні, як повідомляють ЗМІ, постачання сировини на «АМК», в основному, здійснюється з території України – із Кривого Рогу, а продукція цього підприємства вже надходить до Європи через територію так само підконтрольну українській владі. Слід наголосити, що безпосередні ділові зв'язки з європейським ринком надзвичайно важливі для Алчевського металургійного комбінату через високий ступінь його інтеграції до європейських ланцюжків виробництва – збуту металургійної продукції.

При цьому малоз'ясованим лишається питання фінансових відносин менеджменту Алчевського металургійного комбінату з окупаційною владою. Як повідомило деякі електронні ЗМІ поінформоване джерело, діяльність Алчевського металургійного комбінату тяжіє до правового поля України, а співробітництво з «владою» «ЛНР» зведено до мінімуму. Якщо підприємство й сплачує якісь кошти податковій владі так званої «ЛНР», то документально в офіційному порядку це не фіксується. Керівництво комбінату цінує отриману можливість вивозити продукцію комбінату через Україну й турбується про те, щоб будь-яке співробітництво з окупаційною владою не мало документального підтвердження. Непрямим свідченням цього може слугувати те, що адміністрація «АМК» вже протягом багатьох місяців навіть відмовляється надавати статистичну звітність до так званого «Державного

комітету статистики ЛНР». Водночас поінформоване джерело на цьому підприємстві стверджує, що керівництво комбінату все-таки змушене ділитися грошовими коштами з «владою» так званої «ЛНР» за схемою «готівка в обмін на невтручання у справи цього підприємства».

Цілком закономірно припустити, що зазначені умови підприємницької діяльності вплинуть на ефективність роботи Алчевського металургійного комбінату, а отже – і на скорочення обсягів випуску металургійної продукції порівняно з довоєнним періодом. Хоча, звичайно, прогнозувати з високим ступенем імовірності кількісні показники подібних змін поки навряд чи можливо.

Не виключено, що в ситуації, багато в чому аналогічній положенню Алчевського металургійного комбінату, перебуває і Єнакіївський металургійний завод (ЄМЗ). ЄМЗ входить до холдингу «Метінвест», що належить Р. Ахметову і В. Новінському, та інтегрований до мережі відповідних технологічних і ділових зв'язків цієї бізнес-групи. До того ж Єнакіївський металургійний завод, як і Алчевський металургійний комбінат, але в іншому моноспеціалізованому й відносно невеликому місті окупованої частини Донбасу – Єнакієво є містоутворюючим підприємством. Хоча за рівнем модернізації та масштабами виробництва, своїм статусом у відповідній бізнес-групі ЄМЗ поступається АМК. На початку 2015 р. через активні бойові дії та порушення залізничного сполучення в регіоні ЄМЗ також припиняв роботу. А в серпні минулого року акціонери ЄМЗ ухвалили рішення про перенесення його юридичної адреси до Маріуполя. У цілому, мабуть, риси згаданої схожості в положенні АМК і ЄМЗ значною мірою пояснюють нинішній фактичний стан Єнакіївського металургійного заводу.

Як і АМК, ЄМЗ працює нині не на повну потужність й водночас має певні конфлікти з місцевою окупаційною «владою». Зокрема, за повідомленнями деяких ЗМІ, влітку минулого року нинішній лідер так званої «ДНР» О. Захарченко обурювався тим, що Єнакіївський металургійний завод закуповує металобрухт за ціною 2930 грн/т, тоді як на вільних від бойовиків територіях Донбасу ця вторинна сировина коштує від 4240 грн/т у Маріуполі до 4258 грн/т у Курахово. До речі, за інформацією деяких ЗМІ, О. Захарченко контролює бізнес з металобрухтом у так званій «ДНР». Також ЗМІ повідомляють, що представники «влади» самопроголошеної ДНР явочним порядком відвідують ЄМЗ. Керівництво цього заводу визнає, що не може протистояти озброєній охороні. Однак, як наголосив генеральний директор холдингу «Метінвест» Ю. Риженков, «на одному тільки Єнакіївському заводі працює 15 тисяч чоловік плюс підрядники й члени їхніх родин. Тобто завдяки заводу дістають кошти на проживання кілька десятків тисяч людей. Тому поки ні в кого не піднялася рука припинити роботу цього підприємства». З іншого боку, саме функціонування ЄМЗ у зоні окупації так чи інакше позначається на ефективності роботи.

Водночас, за інформацією ЗМІ, через скорочення обсягів виробництва на Донецькому металургійному заводі (ДМЗ) «Донецьксталь» у листопаді 2015 р. почалося масштабне скорочення кадрів. На той момент на

підприємстві значилися 5800 осіб, а мова йшла про звільнення близько 4 тис. металургів. А 11 березня 2016 р. ЗМІ повідомили, що останні два цехи на цьому заводі, які до цього кілька днів у тиждень ще працювали, закриваються. Деяким робітникам пропонують перевестися на Єнакіївський металургійний завод (власник Р. Ахметов) «зі збереженням українського соціального пакета», – повідомило видання «Острів» джерело на цьому заводі. Власником ДМЗ є російський олігарх В. Нусенкіс. При цьому ДМЗ восени 2015 р. працював практично лише на підтримку своєї життєдіяльності й співробітники одержували мінімальну заробітну плату. Щоправда, роль цього підприємства у життєдіяльності Донецька незрівнянно менша, ніж аналогічна роль «АМК» у житті Алчевська або ж роль «ЄМЗ» у житті Єнакієво. А це, по суті, пояснює нинішню долю «Донецькстали».

Таким чином, металургійне виробництво на окупованій частині Донбасу нині має тенденцію до деякого зростання. Утім, поновити його обсяги до довоєнного рівня навряд чи вдасться. А про досягнення показників ефективності довоєнного періоду й тим більш не може бути мови. Насамперед, це стосується рівнів зайнятості та оплати праці на означених вище підприємствах. Перебіг подій протягом 2014–2015 рр. дає доволі вагомій підставі вважати, що на металургійних підприємствах в окупованих районах Донбасу економія за рахунок рівнів оплати праці та зайнятості буде одним з головних джерел формування резервів фінансових ресурсів означених підприємств. Причому працівники цих підприємств навряд чи зможуть ефективно захищати свої права та найімовірніше погоджуватимуться на ті чи ті їх обмеження заради збереження якихось заробітків. Водночас нині робота металургійних підприємств на окупованих територіях Донбасу не справляє вирішального впливу на функціонування української чорної металургії, хоча і робить певний внесок у підтримання її міжнародного рейтингу.

У цілому ж визначальним чинником формування попиту на продукцію української чорної металургії на найближчу перспективу поза всяким сумнівом лишається кон'юнктура світового ринку.

2. Ситуація на світовому ринку чорних металів

Аналіз ситуації на світовому ринку чорних металів спирається на дані Світової асоціації виробників сталі (World Steel Association) по 66 країнам, на які у 2015р. припадало приблизно 99 % світового виробництва первинної (необробленої) сталі. Причому 49,5 % світового виробництва первинної (необробленої) сталі у 2015 р. забезпечував один лише Китай (КНР). А сукупна частка 20 найбільших країн-виробників сталі перевищувала 90 % світового виробництва цього товару. До першої десятки виробників сталі у світі минулого року входили Китай, Японія, США, Індія, Південна Корея, Росія, Німеччина, Туреччина, Бразилія та Україна. Водночас найбільшими за обсягами споживачами сталі у світі були Китай, Європейський Союз, США та Японія. При цьому багато країн, особливо на Близькому та Середньому

Сході, у Африці, Південній та Центральній Америці або зовсім не виробляли сталевих продукцій, або ж виробляли її недостатньо для повного задоволення власних потреб у цій продукції.

Взагалі-то, світовий ринок сталі і у сфері її виробництва, і у сфері її споживання вирізняється потужним домінуванням Китаю. При цьому частка Японії, наприклад, яка у 2015 р. посідала друге місце у світовому рейтингу виробників сталі, становила 6,5 % від обсягів світового виробництва цього товару, Індія (3 місце) – 5,5 %, США (4 місце) – 5,2 %, Росія (5 місце) – 4,4 %, Україна (10 місце) – 1,4 %. А сукупні обсяги виробництва сталі у країнах, що посідали 2–20 місця у світовому рейтингу, були цілком співставні з обсягами виробництва сталі в Китаї. При цьому найбільшими брутто-експортерами сталі у світі (у порядку зниження їх питомої ваги) у 2014 р. були такі країни, як Китай, Японія, Південна Корея, Росія, Німеччина й Україна. Більш об'єктивні уявлення про внесок окремих країн у світовий експорт сталі дає показник нетто-експорту (або «чистого експорту»), тобто різниці між експортом та імпортом сталі певної країни. Позиції України у світовому рейтингу нетто-експортерів сталі були вищими, ніж у аналогічному рейтингу брутто-експортерів. Найбільшими нетто-імпортерами сталі у світі є США, країни Південно-Східної Азії, Близького Сходу та Північної Африки. Також значні обсяги сталі (часто, як напівфабрикат) імпортують країни-члени Європейського Союзу для їх подальшої переробки й виробництва та частково експорту більш складної та сучасної сталевих продукції (з полімерним покриттям, спеціальних видів сталі тощо). Водночас, як показує підприємницька практика, у короткотерміновому плані доволі вагомих вплив коливань виробництва й споживання сталі у Китаї на кон'юнктуру світового ринку цього товару зберігається.

Нині світова чорна металургія, по суті, перебуває у стані стагнації. Так, у 2015 р. світове виробництво сталі скоротилося на 2,8 %. Причому цей процес так чи інакше був притаманний майже всім міжнародним лідерам з виробництва зазначеної продукції. Так, у США виробництво сталі порівняно з 2014 р. скоротилось: на 10,5 %, у Туреччині – на 7,9 %, в Японії – на 5,0 %, у Південній Кореї – на 2,6 %, у Бразилії – на 1,9 %, у Росії – на 0,5 %, у Європейському Союзі в цілому – на 1,8 % (в тому числі у Німеччині – на 0,6 %). З першої десятки світових лідерів з виплавки сталі лише Індія збільшила виробництво цього товару на 2,6 %. Як бачимо, панівним у світовій сталеплавильній промисловості був спадний тренд.

Звичайно, скорочення виплавки сталі в Україні на 15,6 % є екстраординарним для світової практики. Однак і внутрішні умови функціонування вітчизняної чорної металургії теж є екстраординарними, обумовленими бойовими діями в одному з ключових металургійних регіонів України – на Донбасі. Інша справа – якою мірою скорочення виробництва сталі в Україні у 2015 р. обумовлене саме війною на Донбасі та відповідними економічними санкціями Росії, а якою – суто внутрішніми проблемами розвитку цієї галузі як такої (технологічним, фінансово-економічними, організаційними тощо). Мабуть, можна говорити про непрямий вплив

російської агресії та війни на Донбасі на міжнародні позиції українських металургів. Адже хоча виробництво сталі в Україні, як зазначалось вище, і дещо відновилося після значного спаду на початку минулого року, однак його обсяги ще не досягли довоєнного рівня. Не виключено, що конкуренти українських металургів скористались і зайняли деякі їх ніші на світовому ринку сталі.

У цілому світовий ринок первинної сталі є висококонкурентним. І у випадку зростання попиту на сталь, як свідчить новітня історія цього світового ринку, може бути доволі швидко задоволене за рахунок її пропозиції від тих чи тих виробників. У грудні 2015 р. світове виробництво сталі (по 66 країнам, що надають звіти до Світової асоціації сталі) становило 126,7 млн т, що на 5,7 % менше, ніж у грудні 2014 р. При цьому в грудні 2015 р. сукупні виробничі потужності з виготовлення сталі у згаданих вище 66 країнах світу були завантажені лише на 65,2 %. Це на 4,3 процентних пункти менше, ніж у грудні 2014 р. Середній рівень завантаження світових виробничих потужностей з виготовлення сталі у 2015 р. становив 69,7 % проти аналогічного показника на рівні 73,4 % у 2014 р. У січні 2016 р. рівень використання світових потужностей з виробництва сталі дещо зріс – до 66,0 %. Однак все одно він був на 5,8 процентних пункти менший, ніж у січні 2015 р. Згідно з експертними оцінками, сукупний профіцит потужностей з виплавки сталі у світі становить близько 700 млн т цієї продукції.

Таким чином у світі нині існує вельми значний резерв потужностей з виплавки сталі, що не залучені до виробничого процесу. Причому минулого року зазначений резерв виробничих потужностей зростав. Це, з одного боку, є відображенням загострення конкуренції на світовому сталеплавильному ринку, а з іншого – відображає можливості доволі швидкого задоволення зростаючого попиту на сталь у світі, якщо такий з'явиться найближчим часом. Причому наявність значних потужностей з виплавки сталі, що не залучені до виробничого процесу, є непрямим свідченням того, що у разі зростання попиту на сталь зовсім не обов'язково очікувати на аналогічне за темпами зростання цін на неї. У цьому разі ціни на сталь можуть зрости не на багато, а можуть і зовсім не зрости – просто може дещо послабитись конкуренція на світовому ринку. Імовірність подібного перебігу подій важливо враховувати вітчизняним металургам при розробці своєї ринкової стратегії й тактики на коротко- і середньотермінову перспективу.

Не виключено, що ще однією тенденцією розвитку світової чорної металургії, що намітилась у 2015 р., є деяке скорочення обсягів виробництва сталі у розвинутих країнах за одночасного його збільшення у країнах, що розвиваються. Не виключено, що розвинуті країни намагаються скоротити масштаби екологічно шкідливого виробництва на своїй території. Кон'юнктура світових ринків чорних металів, грошей і капіталів, як і перспективи доволі довгого періоду на сировинні та напівсировинні товари на світовому ринку в цілому сприяє реалізації подібних намірів.

Як констатують експерти Національного банку України, ціни на сталь

на світових ринках протягом 2015 р. суттєво знизилися. Так, індекс CRUspі знизився в середньому за IV квартал на 28,6 % у розрахунку рік до року, а у цілому за 2015 р. – на 32,4 %. Водночас ціни на окремі види сталевих напівфабрикатів китайського виробництва в доларовому еквіваленті знизилися більш суттєво – на 38,1 % та 36,5 % відповідно, що відповідало динаміці українських експортних цін на ці товари (зменшення на 39,1 %). Головними причинами подальшого зниження цін на сталь були: суттєвий дисбаланс між пропозицією та попитом на світовому ринку, незважаючи на скорочення обсягів виробництва сталі; уповільнення світової економіки й, зокрема, економіки Китаю; стрімке зниження цін на енергетичні ресурси та залізну руду, що вплинуло на зниження виробничих витрат.

Одночасно, через загострення конкуренції у світовій чорній металургії, на деяких національних ринках проти сталевих продукції з Китаю та деяких інших країн проводяться розслідування та запроваджуються обмежувальні заходи. Так, Європейський Союз звинуватив російських і китайських виробників сталі в демпінгу. Щоб захистити внутрішніх виробників, влада ЄС запроваджує імпорнтні мита проти російських і китайських заводів. Для російського холоднокатаного прокату може бути визначена в розмірі до 26 %, а для китайського – до 16 %. Ці заходи було вжито у зв'язку з великим зростанням обсягів металургійного імпорту до ЄС, принаймні на думку європейців, що завдало шкоди внутрішнім виробникам. Ініціатором антидемпінгового розслідування стала галузева асоціація Eurofer, що об'єднує близько чверті європейських металургійних компаній. Схоже розслідування провела й Туреччина.

Щоб зрозуміти, чи звільнять росіяни європейський ринок, і чи зможуть зайняти їх ринкову нішу українські виробники, потрібно розібратися, чи припиняться поставки металу з РФ до Європейського Союзу, наголошується у ЗМІ. Скоріше за все, вважають деякі експерти, після запровадження антидемпінгових мит російський холоднокатаний прокат імпортувати буде не вигідно. «Передбачуваний розмір мита в 26% дуже великий, – пояснив експерт компанії “Укрпромзовнішекспертиза” О. Гнитецький. – За умов падаючого ринку такий розмір мита може змусити покупця змінити постачальника».

Асоціація Eurofer опублікувала статистику зовнішньої торгівлі основною сталевих продукцією у 2015 р. Сукупний імпорт країн ЄС з-за кордону минулого року становив 23,76 млн т готового сталевих прокату (без напівфабрикатів), що було на 26,7 % більше, ніж роком раніше. Відповідний експорт ЄС знизився на 5,2 %, до 25,12 млн т. Найбільшими постачальниками сталевих прокату до ЄС минулого року були Китай (близько 6,4 млн т), Росія (3,2 млн т) і Україна (2,4 млн т). Поставки в ЄС холоднокатаного плоского прокату у цілому становили 3,6 млн т. При цьому імпорт, на який недавно було введено антидемпінгові мита, із КНР становив близько 1,07 млн т продукції, а з РФ – 0,91 млн т.

У ЗМІ повідомлялося, що світові ціни на сталь у 2015 р. впали на 35 %, що загострило цінову конкуренцію на міжнародних ринках. Деякі експерти

звертають увагу на те, що тепер доволі часто вартість металопродукції перебуває на рівні, близькому до собівартості її виробництва. Запровадження мит навіть у кілька відсотків може зробити поставки нерентабельними. Щоб зберегти позиції, російські металурги можуть скорочувати витрати й почати масові звільнення.

«Зменшення напливу дешевого російського й китайського металу має позитивне значення, насамперед, для місцевих виробників, що дозволить їм зайняти цю нішу й поліпшити ціноутворення в даному сегменті», – зазначають у холдингу «Метінвест». При цьому висловлюється думка, що з цієї причини стрибкоподібного зростання експорту українського металу в ЄС навряд чи варто очікувати. Адже мета означених заходів – стимуляція європейського металургійного виробництва, а не українського. «Оскільки ринок Європи – це найбільший сегмент продажів “Метінвесту” (40–45 % сумарно), то відхід з європейського ринку російського й китайського металопрокату позитивно вплине на ціни в сегменті рулонів, – підкреслили в прес-службі цієї компанії. – Для нас це добре, хоча ми присутні в сегменті холоднокатаних рулонів у Європі обмежено. Але створюються гарні перспективи в Європі для нашого холодного переділу. Можливо, згодом “Метінвест” зможе активніше бути присутнім на цьому ринку з більш високою якістю й більш високою доданою вартістю».

Таким чином, попри загострення конкуренції, у тому числі й цінової, на світовому ринку чорних металів, деякі тенденції розвитку цього ринку, насамперед на макрорегіональному рівні, ідеться зокрема про ринок Європейського Союзу, можуть виявитися доволі сприятливими для українських металургів.

3. Проблеми розвитку української чорної металургії

Оглядачі деяких ЗМІ наголошують, що підприємства металургійної галузі, які належать великому приватному капіталу, виявилися не готовими до всіх викликів, пов'язаних зі світовою кризою, насамперед надвиробництвом чорних металів, падінням попиту на металопродукцію низької якості, посиленням конкуренції й появою нових гравців на світових ринках: Китаю, Індії й Південної Кореї. Крім того, роками накопичувалися системні проблеми, пов'язані з необхідністю технічного й технологічного переоснащення виробництва, поліпшення якості чорних металів, випуску нових видів сталі й прокату. Металургійні підприємства України в порівнянні з розвинутими країнами миру характеризуються істотним технологічним відставанням і підвищеною енергоємністю. Їхнє встаткування сильно зношене, а технології морально застаріли.

Один з деяких позитивів у плані модернізації – розширення використання нашими підприємствами пиловугільного палива в доменному виробництві. Впровадження цієї технології стало особливо актуальним в умовах підвищення ціни й обмеження поставок газу. Безумовно, цей корисний напрям розвитку металургії і його треба підтримувати, говорить

В. Мазур, член-кореспондент НАН України, міністр промисловості України в 1995 – 1997 гг. На думку В. Мазура, головна проблема металургії полягає в тому, що підприємства країни в той період, коли був попит на їх продукцію й був сплеск цін на світових ринках, не вкладали кошти в модернізацію. У той самий час компанії інших країн, у тому числі й Росії, активно переозброювалися й модернізувалися. У підсумку наша металургійна галузь виявилася малоконкурентною.

У 2014–2015 рр. проблем розвитку вітчизняної чорної металургії не поменшало: не лише з'явилися нові, а й так чи так збереглися і старі. Наприклад, Україна – одна з небагатьох країн світу, де ще використовується застарілий мартенівський спосіб виплавки сталі. Утім, за повідомленнями ЗМІ, ситуація поступово змінюється. Зокрема, у середині минулого року Маріупольський металургійний комбінат (ММК) ім. Ілліча відмовився від мартенівського способу виплавки сталі і вивів з експлуатації всі шість мартенівських печей. Зменшення сталеплавильних потужностей унаслідок зупинки мартенів компенсовано за рахунок зростання продуктивності конвертерного цеху. Нині «мартенівське виробництво перестало бути рентабельним – воно вкрай енергоємне і поступається конвертерній технології щодо рівні якості продукції, ефективності й екологічності. Майже всі лідери світової металургії відмовилися від мартенів на користь кисневих конвертерів або електросталеплавильних комплексів», – цитує прес-служба гендиректора ММК ім. Ілліча Ю. Зінченка. Мартенівське виробництво в Україні поки що використовують на «Запоріжсталі», «АрселорМіттал Кривий Ріг» та Алчевському меткомбінаті. Причому на «Запоріжсталі», наприклад, за інформацією керівників цього підприємства, за 2012–2015 рр. у модернізацію виробництва було інвестовано 2,7 млрд грн.

Заради справедливості слід зазначити, що доволі вагомі інвестиції у модернізацію металургійної промисловості в Україні здійснювались і раніше. Як наголошують, наприклад, деякі експерти, «у період реалізації державного програмного підходу у 2004–2011 рр. у чорну металургію вдалося залучити понад 20 млрд грн інвестицій, що дало змогу одержати річний економічний ефект понад 5,5 млрд грн за рахунок зниження рівня матеріальних і енергетичних витрат, розширення виробництва нових видів продукції. Енергоємність готового прокату за цей період зменшилася на 13 % – з 1,54 до 1,34 т умовного палива на тонну прокату». Питання полягає лише у тому, яку саме модернізацію вітчизняного металургійного виробництва ще треба провести для забезпечення належної конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників цієї продукції на світовому ринку і яких інвестицій така модернізація вимагатиме?

Як показує світовий досвід, модернізація металургійного виробництва є особливо ефективною у поєднанні з вдосконаленням асортименту металургійної продукції. Наприклад, у ЗМІ повідомляється, що найбільша українська гірничо-металургійна група «Метінвест» вперше в Україні почала виробництво атмосферостійкого прокату, що відповідає європейському стандарту. Маріупольські металургійні комбінати ім. Ілліча й «Азовсталь»

групи «Метінвест» у січні цього року почали виробництво товстолистового прокату з конструкційної сталі, стійкої до атмосферної корозії, за європейським стандартом EN 10025-5 і вже мають контракти на поставку цієї продукції до ЄС. Раніше зазначений вид сталі в Україні не випускався. Також Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча освоїв виробництво оцинкованого рулонного прокату за європейським стандартом EN 10346. Продукція застосовується в будівництві для виготовлення легких будівельних тонкостінних конструкцій (ЛСТК) і несучих профнастилів. Отримані механічні властивості продукції повністю відповідають вимогам європейського стандарту. Перші 1300 т нової продукції вже відвантажено споживачам у Польщу. Оцинковані рулони, що випускаються за стандартом EN 10346, користуються стабільним попитом як на ринку України й країн СНД, так і на експортних напрямках. Раніше ММК ім. Ілліча вже налагодив серійне виробництво оцинкованих рулонів з марок S320GD і S350GD (застосовуються для виготовлення ЛСТК), а також прокату з марки DX51D (використовується для виробництва покрівлі й вентиляційних і водостічних систем, віконних профілів і інших виробів). У 2015 р. «Метінвест» поставив на близько 88 тис. т прокату з цих марок сталі, у тому числі 3 тис. т – на ринки Південно-Східної Європи й Близького Сходу.

Слід також наголосити, що на сьогодні активи вітчизняних металургійних підприємств знаходяться у власності та під контролем кількох потужних бізнес-груп, частина з яких є іноземними не лише де-юре (тобто за місцем юридичної реєстрації материнських структур), а і де-факто (згідно з їх походженням і корпоративними інтересами). Наприклад, гірничо-металургійний комбінат «ArcelorMittal Кривий Ріг» належить найбільшій металургійній групі світу ArcelorMittal, підприємства якої у 2014 р. по всьому світу виробили 98, 1 млн т сталі. Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського з обсягами виробництва близько 1,0 млн т сталі входить до російської (за своїм походженням) Evraz Group, S.A., яка посіла 22 місце у світовому рейтингу найбільших компаній виробників цієї продукції з обсягами виробництва 15,5 млн т сталі (2014 р.). Алчевський металургійний комбінат входить до корпорації «Індустріальний союз Донбасу», контрольний пакет в якій належить російському капіталу.

Належність до іноземних бізнес-груп (а отже – і до сфери іноземних бізнес-інтересів) так чи так позначається на розвитку українських металургійних підприємств. Ідеться про доволі широкий спектр питань, починаючи зі стратегії їх розвитку. Наприклад, закономірно виникає питання: «А чи повністю би припинив свою роботу Донецький металургійний завод “Донецьксталь”, якби належав якомусь українському підприємцю, а не російському бізнесмену В. Нусенкісу»? Адже, попри всі складнощі воєнного часу, на окупованій території Донбасу в Єнакієвому, Макіївці та Харцизьку працюють металургійні підприємства, що входять у холдингову компанію «Метінвест» українських бізнесменів Р. Ахметова та В. Новінського. Можуть, правда, з’явитися заперечення, що контроль російського капіталу над Алчевським металургійним комбінатом не завадив

його роботі в зоні окупації. Однак до аргументів, що наводилися з цього приводу вище, варто ще згадати що західні санкції, яких зазнає Росія через окупацію Криму й частини Донбасу, негативно позначаються на її економіці, тоді як діяльність Алчевського металургійного комбінату зорієнтована насамперед на європейський ринок. У цілому ж належність українських металургійних підприємств до іноземних бізнес-груп означає, що їх розвиток визначатиметься за критеріями оптимізації діяльності означених груп. А вони можуть не збігатися, і іноді вельми суттєво, з національними інтересами України. Хоча, з іншого боку, належність українських металургійних підприємств до великих іноземних бізнес-груп може позитивно позначатись на умовах фінансування цих вітчизняних підприємств.

Адже минулого року у вітчизняній чорній металургії саме українська (згідно з їх походженням і корпоративними інтересами) гірничо-металургійна група «Метінвест», серед інших аналогічних компаній, зіткнулася, мабуть, з найбільшими борговими проблемами. За словами голови компанії Ю. Риженкова, група «Метінвест» заявила про технічний дефолт, при цьому в кінці червня 2015 р. погодила з кредиторами нові умови виконання боргових зобов'язань за своїми облігаціями з терміном погашення у 2015, 2017 і 2018 р. на загальну суму 1,153 млрд дол. А для оптимізації свого фінансового становища гірничо-металургійна група «Метінвест» запланувала у 2016 р. скорочення до 30 % працівників адміністративного апарату у зв'язку з невизначеною ситуацією на світових ринках сталі, що супроводжується значним зниженням світових цін на металургійну сировину і готову продукцію, а також зменшенням попиту. Адже, за словами Ю. Риженкова, «Метінвест» за підсумками 2015 р. вперше у своїй історії отримає збиток, тоді як протягом багатьох років компанія отримувала прибуток. При цьому він підкреслив, що цей холдинг, скоріше за все, почне дострокове погашення корпоративного боргу, якщо ситуація в Україні та на світових ринках сталі й сировини покращиться.

Зростаюча конкуренція та несприятлива для українських металургів кон'юнктура на ринках збуту їх продукції загострили відносини вітчизняних металургійних компаній із суміжниками. Зокрема, на початок цього року, значного розголосу в ЗМІ набув конфлікт між металургами й заготівельниками брухту в Україні. Взагалі-то, цей конфлікт інтересів має перманентний характер, доволі довгу історію та заслуговує на окремий аналіз. У цій роботі ми розглянемо ситуацію, що склалася лише з точки зору її впливу на перспективи функціонування вітчизняної чорної металургії.

Так, за даними об'єднання «Металургпром» дефіцит металобрухту для внутрішнього споживання в Україні у 2015 р. становив 855 тис. т, або 22 % від потреби (3,92 млн т). За даними цього об'єднання, торік вітчизняні заводи були забезпечені металобрухтом лише на 78 %. Тому, наприклад, тільки завод «Інтерпайп сталь» у Дніпропетровську в 2015 р. сумарно простояв без роботи 63 доби. Основною причиною дефіциту брухту у 2015 р. став експорт, вважають в об'єднанні «Металургпром». Згідно з даними Державної фіскальної служби, минулого року він становив 1,213 млн т, що на 0,27 млн т

більше минулорічних показників і є найбільшим показником за останні 10 років. До речі, металобрухту рік у рік в Україні стає дедалі менше. У 2007 р., наголошують оглядачі деяких ЗМІ, напередодні вступу України в СОТ, його в нашій країні було заготовлено 8,7 млн т, а торік – лише 4,2 млн т. Причому в деяких державах металобрухт вважається стратегічною сировиною і з таких країн, як Індонезія, Аргентина, Саудівська Аравія, Казахстан його експорт заборонено. Утім, за підсумками 2015 р. Туреччина залишається домінуючим напрямом експорту вітчизняного металобрухту, на який припало близько 77 % українських поставок. Молдова (Молдавський металургійний завод, розташований на території Придністров'я) також зайняла значну частку у вітчизняній зовнішній торгівлі брухтом – 21%.

За повідомленнями ЗМІ, на початку цього року проблеми із забезпеченням вітчизняних металургійних підприємств металобрухтом лише загострились. Зокрема, представники об'єднання «Металургпром» і Федерації металургів України констатували, що в січні 2016 р. поставки металобрухту на вітчизняні металургійні підприємства становили близько 160 тис. т, що менше на 100 тис. т, або на 38 %, ніж у грудні 2015 р., і становить тільки 55–60 % від розрахункової потреби цих підприємств.

На нарадах у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі в лютому цього року було озвучено різні потреби вітчизняних підприємств у металобрухті на 2016 р. Так, представники металургійних підприємств вважають, що їх потреба у брухті може сягнути 5,6 млн т, а заготівельники цієї сировини вважають, що потреба вітчизняної чорної металургії у металобрухті цього року становитиме 3–3,5 млн т. Протилежні сторони цього спору виходять з перспективи виплавки різних обсягів сталі в Україні у 2016 р. У випадку експорту цього року 1,1 млн т металобрухту дефіцит цього виду сировини в Україні становитиме 2, 7–3 млн т. Про це говорилось у листі об'єднання «Металургпром» і Федерації металургів України Прем'єр-міністрові А. Яценюку й міністрові економічного розвитку й торгівлі А. Абромавичусу, повідомили вітчизняні ЗМІ. Також у ЗМІ наводились й інші розрахунки, згідно з якими цього року в Україні буде зібрано всього 2,5–2,8 млн т металобрухту. У той самий час його споживання металургійними підприємствами у 2016 р. очікується на рівні 4,4 млн т. Тобто навіть за відсутності експорту дефіцит цієї сировини в Україні становитиме 1,6–1,9 млн т. Якби там не було, а для ліквідації дефіциту брухту на вітчизняних металургійних підприємствах, на думку їхніх представників, слід обмежити його експорт. Крім того, ініціатива групи парламентаріїв з різних фракцій, викладена в проекті законодавчого акту № 3868 від 2 лютого поточного року, передбачає підвищення мита на експорт брухту чорних металів з EUR10/т до EUR35/т терміном на три роки, а також скасування 5 % мита на імпорт цієї сировини.

У цілому ж, конфлікт металургійних підприємств і компаній із заготівлі брухту має чітку фінансову основу. Як пояснює заступник директора ДП «Укрпромзовнішекспертизи» Ю. Добро вольський, 2015 р. середня закупівельна ціна на внутрішньому ринку впала на 80 дол., або 32 %,

і становила 169 дол./т. Водночас на заготівельних майданчиках в деяких регіонах котирування опустилися до 140–150 дол./т, що негативно позначилося на потоках брухту на адресу металургійних підприємств. А турецькі металурги в грудні 2015 р. готові були купувати брухт по 189 дол./т. До того ж у 2016 р. середня ціна металобрухту на внутрішньому ринку України, згідно з оцінками «Укрпромзовнішекспертизи», впаде ще на 30 % – до 115 дол./т, зазначається в деяких ЗМІ.

У такій ситуації органи влади зіткнулися з вибором, що вигідніше для держави: експортувати сировину, тобто брухт, або готову металургійну продукцію. При цьому керівники «Металургпрому» і Федерації металургів України наголошують, що при експорті металобрухту держава втрачає мільйони гривень податкових надходжень. Так, з 1 т експортованого металобрухту держава отримує лише приблизно 240 грн експортного мита, а з 1 т брухту, переплавленого в сталь, держава отримує 2100 грн податків. Тобто переробка брухту в Україні дала б змогу згенерувати додаткові податки, які в дев'ять разів перевищують суму нинішніх надходжень у казну від справляння експортного мита на брухт чорних металів. Згадується також скільки громадян України працює у чорній металургії та які податкові надходження справляють з їхньої зарплати. Слід визнати, що в цілому, з позицій національних, а не лише корпоративних інтересів, аргументи прибічників обмеження експорту металобрухту з України вагоміші за аргументи тих, хто такий експорт відстоює.

Ще однією зоною традиційних конфліктів українських металургів з їх суміжниками, у якій останнім часом загострення суперечностей є питання підвищення тарифів на вантажні перевезення, що передбачається згідно з планами «Укрзалізниці». Цілком закономірно, що реакція представників металургійної промисловості щодо таких планів була негативною. У цілому, їх аргументація з цього питання полягала в наступному. Вітчизняна металургійна промисловість нині перебуває у вкрай важкому фінансовому становищі, оскільки світові ціни на сталь та інші чорні метали знизились до рівня 2003–2004 рр., а тому – і на відповідному рівні повинні бути й тарифи на залізничні перевезення (аргументація генерального директора групи «Метінвест» Ю. Риженкова).

Також, за повідомленнями ЗМІ, поширеними на початку лютого цього року, у листі до Прем'єр-міністра А. Яценюка, підписаному керівниками 14 найбільших вітчизняних металургійних та гірничо-збагачувальних комбінатів, ідеться про те, що Україна перебуває за крок від зупинки підприємств гірничо-металургійного комплексу (ГМК), країну очікує різке падіння валютної виручки, під загрозою існування тисяч робочих місць. Причиною майбутнього колапсу промисловці називають рішення Міністерства інфраструктури з березня цього року підвищити тарифи на вантажні залізничні перевезення. Подорожчання доставки означає, що продукція підприємств ГМК стане неконкурентоспроможною на світових ринках, оскільки вже сьогодні транспортні витрати українських виробників значно перевищують витрати конкурентів з Австралії, Бразилії та інших

країн. При цьому в ЗМІ згадується, Державна регуляторна служба заблокувала попередню спробу підвищити залізничні тарифи на вантажоперевезення. Проект наказу Міністерства інфраструктури було названо необґрунтованим і таким, що суперечить вимогам законодавства.

Зі свого боку міністр інфраструктури України А. Пивоварський та його радник І. Макушенко на сторінках «Дзеркала тижня» запитують «чому тарифи на залізничні перевезення в Україні повинні бути в 2–2,5 рази нижчими, ніж у Білорусі чи Росії, і на порядок нижчими, ніж у наших західних сусідів? Може, тому, що діюча тарифна система стимулює сировинну економіку і субсидує окремі ФПГ? Але громадянам і державі це зовсім не вигідно. І найголовніше, якщо ми вже аналізуємо доходи і витрати. Інфраструктура “Укрзалізниці” зношена і застаріла. За даними аналізу А.Т. Kearney, здійсненого в 2011 р., потреба “Укрзалізниці” в інвестиціях для підтримки інфраструктури становила понад 2,5 млрд дол. на рік».

Вони також нагадують, що «потрібна “Укрзалізниці” металопродукція за останній рік подорожчала і досить суттєво: рейки – в 2,1 рази, сталь – на 73,6 %, стрілочні переводи – на 66,4 %, колеса вантажні – на 50,7 % тощо. Зростають і ціни на електроенергію, на яку припадає близько 10 % у загальному обсязі витрат “Укрзалізниці”. У січні цього року електроенергія вже була на 11% дорожчою, ніж у середньому 2015-го. Витрати “Укрзалізниці” зростають, тому не можна вимагати від неї незмінних цін на послуги, коли все навколо дорожчає, включаючи продукцію тих компаній, хто цими послугами користується».

На думку А. Пивоварського та І. Макушенка, «найцікавіших висновків можна дійти, якщо співставити індекси цін виробників та індекс зміни тарифів на вантажні залізничні перевезення з січня 2000 р. по кінець 2015-го з політичними змінами в Україні. Уряди, очолювані Віктором Януковичем і представниками його політичної сили, робили все можливе, щоб стримувати збільшення тарифів на вантажні залізничні перевезення навіть тоді, коли цього потребувала економічна ситуація. Зважаючи, що спонсорами та бізнес-партнерами політичного режиму Януковича виступали найбільші ФПГ України, стає зрозуміло, чому ці ФПГ опираються будь-якому підвищенню тарифів на залізничні перевезення.

Якщо порівняти рівень українських тарифів з тарифами у сусідніх країнах, стає очевидним, що понад 60% усіх доходів “Укрзалізниці” є заниженими мінімум удвічі. “Низькі тарифи” або обсяги недоотриманих доходів “Укрзалізниці” – це значний грошовий потік, що становить мінімум 1 млрд дол. на рік. На сьогодні цей ресурс, по суті, перебуває під контролем ФПГ (“Укрзаліниця” недоотримує доходи, а ФПГ мають менші фактичні витрати). Хоча ці кошти могли бути використані як інвестиції в розвиток залізниці або сплачені до бюджету у вигляді дивідендів, а вже уряд використовував би їх для потреб країни».

Слід визнати, що, у цілому, аргументація представників Міністерства інфраструктури України на користь підвищення тарифів на залізничні перевезення більш переконлива, ніж аргументація їх опонентів. Дійсно, у

попередній період порівняно низькі тарифи державної «Укрзалізниці» фактично служили джерелом дотацій великого приватного бізнесу. Утім, нині складається ситуація, коли держава й українське суспільство в цілому, а не лише згадувані вище приватні й державні підприємства, у разі ухвалення того чи того рішення можуть зазнати вельми значних збитків. Можливо було б доцільно запровадити деяку диференціацію зміни залізничних тарифів. Наприклад, запровадити різні тарифи на транспортування залізної руди на експорт і на її поставки вітчизняним металургійним підприємствам. Оскільки і гірничо-металургійний комплекс, і залізничне господарство – вкрай важливі сектори вітчизняної економіки, то розглянута вище проблема вимагає поглибленого дослідження й розв'язання з позицій саме національних, а не корпоративних, інтересів.

Проведений вище аналіз показав, що українські металургійні підприємства останнім часом стикаються із широким колом проблем як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Причому вагома частка цих проблем має доволі давнє походження і значною мірою є наслідком суттєвих помилок в управлінні вітчизняною чорною металургією. Звичайно, якщо розглядати згадані управлінські рішення з позиції національних, а не вузько корпоративних інтересів. Утім, як би там не було, розплачуватись за такі рішення нині доведеться, мабуть, не лише власникам і працівникам металургійних підприємств, а, враховуючи роль цієї галузі у вітчизняній економіці, певною мірою і українському суспільству в цілому.

4. Перспективи розвитку української чорної металургії

Для розуміння перспектив вітчизняної чорної металургії слід брати до уваги не лише її нинішні проблеми, а й те, що за період незалежності України ця галузь пройшла ряд етапів свого розвитку. Нині, як зазначалося вище, ця галузь перебуває під контролем кількох потужних бізнес-груп, що за самою природою свого функціонування мають транснаціональний характер. До того ж надзвичайно висока залежність ефективності роботи українських металургійних підприємств від кон'юнктури світового ринку поєднується зі слабкістю внутрішнього ринку як споживача вітчизняної металургійної продукції. Така географія продажу українських чорних металів об'єктивно обмежує набір прямих й, особливо, непрямих засобів впливу української влади на функціонування та розвиток вітчизняної чорної металургії.

Зазначені диспропорції в напрямках потоків збуту продукції української чорної металургії через стагнацію світового ринку чорних металів нині мають особливо болючі наслідки для подальшого розвитку цієї галузі вітчизняної економіки. Зокрема, як вважає генеральний директор холдингової групи «Метінвест» Ю. Риженков, якщо говорити в цілому про ситуацію на світовому ринку гірничо-металургійної продукції, то «все дійсно дуже погано. Ціни на руду відкотилися до рівня 2004–2005 рр., на метал – 2003–2004 рр. Під час кризи 2008 р. не було такого падіння цін. Нині така ситуація набагато більш складна й довготривала, ніж тоді. Падіння триває, і

незрозуміло, коли буде досягнуте “дно”. Згідно з найбільш оптимістичними сценаріями, зниження цін на нашу продукцію триватиме до 2017 р.». Причому зниження світових цін на чорні метали й, особливо, скорочення попиту на них відбувається за одночасного зростання курсу долара США до більшості інших вільно конвертованих валют і подорожчання кредитних ресурсів на міжнародних фінансових ринках. Так, за словами Ю. Риженкова, з другої половини 2014 р. ринок міжнародних кредитних ресурсів для вітчизняної чорної металургії закотився. Звісно, все це підвищує вимоги до роботи вітчизняних металургійних підприємств і якості бізнес-рішень їх менеджменту.

За словами президента Об'єднання підприємств «Металургпром» О. Каленкова, нині надлишок вільних виробничих потужностей світової металургії становить 700 млн т. А щоб ситуація на глобальному ринку сталі стабілізувалась, потужності розраховані приблизно на виробництво 300–350 млн т продукції треба було б закрити. Звичайно, це – лише ілюстрація до нинішньої ситуації, а не розрахунок реального розвитку ринку. Тому О. Каленков, із посиланням на оцінки неназваних аналітиків, висловив припущення, що період низьких цін на світовому ринку сталі та інших чорних металів триватиме ще 2–3 роки.

А це означає, що за умов загострення конкуренції на світовому ринку чорних металів, для українських металургів вкрай важливо освоювати не лише нові географічні ринки, а й нові товарні ринки у регіонах, де вже присутня українська продукція. Одним з таких доволі перспективних ринків, де ще вкрай низька присутність вітчизняних металургів, на думку деяких фахівців, є європейський ринок ливарної продукції (лиття). Утім, «незважаючи на наявність у ЄС досить привабливої ніші для українських виробників лиття, вихід на європейський ринок вимагає значних витрат часу і зусиль. Зокрема, основними перешкодами є технічна відсталість багатьох ливарних підприємств, що тягне за собою нездатність відповідати вимогам до якості продукції. Другорядними перешкодами є відсутність знання європейського ринку, технічні бар'єри у стандартизації, недостатність фінансових інструментів підтримки експорту та незадовільне організаційне сприяння українському експорту за кордоном з боку держави», – наголосив директор державного підприємства «Укрпромзовнішекспертиза» В. Власюк. Тобто вихід українських ливарників на закордонні ринки пов'язаний зі значними труднощами. Однак наявність ємного ринку, активний розвиток машинобудівної галузі Європи та зняття частини обмежень експорту українських товарів до Євросоюзу створює можливості для переорієнтації українських ливарників, за умови модернізації виробництва та наполегливого просування вітчизняної продукції на європейському напрямі.

Тому для освоєння цього сегмента європейського ринку вітчизняним підприємцям, як до речі й інших нових для них географічних і товарних ринків продукції чорної металургії, потрібен певний час. Тому цього року не варто очікувати, що українська чорна металургія, навіть за умов виходу на нові ринки збуту, зможе радикально збільшити обсяги експорту своєї

продукції. Це – перспектива більш віддаленого періоду. Та й то лише за умов відповідної цілеспрямованої роботи.

Взагалі-то, цілий ряд експертів також вважає, що українські металургійні компанії повинні від продажу напівфабрикатів і сировини переходити до експорту металопродукції з високою часткою доданої вартості. Однак висловлюється й думка про те, що зазначена стратегія, за умов глобального скорочення попиту на металургійну продукцію не може служити панацеєю для наших металургійних підприємств. Зазначається також, що випуск металопродукції «преміум-класу» вимагає й вищої кваліфікації персоналу (більших витрат на оплату праці), і кращого устаткування, що також тягне за собою додаткові значні витрати. І це дійсно так. Однак подібні висловлювання доволі часто поєднуються з вимогами до уряду надати нові пільги вітчизняним металургійним компаніям, оскільки ця галузь відіграє надзвичайно велику роль в українській економіці і при цьому вона змушена працювати за вкрай несприятливої кон'юнктури ринку. Тобто подібна аргументація нерідко виступає банальним інформаційним прикриттям лобювання корпоративних інтересів. Хоча, з іншого боку, раціональна диференціація товарної структури виробництва, у тому числі, і металургійного завжди була одним з надійних засобів страхування бізнесу та запоруки його ефективності.

Водночас, враховуючи високу залежність роботи української чорної металургії від ситуації на світовому ринку, яка, як зазначалося вище, вельми складна й неоднозначна, закономірно постає питання про перспективи розвитку вітчизняного металургійного виробництва. Наприклад, у ЗМІ представлено рід оцінок очікуваних обсягів виробництва сталі у 2016 р. Щоправда, деякі з них, мабуть, варто розглядати радше як інформаційні засоби лобювання корпоративних інтересів, ніж як спробу об'єктивного прогнозу ситуації. Зокрема, до цієї категорії можна віднести оцінку обсягів виробництва сталі в Україні у 2016 р. на рівні 29,65 млн т, що була складена на підставі пропозицій, наданих металургійними підприємствами об'єднанню «Металургпром». Адже на підставі цих пропозицій було складено баланс потреби вітчизняних металургійних підприємств у металобрухті на 2016 р. І такий обсяг потреб, як зазначалося вище, був одним із ключових аргументів металургів на користь заборони експорту металобрухту з України та сприяння його імпорту. І це за наявності згадуваного вище широкого спектра проблем цієї галузі вітчизняної промисловості та збереження поки несприятливої кон'юнктури світового ринку. До того ж досягнення зазначеного обсягу виробництва сталі, як повідомляють деякі ЗМІ, передбачає відновлення виробництва на Донецькому металургійному заводі, а також вихід на максимальні виробничі показники інших металургійних підприємств (Алчевський металургійний комбінат, Єнакіївський металургійний завод та ін.). За нинішніх умов такий перебіг подій видається надто малоімовірним.

Адже, наприклад, той же президент Об'єднання підприємств «Металургпром» О. Каленков висловив припущення, що якщо наприкінці

цього року Україна буде мати той же металургійний комплекс, що й на початку року – це вже буде великий успіх. А в Україні торік було вироблено близько 23 млн т сталі. Він обґрунтував своє припущення надлишком у світі вільних потужностей для виробництва 700 млн т сталі, а також тим, що нині на світовому ринку настільки низькі ціни, яких не було в останні 15 років. При цьому, за його словами, аналітики, яких він, правда, конкретно не назвав, прогнозують, що така ситуація на світовому ринку триватиме 2–3 роки. Також президент Об'єднання підприємств «Металургпром» повідомив кореспондентів, що найбільші обсяги української сталі експортуються на Близький Схід і в Азію, де основними нашими конкурентами є Китай, Росія й Туреччина. Світове ж падіння попиту на сталь загрожує українській металургії, за його словами, скороченням робочих місць і навіть закриттям підприємств. Закінчив своє інтерв'ю О. Каленков черговим зверненням про необхідність юридичної та фінансової підтримки вітчизняного гірничо-металургійного комплексу з боку держави (фіскальна й антимонопольна політика, орендні платежі підприємств ГМК тощо).

Аналіз публікацій ЗМІ показує, що практично одні й ті самі представники вітчизняної металургійної промисловості дають, по суті, різні прогнози обсягів виробництва сталі в Україні у 2016 р. Так, коли постає питання про поставки металобрухту на українські металургійні підприємства й обмеження його експорту, то у такому прогнозі фігурують доволі високі (як для нинішньої ситуації в Україні й у світі) показники. А коли постає питання про отримання якихось преференцій для металургійних підприємств, то згадується про погіршення кон'юнктури світового ринку чорних металів, надлишок потужностей з виплавки сталі у світі, загострення конкуренції тощо. Тому подібні прогнози, як надто оптимістичні, так і надто песимістичні, сприймаються доволі скептично.

Утім, як засвідчив проведений вище аналіз, те, що і світова, і українська чорна металургія нині в доволі скрутній ситуації, сумнівів не викликає. Тому недарма виконавчий директор Міжнародного фонду Блейзера О. Устенко висловив думку, що виробництво металургійної продукції в Україні не продемонструє істотного зростання у 2016 р. через погану ситуацію на відповідних світових ринках. Хоча й про скорочення чи стагнацію виробництва в металургійній промисловості цей експерт також не говорив.

Прикметно, що, як зазначається в документах Світової асоціації виробників сталі, у січні цього року Україна збільшила виробництво сталі порівняно з аналогічним періодом минулого року на 3,6 %, тоді як решта країн-представників першої десятки світових виробників сталі (за виключенням Туреччини – +0,8 % обсягів виробництва) зменшили випуск цієї продукції. Також, за інформацією ЗМІ, Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча, що входить у гірничо-металургійну групу «Метінвест», за оперативними даними, у січні – лютому 2016 р. наростив виробництво металопрокату на 10 % у порівнянні із січнем – лютом 2015 р. – до 0,39 млн т. Повідомляють вітчизняні ЗМІ й про значне нарощування виробництва в січні

цього року на Криворізькому гірничо-металургійному комбінаті «ArcelorMittal Кривий Ріг».

Зазначена статистика, як і в цілому проведений вище аналіз, дають підстави припустити, що поточного року цілком імовірно певне збільшення обсягів виробництва у вітчизняній чорній металургії. Зокрема, не виключено, що сукупне виробництво сталі в Україні за підсумками 2016 р. може сягнути 25–27 млн т. Причому більш імовірною видається нижня межа цього прогнозу, оскільки зовнішні й внутрішні загрози вітчизняній чорній металургії ще зберігаються. Що ж стосується обсягів виробництва сталі в Україні у 2016 р. на рівні 29,65 млн т, які були озвучені представниками українських металургійних підприємств, то як було обґрунтовано вище, такий прогноз не варто вважати реалістичним.

Водночас симптоматичним можна вважати й нещодавнє повідомлення в ЗМІ про те, що компанія ArcelorMittal вважає Україну пріоритетним напрямом свого бізнесу. Нинішні складності в компанії називають тимчасовими, і до 2019 р. планує інвестувати в розвиток свого бізнесу в Україні 1,2 млрд дол. А вже ще в середині минулого року ЗМІ повідомляли нібито про наміри ArcelorMittal продати ряд своїх активів, включаючи «АрселорМіттал Кривий Ріг».

Таким чином, не виключено, що якщо конфлікт на Донбасі не переходитиме у «гарячу» фазу й буде зберігатися принаймні в «замороженому» стані, а кон'юнктура світового ринку чорних металів після 2017 р. поступово поліпшуватиметься, то Україна зможе не лише зберегти своє 10 місце у світовому рейтингу виробників сталі, а й виробити для зовнішнього та свого внутрішнього ринку близько 30 млн т сталі. При цьому дуже ймовірно, що вітчизняні металургійні підприємства протягом зазначеного періоду поступово збільшуватимуть питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості в сукупних обсягах виробленої ними продукції. Серйозно завадити подібному тренду розвитку української чорної металургії можуть або значне погіршення кон'юнктури світового ринку сталі та інших чорних металів, або ж розгортання масштабних воєнних дій на Донбасі. Причому ймовірність активізації останнього чинника нині видається більш вірогідною, принаймні з точки зору сили впливу на розвиток української чорної металургії (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Аностроф (<http://apostrophe.com.ua>). – 2016. – 9.02; ГолосUA (<http://golos.ua>). – 2016. – 7.01; Дзеркало тижня. – 2015. – № 8, 21; 2016. – № 6; Дзеркало тижня (<http://dt.ua>). – 2015. – 22.06; Донецкая правда (<http://pravda.dn.ua>). – 2015. – 23.06; Жизнь (<http://lifedon.com.ua>). – 2016. – 2, 17.02; Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>). – 2016. – 2.02; Индустриалка (<http://iz.com.ua>). – 2016. 25.01; Кореспондент (korrespondent.net). – 2016. – 2.02; Курс денег (<http://kurs.com.ua>). – 2016. – 2.02; Левый берег (<http://lb.ua>). – 2015. – 26.05; 13.07; 2016. – 22.01; Металлургический бюллетень (<http://www.metalbulletin.ru>). – 2016. – 20.02; Минпром (<http://minprom.ua>). –*

2015. – 20.10; 2016. – 27.01; 4, 5, 15, 19, 24.02; *Острів* (<http://www.ostro.org>). – 2015. – 25.08; 20.11; 29.12; 2016. – 1.02; *РБК Україна* (<https://www.rbc.ua>). – 2015. – 11.06; *Сьогодні* (<http://www.segodnya.ua>). – 2015. – 11.11; *Укррудпром* (<http://www.ukrrudprom.com>). – 2016. – 18, 19, 22.02, 11, 18.03; *Урядовий кур'єр* (<http://ukurier.gov.ua>). – 2016. – 24.02; *Хроника мировых событий* (<http://hronika.info>). – 2015. – 21.10; *Экономические известия* (<http://eizvestia.com>). – 2016. – 3, 4, 11.02; *0564.ua. Сайт города Кривого Рога* (www.0564.ua). – 2016. – 7.02; *62.ua. Сайт города Донецка* (<http://www.62.ua>). – 2016. – 11.03; *Finance.ua* (<http://news.finance.ua>) / – 2016. – 5.02; *Informator.lg.ua* (<http://informator.lg.ua>). – 2015. – 20.11; 29.12; 2016. – 1. 02; *World Steel Association* (<http://www.worldsteel.org>).

І. Рудь, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Транзитний морський потенціал України: сучасні реалії та перспективи

На сьогодні дедалі актуальнішим стає питання розвитку транзитного потенціалу України. Це питання тим більш актуальне у світлі підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у якій міститься ряд положень, що стосуються роботи морегосподарського комплексу.

Наприклад, розд. 7 гл. 6 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначаються принципи лібералізації сектору транспортних послуг. Так, у галузі міжнародних морських перевезень встановлюється режим найбільшого сприяння суднам, які ходять під прапорами України або країн-членів ЄС або ж перебувають в управлінні провайдера послуг, зареєстрованого в цих державах. Це, зокрема, поширюється на такі сфери, як доступ до портів, використання інфраструктури і портових послуг, послуг з обробки морських вантажів, складських послуг.

Щоправда, проблема в тому, що суден під прапором України залишилося не так і багато. За роки незалежності тоннаж вітчизняного флоту скоротився в дев'ять разів, і поки що мало що робиться для відновлення флоту й статусу морської держави.

У той час як обсяги світових морських перевезень зростають, в Україні роль морського транспорту катастрофічно падає. У порівнянні з 1990 р. обсяги вантажних перевезень морським транспортом зменшилися в 15,5 раза. Питома вага морських перевезень у загальному вантажообігу становить 0,15 %, а в пасажирських – 0,1 %.

До 2020 р. ЄС планує збільшити існуючу частку ринку перевезень водним транспортом до 10 %, що за розрахунками має забезпечити економію зовнішніх витрат більш ніж до 2 млрд євро на рік. Це також повинно привести до значного зменшення забруднення атмосфери, що дасть додаткову економію в 500 млн євро.

Україна, маючи дві транскордонні річки, такі як Дніпро і Дунай, за роки незалежності, навпаки, різко скоротила кількість річкових перевезень. З 1990 р. обсяги вантажних перевезень річковим транспортом скоротилися у 23 рази. Питома вага річкових перевезень у загальному обсязі вантажоперевезень становить 0,12 %. Обсяги перевезень пасажирів за цей самий період скоротилися взагалі в 30,2 раза.

Сучасна ситуація з морськими вантажними перевезеннями на сьогодні виглядає таким чином.

За оперативними даними ДП «Адміністрація морських портів України», за січень – грудень 2015 р. обсяг вантажопереробки в морських портах України становив 144 млн 826 тис. т.

Переробка експортних вантажів становила 104 млн 21 тис. т (падіння на 0,6 % від показників 2014 р.), імпортних – 18 млн 97 тис. т (приріст на 13,2 %). Перевалка транзитних вантажів становила 15 млн 873 тис. т (зниження на 23,4 % до показників 2014 р.), каботажних – 6 млн 835 тис. т (приріст на 96,8 %).

Державними портовими операторами, що входять у структуру управління Мінінфраструктури, було перероблено 48 млн 980 тис. т (33,8 % від загального обсягу). Іншими портовими операторами (переважно приватної форми власності) на всіх причалах було перероблено 95 млн 846 тис. т (66,2 % від загального обсягу). Портовими операторами (переважно приватної форми власності) через причали АМПУ – 50 млн 919 тис. т (35,2 % від загального обсягу). Переробка контейнерів у морських портах знизилася на 28 % і становила 482162 TEU.

Порти континентальної частини України наростили переробку вантажів на 1,4 % у порівнянні з показниками минулого року. Лідерами зі зростання переробки вантажів стали порти Ізмаїл (+ 56 % до показників минулого року), Бердянськ (+ 39,2 %), Білгород-Дністровський (+ 17 %), Миколаїв (+ 6,8 %), Херсон (+ 6 %), Одеса (+ 4,1 %) і морський порт «Південний» (+ 2,4 %).

За перші два місяці 2016 р. морські порти України обробили близько 20 млн т вантажів. Цей показник майже на 15 % менше, ніж за аналогічний період 2015 р., повідомляється на сайті Адміністрації морських портів України.

Експортних вантажів у морських портах перевантажено близько 15 млн т (майже на 3 % нижче показників 2015 р.), імпортних – понад 3 млн т (-13,4 %), транзитних – 1,9 млн т. Переробка контейнерів у портах зросла на 4 % і становила 90 851 TEU. Державні портові оператори, що входять у структуру управління Мінінфраструктури, обробили 5,7 млн т (28,5 % загального обсягу). Інші портові оператори (переважно приватні) на всіх причалах перевантажили 14,3 млн т (71,5 % загального обсягу), у тому числі через причали АМПУ – 7,7 млн т (38,5 % загального обсягу).

Серед можливих шляхів розвитку морської транспортної інфраструктури є співробітництво України з державами-сусідами по Чорноморському регіону.

У канві цієї стратегії слід розглядати угоду від 9 березня 2016 р., підписану в Анкарі. Україна і Туреччина домовилися істотно розширити співпрацю у сфері міжнародних комбінованих/контейнерних перевезень між двома країнами. Про це йдеться в спільній декларації за підсумками п'ятого засідання в Анкарі Стратегічної ради високого рівня під головуванням президентів двох країн. Текст декларації розміщено на сайті Президента України. Крім того, у декларації говориться, що протягом 2016 р. Україна і Туреччина повинні завершити переговори щодо укладення двосторонньої зони вільної торгівлі тощо.

Слід також відзначити, що 25 лютого 2016 р. в Одесі відбувся інвестиційний форум «Іллічівський порт: інвестиційні можливості та виклики». У роботі цього важливого не тільки для порту, а й всієї країни заходу взяли участь заступник міністра інфраструктури Ю. Васьков, начальник Адміністрації морських портів України А. Амелін, керівник апарату Одеської обласної державної адміністрації В. Грузин, начальник адміністрації Іллічівського морського торгового порту Г. Скворцов, а також представники фірм – потенційних інвесторів. Слід зазначити, що інтерес до роботи форуму виявили як вітчизняні, так і зарубіжні компанії. І це цілком зрозуміло: Іллічівський морський торговельний порт є головним українським портом, який служить базою для розвитку трансчорноморських інтермодальних перевезень, тобто контейнерних, залізнично-поромних і автопоромних.

«Іллічівський порт особливо привабливий для інвесторів. Це потенційно найбільший державний майданчик для залучення інвесторів. В Іллічівському порту можуть бути реалізовані різноманітні за характером проекти. Зараз в порту розробляється близько десяти цікавих проектів. І кожен з цих проектів починається з цифр, які обчислюються десятками мільйонів доларів», – зазначив заступник міністра інфраструктури Ю. Васьков.

Начальник адміністрації Іллічівського морського порту Г. Скворцов поінформував присутніх про хід виконання плану розвитку з боку адміністрації порту. Так, у частині ключових проектів розвитку, що стосуються днопоглиблення, адміністрація Іллічівського порту до кінця поточного року планує здійснити днопоглиблення підхідного каналу до 16 м. На сьогодні йде коригування проектної документації. Розроблено техніко-економічне обґрунтування і отримано експертний висновок щодо проекту реконструкції акваторії першого басейну Сухого лиману з днопоглибленням до 15 м. На даний час проект знаходиться на погодженні в Кабінеті Міністрів України. У частині розвитку гідротехнічних споруд у порту планується провести поетапну реконструкцію 1, 2, 7, 8 та 9 причалів. Протягом 2016 р. заплановано виконати розробку проектної документації. Також проведено передпроектне опрацювання реконструкції причалів № 11–22. На сьогодні визначено варіанти можливих технічних рішень з реконструкції кожного з цих причалів.

Г. Скворцов підкреслив, що подальша реалізація інвестиційних проектів неможлива без модернізації та оптимізації систем енергопостачання порту. За словами головного енергетика адміністрації Іллічівського морського порту В. Клементьєва, сьогодні в порту ведеться реконструкція та модернізація систем електропостачання та впроваджуються ефективні енергоощадні технології. Зокрема виконано роботи з модернізації підстанцій, що забезпечують електроенергією 8-й склад, 6–7, 21–22 причали.

Обговорювалися також вкрай важливі для порту питання розвитку внутрішньопортової автомобільної інфраструктури та під'їзних до порту автодоріг.

Особливу увагу тут було приділено проекту розвитку розв'язки від 2-ї прохідної порту до тилів причалів № 10–12. У цілому, реалізацію цього проекту адміністрація планує здійснити шляхом пайової участі всіх портових операторів. Для забезпечення оптимального і гарантовано безпечного руху автотранспорту начальник адміністрації Іллічівського морського порту Г. Скворцов наголосив на необхідності узгодження всіма портовими операторами технологічної схеми проїзду автотранспорту до причалів порту.

Розглядалися і питання розвитку залізничної інфраструктури – у процесі розвитку виробничих потужностей портових операторів необхідно передбачити розвиток гілок залізничної станції «Іллічівськ» і будівництво додаткових залізничних шляхів, щоб надалі виключити проблеми обробки транзитних вагонів.

Крім того, Іллічівський морський торговельний порт, що є одним з найбільших морських портів України, ще в червні 2015 р. презентував 12 майданчиків, які він виділив на своїй території для потенційних компаній-інвесторів. У разі будівництва нових потужностей перевалка зернових в Іллічівському порту може збільшитися на 15 млн т на рік і становитиме 30 млн т на рік.

Керівництво порту провело ретельний аналіз майданчиків, які пропонуються потенційним партнерам-інвесторам. Зокрема, під розвиток перевалки зернових надаються чотири інвестиційні майданчики. Перший – частина 2-го терміналу, де розташовані 9-й і 11-й склади, спеціалізований комплекс з перевалки наливних вантажів, розташований на ділянці, що прилягає до 7-го причалу.

Нагадаємо, що ще у 2013 р. набрав чинності Закон України «Про морські порти України», який передбачає виділення з державних підприємств (портів) частини активів, які передані на баланс Адміністрації морських портів (АМПУ). У зв'язку з цим нині розглядається можливість для інвестування у «форматі державно-приватного партнерства окремі інвестиційні майданчики на базі терміналів Іллічівського порту».

А у Миколаєві 9 лютого 2016 р. відбулася виїзна нарада, присвячена просуванню української зернової продукції на експорт. Під час наради, зокрема, висвітлювалося питання змішування партій зернових на терміналах, відкриття санітарних лабораторій. Про це повідомляють у прес-службі Миколаївського морського порту.

Як зазначив начальник адміністрації Миколаївського морського порту О. Попов, сьогодні в порту створюються максимально комфортні умови для роботи інвесторів. «Миколаївський порт зручний для зернової логістики тим, що він знаходиться дуже вдало для транспортування зерна з північної і зі східної частин України. Ми активно розвиваємо експорт зернових з нашого порту. Приміром, нещодавно кілька портових операторів заявили про бажання взяти в оренду причали порту. Така форма державно-приватного співробітництва не заборонена законом, проте юристам варто ще попрацювати в цьому напрямку для того, щоб передача причалів проходила в законній площині», – зазначив він.

Найближчим часом у Міністерстві інфраструктури мають намір перейти до другого етапу дерегуляції в морських портах, з метою максимального сприяння бізнесу.

«У Миколаївському порту реалізуються найбільші інвестиційні проекти у сфері портової інфраструктури. Подібні будівництва виводять Миколаївський порт у лідери перевалки зернових та Міністерство інфраструктури зацікавлене в максимальній оптимізації зернової логістики», – зазначив під час візиту в порт заступник міністра інфраструктури України Ю. Васьков. Він повідомив також, що міністр інфраструктури проведе зустріч із представниками зернового бізнесу в Києві, під час якої підіб'ють підсумки двох нарад із представниками зернових терміналів Одеси й Миколаєва.

За словами начальника адміністрації Миколаївського морського порту О. Попова, «Миколаївський порт – третій порт країни за обсягами вантажообробки».

Обсяг перевалки вантажів портовими операторами Миколаївського морського порту за підсумками 2015 р. становив 22 млн 233 тис. т, що на 7 % перевищує показники 2014 р. Таким чином Миколаївський морський порт вийшов на третє місце за обсягами вантажообробки серед українських портів, поступившись «Південному» та Одеському морським портам. Про це розповів під час зустрічі з журналістами начальник адміністрації Миколаївського морського порту О. Попов.

Досягнутий обсяг перевалки вантажів дав змогу гавані істотно наростити фінансові показники. Зокрема, дохідна частина Миколаївського порту становила 625 млн, що на 82 % перевищує минулорічний показник, прибуток порту становив 428 млн, на 78 % більше прибутку, отриманого у 2014 р.

Цікавими в цій канві виглядають оцінки експертів про перспективи транзитного морського транспортного потенціалу України.

Так, відомий експерт С. Гриневецький вважає, що «втрати морської галузі в результаті втрати Криму не критичні». Питома вага п'яти кримських морських портів у 2013 р. становила лише 7,65 % від загального вантажообігу портів України, а в попередні роки їх частка коливалася в межах 10–11%. Порти материкової України у 2014 р. змогли компенсувати втрати, наростити обсяги вантажообігу, у тому числі й за рахунок

вантажопотоків, які раніше йшли через півострів. Набагато важливіше значення кримських портів з позиції логістики вантажопотоків. Останнім часом у Європі отримали поштовх прибережні перевезення (ShortSeaShipping, точного аналога в українській термінології немає). Порти півострова могли б відіграти не останню роль у розвитку цих перевезень в Чорному морі.

Як наголошує С. Гриневецький, ще до подій у Криму і на Донбасі Росією проводилася політика, спрямована на те, щоб російські вантажі йшли через російські, а не українські порти. Очевидно, що в нинішніх умовах російський транзит буде тільки зменшуватися, а не збільшуватися. Отже, перед країною повною мірою постає проблема залучення нових вантажопотоків, які можуть стати заміною російським.

Експерти наголошують, що якщо сьогодні не зайнятися проблемами флоту, нової привабливої тарифної та транзитної політики, то Україна залишиться провінційною державою, у якій можуть легко відібрати вихід до моря.

Отже, у нинішній політичній ситуації ключовим питанням стає отримання додаткових транзитних вантажів. Серед найбільш пріоритетних напрямів слід назвати: Транскаспійський (Китай – Туреччина – Східна Європа) та Чорноморський (порти Чорного моря – Східна Європа). Збереження ж раніше основних транзитних потоків з боку Росії виглядає в найближчій перспективі вкрай проблематичним.

Важливими факторами збільшення вантажопереробки морськими портами є стабілізація економічної ситуації, збільшення виробництва експортної української продукції та розв'язання конфлікту на Сході України, де розташовані великі виробничі потужності з переробки та видобування корисних копалин (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел:*

http://ru.golos.ua/ekonomika/rossiyskiy_oligarh_pyitaetsya_zahvatyivatit_lichevskiy_port_rukami_ukrainskogo_chin; <http://slovo.odessa.ua/news/9904-ilichevskiy-port-v-poiske-investora.html>;

<http://www.president.gov.ua/news/pogliblennya-ukrayinsko-tureckogo-spivrobitnictva-stane-kata-36835>; <http://ili.od.ua/2016/03/ilichevskiy-port-predlagaet-otkryitiy-format-dlya-raboty-s-investorami/>;

<http://glavred.info/ekonomika/ilichevskiy-port-prezentoval-12-ploschadok-potencialnym-kompaniyam-investoram-321082.html>;

<http://nk.org.ua/ekonomika/nikolaevskiy-morskoy-port-vyyidet-v-lideryi-poperevalke-zernovyih-vaskov-41990>;

<http://www.nikpravda.com.ua/aleksandr-popov-nikolaevskij-port-tretij-port-strany-po-obyomam-gruzopereraboki/>;

<https://www.rbc.ua/rus/news/arselormittal-nameren-investirovat-nikolaevskiy-1439455695.html>; <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>;

<http://biz.nv.ua/ukr/economics/ekonomichna-kriza-nakrivaje-porti-101624.html>;

<http://www.logistic.ru/news/news.php?num=2016/03/09/58/31271713>;

http://uspa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12380:ukraina-i-turtsiya-dogovorilis-sushchestvenno-rasshirit-kontejnernye-perevozki&catid=21&Itemid=179&lang=ua;
<https://ukrport.org.ua/українська-морські-порти-україни-пер/?lang=ua>;
<http://topor.od.ua/sergey-grinevetskiy-uderzhit-li-ukraina-svoi-pozitsii-na-dunae/>).

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Доповідь на тему: «На шляху до нанолазера» доктора фіз.-мат. наук М. Васнецова (Інститут фізики НАН України).

Розвиток квантової електроніки дозволяє сьогодні масово виготовляти твердотільні лазери з оптичною накачкою світлодіодом у смугу поглинання активної речовини – йонів неодиму в кристалічній матриці та реалізувати внутрірезонаторну генерацію другої оптичної гармоніки у приладах розміром лазерної указки. Адже оптичний лазерний резонатор не може бути менший за довжину хвилі випромінювання (приблизно 500 нанометрів). У доповіді мова йде про цикл експериментів з дослідженням синтетичного опалу – кульки аморфного кварцу розміром $D \approx 300$ нм, кожна з яких може розглядатися як нанорезонатор для довжини хвилі $\lambda \approx 400$ нм. Зразки штучного опалу збуджувались імпульсами фемтосекундного лазера з довжиною хвилі 800 нм. Потужність сфокусованого пучка в імпульсі становила близько 1000 ГВт/см². При цьому відбувалася генерація третьої оптичної гармоніки (довжина хвилі 266 нм), яка, у свою чергу, збуджувала люмінесценцію опалу у видимій частині спектра. При перевищенні порогу інтенсивності замість широкого спектру люмінесценції був зареєстрований вузький контур (408 нм). Таким чином, отримані перші результати свідчать на користь можливості реалізації лазерної генерації у нанорозмірних об'єктах, а синтетичний опал з керуванням спектром генерації випромінювання стає дуже перспективним для створення нанорозмірних пристроїв квантової електроніки (*Державний фонд фундаментальних досліджень* (http://www.dffd.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=151:oholoshennya&Itemid=508&lang=ua)).

* * *

Науковці Фізико-технічного інституту низьких температур (ФТІНТ) ім. Б. І. Веркіна НАН України (м. Харків) створили низькотемпературний дилатометричний комплекс (НДК), застосування

якого дає змогу реєструвати теплове розширення в масштабах міжатомних відстаней у температурному інтервалі від 1,2 К до 300 К. За точністю та інтервалом температур цей комплекс на даний час не має аналогів у світі.

НДК створювався та вдосконалювався впродовж багатьох років колективами кількох лабораторій ФТІНТ ім. Б. І. Веркіна НАН України під керівництвом академіка В. Г. Манжелія (1933–2013).

Конструкція комплексу забезпечує надзвичайно високу (близько 10–9 см) чутливість вимірювань, прецизійність термометрії, вібростійкість.

При виконанні цієї розробки було використано низку оригінальних конструкторських знахідок, які забезпечують функціонування приладу за вкрай низьких температур. Завдяки цьому вона є унікальним експериментальним об'єктом.

Зовнішній вигляд низькотемпературного дилатометричного комплексу Осердя НДК складають два високочутливі низькотемпературні дилатометри, один із яких призначений для вимірювання теплового розширення твердих зразків, а інший – для дослідження теплового розширення так званих кріокристалів, які не існують у нормальних умовах і за дуже низьких температур конденсуються з газової фази. Іншими складовими комплексу є низькотемпературний десорбційний вакуумний газоаналізатор (із чутливістю 10–7 моль) для визначення кількісного та якісного складу газів, сорбованих у досліджувані наноструктурні матеріали, а також вимірювальне обладнання й система автоматизації, призначена для забезпечення функціонування апаратури.

НДК дає змогу вирішувати науково-технічні завдання, які охоплюють широке коло питань – від суто фундаментальних проблем і проявів квантових законів у спостережуваних властивостях речовини до прикладних проблем поведінки нових наноструктурованих матеріалів в умовах низьких та наднизьких температур.

Слід зауважити, що пріоритетні для вітчизняної науки результати, одержані за допомогою згаданого комплексу, були удостоєні двох Державних премій України в галузі науки і техніки, Премії НАН України ім. Б. І. Веркіна (за видатні роботи в галузі фізики і техніки низьких температур) та увійшли до монографій, підручників і довідників із фізики твердого тіла, були опубліковані в понад 100 статтях та доповідях на міжнародних конференціях тощо.

НДК знайшов своє практичне застосування в аерокосмічній і кріогенній техніці. Так, тільки за останні роки на замовлення ДП «КБ «Південне» імені М. К. Янгеля» в умовах мінімальних експлуатаційних температур було визначено фізико-механічні характеристики нових конструкційних вуглепластиків, які застосовуються для обтічників літальних апаратів. Виявлені особливості теплового розширення та нестандартної поведінки цих матеріалів є надзвичайно важливими для запобігання передчасному руйнуванню низки конструкцій.

Комплекс використовується і при розробленні високоселективних молекулярних фільтрів. За його допомогою було виявлено значний вплив

кисневмісних груп і дефектів на сорбційні властивості оксиду графену, а також знайдено спосіб підвищення сорбційної ємності цієї наноструктури у 3-6 разів.

Унікальні можливості цього комплексу здобули визнання вітчизняних і зарубіжних учених.

Він використовувався при виконанні багатьох міжнародних проектів ФТІНТ ім. Б. І. Веркіна НАН України з Університетом Умео (Королівство Швеція), Австралійським науково-технологічним центром (Австралія), Інститутом фізики вуглецевих структур Сарагоси (Королівство Іспанія), Інститутом низьких температур і структурних досліджень Польської академії наук (Республіка Польща), а також у спільних проектах інституту з іншими установами НАН України, зокрема з Національним науковим центром «Харківський фізико-технічний інститут», Інститутом фізики, Інститутом експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького.

У перспективі на базі НДК планується створення державного центру тестування низькотемпературного теплового розширення матеріалів. Також, з огляду на вищевказані унікальні можливості комплексу, науковці ФТІНТ ім. Б. І. Веркіна вважають, що було б доцільно підтримати функціонування цієї розробки як об'єкта національного надбання України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/contents.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=2854>)).

Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України

Доповідь директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової «Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики».

Ефективним інструментом модернізації та створення нових інфраструктурних об'єктів є механізми публічно-приватного партнерства, а також створення індустріальних і наукових парків для залучення приватних інвесторів.

Реалізація заходів з відновлення Донбасу на сучасній технологічній базі потребує уваги до розвитку відповідного інституційного середовища – створення публічних і приватних інститутів розвитку, підвищення інституційної спроможності публічної влади та обізнаності суспільства щодо планів розвитку території, активної участі у цих процесах наукових і аналітичних центрів, міжнародних організацій, які мають відповідний досвід та компетенції з реалізації проектів з урахуванням інтересів різних соціальних груп.

Розвиток публічно-приватного партнерства. Перспективною є реалізація проектів публічно-приватного партнерства на Донбасі за напрямками:

– будівництво та відновлення автомобільних доріг для підвищення

економічної й соціальної зв'язаності перспективних територіальних кластерів економічного розвитку;

- будівництво, модернізація, реконструкція, оновлення та технічне переоснащення споруд з водопостачання та водовідведення у населених пунктах;

- модернізація теплової енергетики через створення енергетичних індустріальних парків на базі державних вугільних шахт та збагачувальних фабрик, реалізація пілотного проекту з газифікації вугілля для постачання технологічних газів на хімічні підприємства;

- розвиток промисловості будівельних матеріалів з використанням місцевої сировинної бази і промислових майданчиків ліквідованих підприємств;

- відновлення частково зруйнованих і таких, що не працюють, об'єктів соціальної інфраструктури, будівництво соціального житла, відбудова втраченого (пошкодженого) житла, управління житловим фондом, надання соціальних і житлово-комунальних послуг.

Принциповим є надання податкових пільг суб'єктам господарювання – приватним партнерам, діяльність яких спрямована на виробництво продукції, виконання робіт та надання послуг, важливих для відновлення Донбасу та спрямування відповідної економії коштів на збільшення капіталовкладень і прискорення відновлювальних робіт, що здійснюватимуться у межах проектів публічно-приватного партнерства.

Децентралізація управління і владних повноважень. Вирішення проблем соціально-економічного розвитку Донбасу вимагає корегування бюджетного законодавства з урахуванням наступних особливостей:

- закріплення на період відновлення економіки Донбасу (але не менше, ніж на п'ять років), зарахування у повному обсязі до місцевого бюджету основних загальнодержавних податків (податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб), а в пост відновлювальний період (орієнтовно 10 років) – зарахування до місцевих бюджетів 70 % зазначених податків;

- надання органам місцевого самоврядування права самостійно розпоряджатися бюджетними коштами з можливістю їх розміщення у відділеннях 12 банків державної форми власності або в комунальних банках для уникнення проблем, пов'язаних з казначейським обслуговуванням місцевих бюджетів;

- визначення порядку здійснення повноважень органів державної виконавчої влади, зокрема в соціальній сфері, делегованих органам місцевого самоврядування для їх реалізації на відповідній території, встановлення в Бюджетному кодексі України відповідальності розпорядників бюджетних коштів за несвоєчасне і неповне фінансування делегованих повноважень, надання органам місцевого самоврядування права щодо їх реалізації в межах виділених з державного бюджету коштів.

При оптимізації структури повноважень місцевих органів влади слід дотримуватися принципу субсидіарності як європейського критерію

визначення повноважень, які доцільно та необхідно передати на регіональний рівень.

Регіональна допомога – це не єдиний інструмент підтримки інвестицій та створення робочих місць у регіонах з надзвичайно низьким рівнем життя і може надаватися у різних формах, однак за гарантій мінімального спотворення конкуренції. Надання прямої матеріальної допомоги (субсидії, пільги, звільнення або зниження податків чи обов'язкових зборів) потребує доведення неможливості застосування форм, що менше спотворюють конкуренцію (заснованих, наприклад, на боргових інструментах – позики під низькі відсотки, державні гарантії).

Одержувач допомоги має забезпечити не менше 25 % витрат за рахунок власних ресурсів або зовнішнього фінансування – це сприяє зацікавленості одержувача допомоги і гарантіям життєздатності інвестицій. Для забезпечення інвестиціями реального та стійкого розвитку відповідної території вони мають продовжуватись не менше 5 років (3 роки для малих та середніх підприємств) після завершення інвестиційного проекту.

Окреме регулювання надання державної допомоги передбачено для аеропортів, сільського господарства, рибальства, енергетичного сектору. Не дозволяється регіональна допомога у вугільному, транспортному секторах, суднобудуванні, виробництві синтетичного волокна та сталеливарному виробництві.

Операційна допомога, що покриває поточні витрати підприємства, як правило, заборонена, однак вона може бути дозволена, якщо перешкоди в розвитку економічної діяльності настільки серйозні та довготривалі, що допомога у вигляді інвестицій не є достатньою для розвитку території.

Для забезпечення безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні, взаємодії територіальних громад при реалізації спільних проектів, регіони, райони, кластери, міста, підприємства мають розглядатися як правові інститути, в рамках яких забезпечується збалансування прав і обов'язків учасників взаємовідносин, ефективний контроль громадськості за діяльністю органів публічної влади та органів місцевого самоврядування на відповідному рівні. Процеси децентралізації передбачають активне використання світового досвіду залучення громадських організацій до вирішення соціально-економічних питань місцевого розвитку шляхом створення громадських рад.

Прискорення дерегуляції економіки. Зменшення адміністративних перешкод для стимулювання розвитку економіки і суб'єктів господарювання, передусім малого та середнього підприємництва, передбачає встановлення єдиних (загальних) дат набрання чинності нормативними актами, які матимуть вплив на суб'єкти господарювання, з попереднім повідомленням про плановані зміни.

Основою соціально-економічного відродження Донбасу має стати Закон України «Про спеціальний режим здійснення господарської та інвестиційної діяльності в окремих районах Донецької та Луганської областей», покликаний органічно поєднати переваги різних типів

спеціальних режимів господарювання з метою максимізації економічного ефекту шляхом:

– встановлення особливого порядку організації та здійснення господарської й інвестиційної діяльності (пільговий режим господарювання) для підприємств, які реалізують інвестиційні проекти;

– запровадження режиму території пріоритетного розвитку для модернізації на інноваційній основі промислового виробництва, прискорення залучення інвестиційних коштів для відновлення об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури; збереження і створення робочих місць для працівників, які вивільняються у зв'язку зі структурними зрушеннями.

Економія коштів внаслідок повного або часткового звільнення від сплати податків та митних платежів має спрямовуватися на збільшення обсягів інвестицій суб'єктів господарювання та створення нових робочих місць. Особливого значення для інвесторів набуває державна гарантія стабільності спеціального режиму здійснення господарської та інвестиційної діяльності протягом усього терміну його дії і збереження встановлених правил – у випадку дострокового скасування.

При цьому пропозиції щодо надання економічних преференцій слід розглядати у контексті зобов'язань України перед ЄС з питань державної допомоги *(Національна академія наук України* [\(\[http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/forest_conference.pdf\]\(http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/forest_conference.pdf\)\)](http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/forest_conference.pdf)

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

1 жовтня 2015 р. відбувся другий українсько-японський семінар з питань енергетичної безпеки. Перший семінар було проведено 3 лютого 2015 р. Україна та Японія мають багато спільного, зокрема, обом країнам довелося здійснювати ліквідацію наслідків ядерних катастроф. Серед спільних рис – значна частка виробництва електроенергії атомними електростанціями, а також імпорт енергоносіїв.

Українській стороні було вручено «Майстер план» (Стратегічний план реформування енергетичної галузі України), який розроблений Японським інститутом енергетичної економіки (IEEJ). Протягом заходу також була підписана Спільна заява між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством економіки, торгівлі та промисловості Японії щодо співробітництва в галузі енергетики. У ній визначено ключові стратегічні вектори співробітництва між двома відомствами.

Під час семінару виступили українські та японські експерти, зокрема начальник управління європейської інтеграції Міністерства енергетики та вугільної промисловості України М. Бно-Айріян, заступник начальника управління стратегії розвитку ПЕК та інвестиційної політики – начальник відділу взаємодії з міжнародними фінансовими організаціям В. Кушніров,

представник ПАТ «Центрэнерго» В. Сагір. Від Інституту вугільних енерготехнологій НАН України свої напрацювання презентував М. Чернявський *(Кабінет Міністрів України (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248525064&cat_id=244276429). – 2015. – 1.10).*

* * *

1 жовтня 2015 р. у м. Києві відбулося Шосте засідання українсько-литовської Комісії зі співробітництва у сфері науки та технологій. Під час засідання сторони обмінялися інформацією про стан науково-технічної системи обох країн.

Сторони обмінялися підписаними міністром освіти і науки України С. Квітом і міністром освіти і науки Литовської Республіки Аудроне Пітрене примірниками Програми співробітництва в галузі науки та технологій між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Литовської Республіки на 2016–2020 роки.

Під час зустрічі сторони позитивно оцінили стан українсько-литовського науково-технічного співробітництва та домовилися надати фінансову підтримку на 2016–2017 роки 7 проектам (5 з яких з природничих і технічних наук, а 2 – соціально-гуманітарного профілю). Додатково, 2 проекти (серед яких 1 з природничих і 1 з соціально-гуманітарних наук) були внесені до резервного списку на випадок відмови від виконання проектів учасників з основного списку з відповідних спрямувань.

Окрім того, досягнуто домовленостей про оголошення у першій половині 2017 року наступного конкурсу українсько-литовських проектів *(Міністерство освіти і науки України (http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/10/05/ukrayina-i-litovska-respublika-ponovlyuyut-programu-spivrobotnicztva-u-sferi-nauki-i-texnologij/). – 2015. – 05.10).*

* * *

Япония планирует бесплатно поставит на Трипольскую теплоэлектростанцию («Центрэнерго») турбину для улучшения эффективности работы станции и презентации своих технологий. «Япония хочет нам бесплатно поставить свою турбину приблизительной стоимостью 30 млн долл. на Трипольскую ТЭС, чтобы показать эффективность своих технологий и этой турбины», – сообщил начальник управления европейской интеграции Министерства энергетики и угольной промышленности Украины М. Бно-Айриян на Втором японско-украинском семинаре по вопросам энергетики.

По его словам, японская сторона хочет, чтобы турбина определенное время находилась в собственности Японии и работала на Трипольской ТЭС, однако реализация этого проекта затягивается из-за сложностей в действующем законодательстве Украины.

В свою очередь вице-министр по вопросам экономики, торговли и промышленности Японии Шигеки Иваи рассказал, что в Украине

необходимо реализовать проекты по повышению эффективности работы ТЭС, по обновлению теплотрасс, а также продолжить политику установления рыночных цен на энергоресурсы.

По его словам, благодаря рекомендациям Японии в Украине к 2035 г. спрос на электроэнергию снизится на 13 %, объемы импорта газа сократятся на 31 %, а также можно будет достичь уменьшения выбросов диоксида углерода на 22 % (*Українська енергетика* (<http://ua-energy.org/post/56091>). – 2015. – 1.10).

* * *

Специалисты СумГУ представили на XII Международной специализированной выставке «Оружие и безопасность – 2015» разработанные собственными силами модели и алгоритмы управления, определения боеспособности ракетно-артиллерийских систем, подготовки офицеров-артиллеристов, создание специализированных систем управления, учебные тренажеры (симуляторы), элементы стрелкового оружия, средства медицинского назначения для остановки кровотечения и др.

В выставке приняли участие представители МВД, Минобороны, МЧС, СБУ, предприятия, учреждения и организации «Антонов», «Форт», «Квирин», «АвтоКрАЗ», «Богдан», «МоторСич», предприятия Польши и Эстонии. Присоединились также военные эксперты, ведущие ученые научных учреждений и высших учебных заведений, инженеры и конструкторы государственных предприятий, руководители министерств, других центральных органов исполнительной власти, национальных академий наук, представители учреждений и организаций оборонно-промышленного комплекса (*Данкор онлайн* (<http://www.dancor.sumy.ua/news/newslines/159921>). – 2015. – 30. 09).

* * *

7 жовтня 2015 р. у НТУУ «КПІ» відбулася презентація гоночного автомобіля класу Formula SAE, який було спроектовано і виготовлено студентами НТУУ «КПІ» під керівництвом завідувача кафедри інтегрованих технологій машинобудування ММІ доктора технічних наук професора В. Пасічника.

Створення боліду стало можливим завдяки виграним грантам Nescafe Ідея-Х (www.ideax-nescafe.com.ua) та конкурсу соціальних проєктів від Сан Ін Бев. Крім того, матеріалами та необхідним обладнанням команді допомагали компанії Bosch, ЗМ, KDTU.

Сам автомобіль – гоночний болід з двигуном об'ємом 600 см³. Швидкість 100 км/год він розвиває за 4 с. З цим болідом команда побувала у вересні на одному з етапів змагань Formula SAE, що відбувся в місті Мост, Чехія.

Formula SAE – найбільші інженерні змагання серед технічних ВНЗ світу. Вони проходять щороку, починаючи з 1981 р.

Команда планує продовжити вдосконалювати болід та займатися

розвитком інженерної творчості студентів КПІ. Вже найближчим часом відбудеться набір нових членів до команди. У планах – створення першої відкритої інженерної fablab лабораторії, організація освітньої платформи для студентів та участь у міжнародних змаганнях Formula SAE (*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (<http://kpi.ua/node/11145>). – 2015. – 8.10).

* * *

«Южный машиностроительный завод» разработал и построил секретный автомобиль МКС-1. Предприятие готово массово выпускать такие авто для украинской армии и пограничников.

Внешне МКС-1 ничем не примечательный, и почти не отличается от гражданских автомобилей. МКС-1 расшифровуется как мобильный комплекс наблюдения, а по сути – это передвижной радар, способный контролировать как сухопутную границу, так и акваторию моря. Комплекс необходимой аппаратуры установили в кузове американского фургона Chevrolet Express и бронировали изнутри.

Характеристики комплекса не разглашаются, но с помощью выносного локаатора можно обнаружить любые перемещения в заданном квадрате и передать данные другим подразделениям. Оператор МКС-1 в салоне следит за ситуацией на мониторах компьютеров и четко идентифицирует цели. Комплекс может обнаружить незаконные пересечения границы в любую погоду и в любое время суток. Комплекс наблюдения настолько компактный, что его могут разместить как в кузове КрАЗ Spartan, Cougar, так и в бронированных VW Transporter, Crafter, Mercedes-Benz Vito, Sprinter и т. п. (*Днепропетровская Панорама* (<http://dnpr.com.ua/content/u-yuzhmashanovaya-sekretnaya-razrabotka>). – 2015. – 14.10).

Інноваційні розробки та технології

Інститут іоносфери (Харьков) выполняет четыре научно-исследовательские работы объемом финансирования в 1,5 млн грн. В 2014 г. институт выполнил три научно-исследовательские работы объемом финансирования в 1,69 млн грн.

В Харькове два НИИ, которые входят в структуру управления Минобразования. Кроме Института ионосферы это Научный физико-технологический центр. В этом году учреждение выполняет две научно-исследовательские работы объемом финансирования в 716 тыс. грн, в прошлом – выполнил тоже две работы, но объем финансирования составил 827 тыс грн.

Інститут іоносфери проводить исследования в области физики околоземного космического пространства и солнечно-земных связей методом некогерентного рассеяния радиоволн. В 2001 г. научный центр признан объектом Национального достояния Украины. Система радаров института в

Харькове является единственной в средних широтах Европы. Во всем мире существуют 11 таких радаров, пять из которых принадлежат США. Строительство двух харьковских радаров было начато в 1966 г. Первые экспериментальные результаты были получены в 1972 г. (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/nauka_i_tehnologii/07.10.2015/harkovskij_nii_poluchil_millionnyj_goszakaz/инстмум/). – 2015. – 7.10).

* * *

На четвертом фестивале стартапов Sikorsky Challenge 2015 инвесторы согласились вложить в 33 проекта украинских талантов 572 млн грн. Среди идей наноспутник, разведывательный беспилотник для зоны АТО и аппарата для планирования снов.

Стартап школа Sikorsky Challenge – это своеобразная фабрика талантов. Сначала изобретателей обучают, как разработать и преподнести свою идею. Затем на фестивале проектов инвесторы выбирают лучшие и вкладывают в них деньги.

Созданная совместно с предпринимателями США, Израиля и Европы школа помогла привлечь опытных предпринимателей в качестве тренеров для изобретателей. Они учат, как идею превратить в проект, который будет понятен инвестору.

На этом фестивале проектов представили наноспутник PolyITAN-2.

В прошлом году аспирант предложил проект беспилотного летательного аппарата «Спектейтор». Он получил инвестицию в 13 млн грн. За год был построен по самым высоким международным требованиям, прошел испытания в Министерстве обороны, и превзошел по характеристикам американские и израильские аналоги.

Минобороны принял «Спектейтор» на вооружение и сейчас аппарат выпускается на предприятии «Меридиан» имени Королева.

В 2015 г. пятая часть всех проектов имели оборонное или двойное назначение. Например, бронезилет шестого класса защиты, который весит на 30 % меньше аналогов. Или штурмовая винтовка. Вместе с «Укроборонпром» и Государственным космическим агентством было создано объединение «Политехника», в которое вошли кроме университета и парка еще семь высокотехнологических заводов Киева. Это нужно, чтобы стартапы могли размещать на предприятиях – как прототипы или для серийного производства (*Обозреватель* (<http://kiyany.obozrevatel.com/life/31497-v-kpi-pridumali-kak-programmirovat-snyi.htm>). – 2015. – 19.10).

Енергоощадні технології

Нагрівальна керамічна панель із спеціальною вуглецевою ниткою всередині, яка, власне, і є винаходом, з одного кіловата електричної енергії здатна виробити три кіловати теплової, переконує керівник проекту С. Петров. Вона втричі економніша за класичний електричний чи

газовий конвектор. Впровадивши новацію в Україні, споживання газу принаймні в житлово-комунальному секторі вдасться звести до мінімуму.

Відмовитися від газового опалення зможуть навіть ті чотири мільйони (насправді їх значно більше, але такими є статистичні дані) малозабезпечених пільгових сімей, які ним користуються і часто-густо не можуть оплатити. Якщо цих людей забезпечити такими панелями, то це дасть 5 млрд. кубометрів газу економії, саме стільки, скільки нині бракує на опалювальний сезон. У грошовому еквіваленті – понад 35 млрд грн.

Отже, розв'язання проблеми є, переконують у компанії. Уже налагоджено виробництво приладів. Але хочуть, щоб знали споживачі, керівництво країни. Є виробничі потужності, є спеціалісти. Справа за малим. За участі держави у впровадженні новації у життя. Підтвердженням, що винахід українських спеціалістів революційний, є те, що ним цікавляться десятки зарубіжних інвесторів. З розробками компанії знайомі у Європі, Америці, Китаї. Аналогів приладу немає.

Випробування засвідчили, що панель за один і той само час виробляє значно більше тепла, ніж стандартний електричний чи газовий конвектор, споживаючи мало не втричі менше ресурсів. Цим і пояснюється величезна зацікавленість європейських партнерів.

Те, що це не чергова мильна булька, свідчать чотири патенти та п'ять ноу-хау. Розробники навчилися запускати процеси квантової фізики, котрі дають додаткове тепло, перетворюючи електричну енергію на теплову за рахунок інфрачервоного випромінювання. А відсутність металевих компонентів виключає можливість негативного електромагнітного впливу на організм людини. Крім того, не спалюється кисень, а сам прилад пожегобезпечний.

Як розповів комерційний директор підприємства Р. Мазур, одна стандартна панель здатна обігріти кімнату площею 13 м². За його словами, прилад значно економніший і безпечніший за газові та електричні конвектори, окуповується менш як за 6 місяців, тобто протягом одного опалювального сезону.

Опалюючи стандартну квартиру середньою площею 70 м², за сезон матимемо економію 12,8 тис. грн порівняно з газовими конвекторами, а також 21 тис. грн порівняно з електричними, – наголошує комерційний директор. Термін служби усіх приладів – від семи років. Гарантія – 2–3 роки.

Ефективність панелей підтвердили європейці. Після лабораторних випробувань Чеська Республіка видала європейський сертифікат якості, що підтверджує ефективність приладу і надає право продавати панелі на території Європейського Союзу. Це своєрідна відповідь компанії на сумніви скептиків, що не вірили в унікальні властивості новинки. А незабаром будуть відомі результати лабораторних досліджень китайських спеціалістів, що дасть змогу отримати місцевий сертифікат якості і право на продаж приладу в Піднебесній. Додамо, що в конструкцію панелі внесено важливі поліпшення, пов'язані з нестабільною напругою в електричній мережі

України. Вона здатна видавати максимальне тепло навіть за напруги 190 вольт, не потребуючи додаткового стабілізатора напруги.

Замість традиційної тенової спіралі використовуються інфрачервоні товстоплівкові нагрівачі й авторські конструкції теплообмінників, що дає змогу економити до 40 % електроенергії. Наприклад, тепловентилятор потужністю 5 кВт споживає не більш як 3,8 кВт електроенергії на годину. Такі тепловентилятори можна використовувати для обігріву великих приміщень: складів, цехів, спортивних залів.

Тепловентилятор ідеальний для навчальних закладів та інших бюджетних організацій, допоможе значно заощадити витрати на опалювання приміщень, переконані розробники.

На жаль, в управлінні комунікації та зв'язків з громадськістю Держенергоефективності, яке мало б якщо не опікуватися, то цікавитися схожими винаходами та їх авторами, навідріз відмовилися від будь-яких коментарів. Сказали: щоб оцінювати доцільність чи недоцільність широкого впровадження та використання згаданих панелей, необхідно отримати від розробника інформацію про технічні характеристики обладнання та дані випробувань. А нам здавалося, що Держенергоефективності для того й існує, щоб відстежувати ситуацію і тримати руку на пульсі подій. Принаймні тих, що стосуються енергозбереження та енергоефективності (*Голос України: Інформаційний портал (<http://golosukraine.com/publication/ekonomika/svoya-kishenya/52093-ukrayinski-fiziki-rozrobili-unikalnij-obigrivach/>). – 2016. – 22.01).*

Інформаційно-комунікаційні технології

1 жовтня 2015 р. відбувся запуск Мультимедійної платформи іномовлення України. Замість супутникового телеканалу УТР в ефірі стартував телеканал UATV. Він мовить із трьох супутників: Amos 3, Azerspace 1, Galazy 19, а також в Інтернеті на власному каналі в YouTube. Телеканал мовить українською, російською, кримськотатарською, англійською мовами. Оновлений Укрінформ подає новини українською, англійською, російською, іспанською, німецькою та китайською мовами.

Міністерство інформаційної політики на базі державних телерадіокомпаній «Всесвітня служба “Українське телебачення і радіомовлення”», «Банківське телебачення» (БТБ) та інформаційного агентства «Укрінформ» створило Мультимедійну платформу іномовлення України (*Кабінет Міністрів України (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248525589&cat_id=244276429). – 2015. – 2.10).*

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Два українські ВНЗ уперше потрапили до списку престижного британського рейтингу **Times Higher Education World University Rankings**. Такі результати зумовлені розширенням рейтингу. Якщо раніше в рейтингу було 400 позицій, то цього року їх удвічі більше.

Київський національний університет ім. Шевченка і Харківський національний університет ім. Каразіна увійшли до групи ВНЗ, які займають місця з 601-го по 800-е. Український аналітичний центр CEDOS пояснює, що рейтинг Times націлений передусім на ранжирування світових дослідницьких університетів, тоді як для абсолютної більшості українських ВНЗ ключовою є саме освітня функція.

Обидва українські ВНЗ мають дуже слабкі позиції в показниках дослідження і цитованості наукових праць, значно слабші, ніж університети сусідніх Польщі, Чехії, Литви, Угорщини та Росії.

Times Higher Education World University Rankings розробляють із 2010 р. (*LB.ua (<http://ukr.lb.ua>). – 2015. – 1.10*).

* * *

В этом году украинское образование ждет ряд серьезных изменений, которые коснутся среднего образования, вузов и даже научной деятельности. В 2016-м стартует 12-летка, которая предусмотрена новым Законом «Об образовании». Все дети, которые в этом сентябре пойдут в первый класс, просидят за партой 12 лет.

Второй важной новинкой может стать создание в каждой области страны по одной так называемой «школе-хабу». По словам Премьер-министра А. Яценюка, это будет проект новой школы – с интернетом, хорошими классами и выбранным на конкурсе директором. Хабы должны быть бесплатными для учащихся, показательными и лучшими в регионе. Создадутся опорные школы (хабы), оборудованные по новым стандартам, а остальные школы общины выполняют функцию ее филиалов. Кабмин на это новшество уже выделил 170 млн грн – каждая область получит от 5 до 11 млн грн.

Для школьников оккупированной части Донбасса и Крыма, по словам министра С. Квита, придумали сдавать экстерном предметы 9, 10 и 11 классов, чтобы дети могли получать украинские аттестаты об окончании школы, без которых невозможно поступление в украинские вузы. Аттестаты «ДНР» или «ЛНР» Украина не считает действительными. Обратиться школьники могут в любую из более чем 100 школ (полный список – на сайте МОН), где смогут проверить знания учеников.

Снова поменяются правила поступления в вузы: в этом году будут действовать только сертификаты ВНО, полученные в 2016 г. В УЦОКО объясняют, что это связано с контролем за качеством образования абитуриентов. Для университетов и институтов, по принятому в декабре 2015-го Закону «О высшем образовании», в этом году будут введены новые

стандарты формирования учебных программ. Сейчас государство определяет около 70–80 % предметов, которые преподают в вузах. По новому законодательству, большую часть дисциплин будет определять университет, а 25 % предметов студенты смогут выбрать для обучения. «Старые стандарты сильно ограничивали свободу вузов в том, чтобы приблизить свои образовательные программы к требованиям студентов, особенностям работодателей региона», – отметил главный эксперт группы «Образование» общественной инициативы «Реанимационный пакет реформ» В. Бахрушин.

Кроме того, на днях начал действовать Закон «О научно-технической деятельности», который призван перевернуть украинскую науку. Например, создается Нацфонд исследований, который займется финансовой поддержкой научных исследований, развитием разработок и популяризацией науки (раньше этим занимался Нацсовет по развитию науки и технологий при МОН). Изменится и система грантов, которые будет предоставлять фонд из госбюджета, – их будут выдавать как коллективам, так и отдельным ученым и даже НИИ, чего раньше в Украине не было. Размеры грантов будут определяться отдельно в каждом случае.

Закон также должен помочь обновить техбазу вузов: компьютеры, точные измерительные приборы. «У нас есть наукоемкие и научные специальности, к которым нужно приблизить содержание образования. А в вузах, как правило, уже давно ничего нет», – объясняет В. Бахрушин. Но эксперты скорых перемен не ждут – нужны средства в бюджете и новые законы. «Там заложено много хорошего, но для того чтобы закон полноценно действовал, нужно, чтобы МОН подготовило для согласования в Кабмине еще кучу нормативно-правовых актов», – говорит проректор и глава ученого совета НАУ Я. Козачок (Сегодня <http://www.segodnya.ua/ukraine/obrazovanie-2016-v-oblastyah-sozadut-shkoly-haby-a-pravila-postupleniya-v-vuzy-izmenyat-684991.html>). – 2016. – 22.01).

Наукові видання

Херсонская академия непрерывного образования совместно с УВК «Школа гуманитарного труда» подготовили и издали учебно-воспитательное пособие для учителей английского языка Life Safety Skills (навыки безопасности жизнедеятельности). Впервые о безопасной жизнедеятельности детей разных возрастных групп дома, в общественных местах и на дороге рассказано на английском языке.

В УВК «Школа гуманитарного труда» школьники изучают английский язык по оригинальным учебникам британских издательств, поэтому и пособие составлено на языке, на котором разговаривают англоязычные люди, но адаптированном под уровень учащихся.

Составители пособия: Гора Т. В. – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры теории и методики преподавания гуманитарных дисциплин (Херсонская академия непрерывного образования

Херсонського обласного совета); Скабелина Т. М. – учитель англійського мови вищої категорії, учитель-методист (Школа гуманітарного прада Херсонського обласного совета) (*ХЕРСОН Онлайн* (<http://khersonline.net/novosti/obrazovanie/47688-hersonskaya-akademiya-nepreryvnogo-obrazovaniya-sovmestno-s-uvk-shkola-gumanitarnogo-truda-vypustili-posobie-po-angliyskomu-yazyku-life-safety-skills.html>). – 2015. – 16.10).

Наука і влада

Грант Президента України для молодих учених втретє отримав доктор технічних наук, професор кафедри комп'ютерних наук ВНТУ А. Яровий.

А. Яровий досліджує високопродуктивні паралельні обчислювальні системи. Щороку його проекти вдосконалюються – молодий учений пропонує нові методи, концепції і уже навіть теорію. Його розробки сприяють підвищенню ефективності обчислювальних процесів у комп'ютерних системах.

Свій перший грант Президента України А. Яровий отримав ще в 2007 р., будучи доцентом, кандидатом технічних наук. У 2012 р. уже як докторант, кандидат технічних наук він отримав другий грант (*20minut.ua* (<http://vn.20minut.ua/Podii/uzhe-vtretye-ghrant-prezidenta-otrimav-profesor-vinnic-kogho-politehu--10466609.html>). – 2015. – 18.10).

* * *

Львівська лабораторія прав людини розробила законопроект про внесення змін до Конституції України у частині прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. За словами доктора юридичних наук, почесного професора ЛНУ ім. Івана Франка П. Рабіновича, перша спроба вдосконалити Конституцію була у 2007 р. Потім друга спроба – у 2012 р. Було створено Національну конституційну асамблею. Комісію, яка займалася другим розділом Конституції, очолював лідер української науки міжнародного права, суддя Європейського суду з прав людини у відставці В. Буткевич.

Львівська лабораторія прав людини у складі цієї комісії, яка займалася другим розділом Конституції, працювала досить тривалий час – десь півтора року. Підготувала низку пропозицій, які були надруковані окремими брошурами, роздані членам Конституційної асамблеї. Сьогодні – третя хвиля вдосконалення Конституції. Указами чинного Президента П. Порошенка створена Конституційна Комісія, а в ній знову є підрозділ, окрема робоча група, яку очолює професор В. Буткевич і яка знову опрацьовує другий розділ Конституції.

Львівська лабораторія прав людини, починаючи з 2007 р., виробила основні напрями вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. По-перше, ідеться про доповнення другого розділу Конституції

такими правами, які були офіційно визнані вже після 1966 р. структурами ООН та європейськими міжнародними структурами. Є такі права, які в міжнародних актах вже записані, а в нашій Конституції їх немає.

Другий важливий напрям – певна конкретизація прав і свобод, які записані в Конституції. Мало написати, що людина має право на те й те, наприклад, на гідний рівень життя, але в чому це має проявлятися, з яких елементів має складатися це право.

Третій важливий напрям – потрібно вказати в Конституції не тільки ті чи інші права людини, а й на ті обов'язки держави, які вона повинна виконати, заходи держави, яких вона повинна вживати, щоб ці права були реальними, пояснив професор.

На сьогодні лабораторія розробила проект Закону України про внесення змін до Конституції України в частині прав, свобод і обов'язків людини і громадянина (*Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>)*. – 2016. – 21.01).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

С. Горова, докторант НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.

Сучасна інформаційна еволюція і особистість

Суспільна інформатизація є ознакою нового етапу розвитку цивілізації, пов'язаного з еволюцією соціального організму: з удосконаленням соціальної структури, зміцненням внутрішньосуспільних зв'язків, необхідністю підвищення якості й інтенсивності інформаційних обмінів. Ці процеси відбуваються під зростаючим тиском негативних впливів навколишнього середовища на цивілізацію, що вимагає розвитку її в напрямі до формування цілісного загальноцивілізаційного організму. «Природа вводить в дію все нові й нові принципи відбору зі свого арсеналу... Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все глибше використання потенційних можливостей Природи, усього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [6, с. 90]. Відповідно до цієї тенденції в суспільстві відбувається наступне.

По-перше, реалізуються методики, більш ефективного, порівняно з минулим, забезпечення доступу до наявних інформаційних ресурсів формально для всіх категорій населення в усіх регіонах світу. Ці методики відповідають потребі глибшого самоусвідомлення членів суспільства як єдиного цілого через засвоєння наявної основи інформаційного розвитку. Вони ґрунтуються на нових організаційних, правових, техніко-технологічних рішеннях, пов'язаних з інформаційною революцією, що відбувається в останні десятиріччя, з розвитком електронних інформаційних технологій.

По-друге, організація доступу до інформаційних ресурсів передбачає

також можливість їх активного засвоєння і використання в практичній діяльності. При цьому слід зауважити, що порівняно з недавнім минулим, коли інформація найвищої якості, насамперед наукова, науково-практична, кращі зразки творів мистецтва тощо, була доступною фактично лише колу спеціалістів, що повільно розширювалось із розвитком суспільного прогресу, сучасні інформаційні технології різко розширили цей доступ і можливості творчого використання наявних інформаційних ресурсів. Збільшення можливостей використання напрацьованих суспільством інформаційних ресурсів дорівнює збільшенню можливостей їх ефективного використання. Останнє, у свою чергу, є свідченням можливості прогресу. Слід зазначити також, що доступ до інформації і можливостей її використання є важливим стимулом для активізації творчого потенціалу людей. І, таким чином, можемо говорити про створення умов для різкого зростання творчого потенціалу суспільства як важливого аргументу у взаємовідносинах з навколишньою дійсністю.

По-третє, взаємовідносини людства з навколишнім середовищем вимагають активних дій, адекватних відповідей на посилення негативних впливів. Активні дії у відповідь на нові виклики дійсності мають базуватися на творенні нової інформації. І сучасна інформатизація розкриває нові можливості в цьому процесі для зростаючого числа творчих за складом інтелектуального потенціалу людей, створюючи умови для нового інфотворення. На нинішньому, початковому, етапі цього масового процесу в ньому переважає стихійне творення інформації, з низькою якістю інформаційних продуктів невисокої суспільної значущості, що характерно для нового масового суспільного явища.

Однак, як показує суспільний досвід, революційний процес масового втягування людей в активне інфотворення поступово виокремлює актуальні суспільно значущі напрями творчої інформаційної діяльності й дає все більш відчутні результати. Зустрічний процес у розвитку традиційної науки в усьому комплексі фундаментальних і науково-прикладних досліджень з освоєнням можливостей електронних інформаційних технологій, у свою чергу, підвищує ефективність цих досліджень і обіцяє вже в недалекому майбутньому продуктивний синтез у сфері зростання загальносуспільного творчого потенціалу і його реалізації в необхідній практичній діяльності.

Таким чином, інформатизація, що розвивається під впливом викликів сучасності, сприяє різкому зростанню нового інформаційного виробництва, що, у свою чергу, зумовлює вдосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій, систем структурування, збереження і підготовки до використання інформаційних ресурсів, інструментів пошуку і орієнтації у великих інформаційних масивах.

Слід зазначити, що новий, інформаційний, етап розвитку людства¹

¹ Ф. Махлуп та Т. Умесао на початку 60-х років минулого століття практично одночасно ввели в науковий обіг у США та Японії термін «інформаційне суспільство». Див.: Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, 1962.

започаткував кілька **суттєвих відмінностей** від попередньої суспільної практики.

Передусім він проявився

- у нерозривному зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів і темп оновлення суспільно значущих інформаційних ресурсів став диктуватися інформаційними технологіями найбільш розвинутих країн світу;

- у життєво необхідній потребі постійного освоєння нової інформації зі зростаючою складовою інноваційних елементів, усвідомлення якої потребує все більших розумових зусиль, постійного самовдосконалення, сумірного з темпами суспільних перетворень, а також розширення оперативної пам'яті інформаційного ресурсу, необхідного для практичної діяльності, індивідуального розвитку і повноцінного існування. М. Моїсєєв з цього приводу зазначає, що «весь процес самоорганізації живого світу можна викладати в контексті розвитку пам'яті» [6, с. 134].

У процесі розвитку інформатизації, крім індивідуального трудового внеску у сферу суспільної праці, все більше членів суспільства мають долучатися до роботи з інноваційними інформаційними ресурсами загальносуспільного призначення, приймати рішення, продукувати нову інформацію на основі наявної, долучатися до творчої діяльності. При цьому запити, не пов'язані з конкретними потребами індивіда, потребують вищого рівня аналітичності в роботі з інформацією. У вже опублікованих працях зазначається, що нова ієрархія націй і держав у інформаційному суспільстві буде визначатись ефективністю використання інформаційних ресурсів та якістю продукування нової інформації з точки зору її суспільної корисності [7, с. 26–48; 4, с. 63–71].

Тож з огляду на давню мудрість – «як нагорі, так і внизу» і, виходячи з філософського розуміння співвідношення властивостей частини і цілого, можна стверджувати, що критерій якості роботи індивідуума в інформаційній сфері у процесі становлення нового суспільства все більше буде пов'язаний із її ефективністю. Оскільки в інформаційному виробництві найпродуктивнішою є творча праця, саме представники творчих підходів до суспільно корисної праці прогнозовано становитимуть еліту цього суспільства. Дослідники-футурологи вже сьогодні доходять висновку, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здібними і нездібними до творчої праці людьми...починає створюватись біологічний бар'єр, подолати який, на відміну від соціального, майже неможливо» [9, с. 7].

Наведена цитата відображає крайню точку зору в проблемі, загострюючи її до максимуму пророцтвом про наявність «ознак наближення, принаймні практичної громадської думки, до расистського, по суті справи, сприйняття представників різних цивілізацій як таких, що не можуть претендувати на загальний, єдиний для всіх обсяг прав» [9, с. 6–7]. Однак такий підхід видається непродуктивним, хоча зростаючий у суспільстві попит на творчу працю, обов'язкове підвищення її престижності, безсумнівно, створюватиме додатковий тиск на розумову діяльність усіх

прошарків суспільства. Непродуктивність такої точки зору пов'язана з недостатньою розробкою проблеми нового інфотворення в умовах розвитку інформаційного суспільства, тому соціальні зв'язки у рамках цього суспільства сьогодні уявляються у викривленому вигляді.

Пов'язаними з реальністю дані прогнози могли б бути лише за умови відірваності творчої праці від потреб суспільного розвитку. Така нерівність і навіть «біологічний бар'єр» у принципі іноді можливі. Однак при цьому творчий індивідуум, який не керується загальносуспільними інтересами, за межами розваги, певної інтелектуальної гри не матиме матеріальної, моральної підтримки суспільства, фактично ізолюється від нього, як і від вузькоegoїстичних інтересів подібних йому індивідуалів. Більше того, якщо продукти праці такого творчого працівника можуть завдати шкоди суспільству, останнє не лише відмежовується від нього, а й може взяти заходів щодо заборони певного напрямку творчої праці.

Ще один вагомий аргумент проти відокремленої «біологічним бар'єром» вільної діяльності «аристократів творчого духу» полягає в тому, що єдиним критерієм достовірності в новому інфотворенні є напрацювання попередніх поколінь нашої цивілізації. Ця достовірність вичерпно гарантується усім її попереднім існуванням, успішною боротьбою з усіма минулими випробуваннями, що випали на її долю. Тому інформаційна основа життєдіяльності нашого суспільства є достовірним орієнтиром для нинішньої творчої діяльності. Без зв'язку з нею творчий індивід може легко втратити і почуття міри (пропорційності у співвідношеннях вихідного і нового матеріалу), і критерії достовірності.

Варто зазначити, що проблема достовірності, власне, основна в ефективності творчої діяльності, має також іще один вимір, який можна назвати горизонтальним. О. Білорус справедливо зауважував, що «темпи економічного прогресу залежать від інтенсивності природознавчих відкриттів як джерела формування первинно-об'єктивної інформаційної системи – докорінної частини глобальної інформаційної основи практичної діяльності. Мірою об'єктивності, відносної істинності й практичної цінності будь-якої іншої, вже виробленої інформації може бути лише ця, генетично первинна й онтологічно максимально наближена до об'єктивних процесів, інформація як фундаментальні природознавчі знання людини діючої, людини економічної» [1, с. 61]. З іншого боку цю думку підтримує І. Валлерстайн, наголошуючи, що «не існує вагомих причин припускати, що найефективніші спроби перемогти незнання можуть бути здійснені в тій вузькій сфері, де воно було виявлене. Фізик може зустрітися з проблемами, вирішення яких вимагатиме знань, що раніше вважалися віднесеними до біології чи філософії» [3, с. 326].

Таким чином, у дискусії про перспективи суспільного розвитку, процеси дезінтеграції й інтеграції гіпотеза про фактичний поділ суспільства за рівнем прилучення до творчої праці знаходить серйозні контраргументи. Біологічні відмінності сучасних людей, пов'язані з більшою активністю правої чи лівої півкулі людського мозку, у цілому спрацьовують на ефективну роботу

мозкової діяльності людей в комплексі, на успішне виробництво, структурування, організацію і ефективне застосування виробленої людьми інформації. І тому сьогодні в цій дискусії більш переконливо і обґрунтовано виглядає думка про те, що розвиток електронних інформаційних технологій створює «нові можливості комунікацій між окремими організаціями, що призводить до появи нового типу їх об'єднань. Це передусім такі організації, які забезпечують виробничу діяльність людей, і вони, звичайно, мають усі особливості організмів...» [6, с. 144].

При цьому наявність проблеми збільшення впливу зростаючих обсягів інформації в процесі інформаційного обігу в суспільстві не викликає заперечення. Процеси глобальної інформатизації, здійснюючи свій вплив на держави і нації в цілому, з відповідною специфікою проявляються на рівні всієї системи соціальних структур і знаходять своє відображення в свідомості кожного окремого члена суспільства, кожного індивіда. Відсутність попереджувальних заходів для нейтралізації негативних проявів цього впливу становить небезпеку, пов'язану з розвитком асоціальних тенденцій у поведінці частини людей, які долучаються до інтернет-технологій.

Схильність до повного замикання інтересів людини на світі Інтернету. Величезні масиви дуже різноманітної інтернет-інформації сьогодні можуть задовольнити будь-які інтереси сучасної людини – загальноосвітні, побутові, дозвільні. Індивідуальне задоволення запитів на інформацію може створювати в окремих людей ілюзорне відчуття, що вони набувають тих рольових функцій, які є важкодоступними, або й зовсім недоступними в реальному житті. Люди, як правило, з не досить сильною волею створюють собі в інформаційних масивах Інтернету комфортний, цікавий, такий, що відповідає власним мріям і фантазіям, світ і переносять в нього все більше власних інтересів із практики реального суспільного життя. Це створює серйозні проблеми не лише для окремого індивіда, а й для членів тих реальних соціальних спільностей, до яких він належить: для сім'ї, трудового колективу тощо. Крім того, і про це зі все більшою тривогою говорить медицина, занурення у створений власною фантазією світ, зростаюча тривалість часу перебування людини в інтернет-спілкуванні створює залежність її від комп'ютера, негативно впливає на здоров'я, в тому числі на психіку.

Формування ізольованих від суспільних інтересів віртуальних інтернет-співтовариств. Створення таких товариств відбувається на основі подібності інтересів і пов'язане із розвитком та розширенням можливостей електронних інформаційних технологій.

Лише частково відображаючи реалії дійсності, інформаційна основа функціонування інтернет-співтовариства не дає можливості для самостійного його функціонування, не може протистояти викликам сьогодення. Ідеться про суперечності, пов'язані з характерним для нашого часу соціокультурним процесом. Неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну підкультуру, культуру окремої соціальної спільноти [11, с. 612; 8, с. 641], засновану на

використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва й ефективного використання інформації. Оскільки найхарактерніша особливість цієї субкультури полягає у використанні Інтернету, очевидно, є всі підстави іменувати її ІТ-субкультурою.

Отже, особливості ІТ-субкультури пов'язані з наступним:

– по-перше, вона сформувалася в результаті опанування найбільш передових технологій, що забезпечують прогрес людства. Проте вона не може трансформуватися в самостійну культуру, оскільки не має самостійної економічної бази для свого відтворення й об'єктивно існує на базі наявного загальнонаціонального інтересу в необхідності трансформації інформаційної основи суспільної еволюції, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів – тобто завдань інформаційного етапу розвитку;

– по-друге, істотна відмінність ІТ-субкультури від інших підкультур, наприклад класу, регіону тощо, заснована на іншому рівні зіставлення інтересів. Якщо, наприклад, класова відмінність інтересів зумовлена економічним базисом, то ІТ-субкультура вирізняється певним рівнем освоєння інформаційної основи людської діяльності;

– по-третє, її прихильників об'єднує відчуття елітності загальної визнаності в сучасному, відчутно глобалізованому світі. Якісно вищий, порівняно з традиційними, рівень спілкування в ІТ-субкультурі дав змогу швидко сформувати систему внутрішньокультурних ціннісних критеріїв, певні етичні норми, критерії успішності, задоволення естетичних і пізнавальних потреб, критично безмежних комунікативних можливостей, розвитку інтернет-бізнесу і навіть своєрідного інтернет-спорту у вигляді хакерства.

Слід зазначити, що суттєвим фактором видозміни сучасних інформаційних обмінів став **розвиток соціальних мереж** – горизонтальних комунікацій в міжособистісному спілкуванні з допомогою інтернет-технологій [12, с. 16–25]. З точки зору вдосконалення соціальної структури суспільства цей вид спілкування має як позитивні, так і негативні аспекти.

Позитивні моменти діяльності нових спільнот:

– вони дають змогу громадянам ефективно реалізувати своє право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України);

– здатні формувати громадянську позицію з тих чи інших суспільно значущих питань;

– можуть оперативно реагувати на зміну політико-правових умов;

– не потребують фінансової підтримки;

– існують без утворення власної адміністративної вертикалі [12, с. 32].

На жаль, часткові переваги обертаються для таких спільнот і недоліками, що насамперед пов'язані із локалізацією інтересів активних учасників соціальних мереж в інформаційних обмінах за тематикою, колом інтересів, характерних саме для таких обмінів. Це властиве саме початковому етапу цього інформаційного процесу. У той самий час для загальносуспільних інтересів у процесі розвитку інформаційного суспільства цього не досить.

Варто констатувати, що з боку держави – направляючої і координуючої сили у функціонуванні вертикальних інформаційних потоків – процес розвитку соцмереж також не отримує належної уваги. Адже сьогодні присутність Української держави в них дуже незначна, правова база відстає від розвитку технологій і не охоплює нові технологічні прийоми використання інформації і технологій, продукування державної інформації за обсягами і якістю не відповідає масштабам наповнення соціальних інформаційних мереж [10, с. 37].

Фактична розбіжність реального інформаційного прояву в соцмережах користувачів-громадян і суспільних інститутів створює серйозні проблеми у **сфері суспільної солідарності**. Певне внутрішньосуспільне розшарування має місце у зв'язку з тим, що до нинішньої інтенсивності інформаційних процесів, до нових форм інформаційних обмінів свідомість деякої частини людей, насамперед людей старшого віку, не готова. Людям старшого віку складно опанувати комп'ютерну техніку й сучасні інформаційні технології, вони звикли до традиційних джерел інформації та комунікацій і часто не визнають Інтернет як джерело достовірної інформації. У зв'язку з цим відбувається певний внутрішньосуспільний розрив у інформаційних обмінах між поколіннями.

Розвиток глобальних інформаційних процесів стимулює національне інформаційне виробництво і в сукупному впливі на свідомість сучасної людини створює зростаючий інформаційний тиск, якого не зазнавала людина в минулому. У зв'язку з цим у неї на даному етапі знизився поріг критичного ставлення до змісту інформації в соціальних мережах. У свою чергу це призвело до зростання дієвості негативних інформаційних впливів у національному інфообігу. На міжнародному рівні в конфліктних ситуаціях інформаційні технології все більше застосовуються як компонент воєнних дій, а останнім часом – і як самостійна інформаційна, інформаційно-психологічна війна. Особливо небезпечна орієнтація агресорів на поширення ментальних впливів, незворотних за своєю дією при ураженні ментальної свідомості людей.

У зв'язку з посиленням впливу сучасної інформаційної сфери на свідомість людини виникає потреба пристосування цієї свідомості до викликів, у даному разі інформаційних, що постали перед людиною, членом суспільства, і суспільством у цілому.

Природно, що від успішності цього пристосування залежать перспективи буття і розвитку цивілізації. У суспільній практиці сьогодення вже викристалізувалися кілька напрямів такої адаптації.

Перший з них умовно можна назвати **біологічним**. Певна умовність терміна пояснюється соціальними і соціально-психологічними причинами, під впливом яких стає необхідною еволюція людського організму.

Згідно з висновками академіка Н. Бехтеревої «у мозку розвивається перебудова імпульсної активності ансамблів нейронів, що залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їх застосування і від наявності чи відсутності відповідного базису етнограф довготермінової пам'яті» [2, с. 4]. І

хоч цей висновок зроблено на основі аналізу мовного впливу на мозкову діяльність, і вся наступна практика впровадження електронних інформаційних технологій, і дослідження в даній галузі переконують, що візуальна інформація, зростаючі її обсяги в процесі роботи з комп'ютером значно більшою мірою стимулюють біологічну трансформацію людини. При цьому зростаюче значення електронної інформації в житті все більшого числа людей, перевага цього інформаційного подразника над усіма іншими зумовлює не лише зміни в організації мозкової діяльності, а й перебудову зорового апарату, в кінцевому підсумку перебудову усього організму людини відповідно до нових завдань існування.

Слід, однак, зазначити, що темпи еволюції біологічного організму сьогодні не відповідають темпам науково-технічного прогресу [5, с. 32; 4, с. 9–21]. У зв'язку з цим суспільство використовує також інші форми своєї адаптації до сучасних інформаційних процесів. Один із них – **відбір і систематизація суспільно значущих ресурсів** з використанням комп'ютерної техніки і вдосконаленням на електронному рівні соціальних інформаційних комунікацій.

Ще однією ефективною формою адаптації суспільства до інформаційних реалій сьогодення є **кооперація**, що сприяє об'єднанню суспільно значущих ресурсів розвитку, інструментів обробки інформації, в тому числі й великих інформаційних масивів, організації ефективного використання інформації – забезпечення основного якісного показника розвитку інформаційного суспільства.

Таким чином, розглядаючи вплив загальноцивілізаційної інформатизації на суспільство, на його соціальні складові аж до первинної складової сучасного людства – до конкретної особи, приходимо до висновку про закономірність цього процесу в історії суспільного розвитку, необхідність його для якісного прориву цивілізації в майбутнє. «Досліджуючи світо-систему, ми переконуємося, що інтелектуальна діяльність визначається не тільки інтелектуальними чи вольовими якостями, а й соціальною своєчасністю – у світо-системному розумінні» [3, с. 268]. Від оптимальності реагування на виклики цієї своєчасності залежить доля людства.

Список використаних джерел

1. *Белорус О. Г.* Глобальные трансформации и стратегии развития / О. Г. Белорус [и др.] ; НАН Украины, Ин-т мир. экономики и междунар. отношений. – Киев : Ориане, 2000. – 422 с.
2. *Бехтерева Н. П.* Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека / Н. П. Бехтерева. – Москва – Ленинград : Медицина, 1971. – 120 с.
3. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн ; пер. с англ. ; под ред. В. Л. Иноземцева. – Москва : Логос, 2003. – 368 с.
4. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз

сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – 300 с.

5. *Коган В. З.* Маршрут в страну информологию / В. З. Коган. – Москва : Наука, 1983.

6. *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – Москва : Молодая гвардия, 1990. – 351 с.

7. *Некlessа О. І.* Ordo quadro – четвертий порядок: пришествя постсучасного світу / О. І. Некlessа // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ : Альма-матер – Знання, 2002.

8. Політологічний енциклопедичний словник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : Генеза, 2004. – 736 с.

9. Постчеловечество / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – Москва : Алгоритм, 2006. – 320 с.

10. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж / В. І. Попик, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015.

11. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. – Київ : Укр. центр духовн. культури, 1998. – 728 с.

12. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 248 с.